

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

**İNANÇ TURİZMİ KAPSAMINDA HACI BEKTAŞI
VELİ KÜLLİYESİNE YÖNELİK BİR
ARAŞTIRMA**

İBRAHİM ÇİFÇİ
2501120932

Tez Danışmanı
Doç. Dr. ORHAN AKOVA

İstanbul 2014

Y Ü K S E K L İ S A N S
T E Z O N A Y I

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : İBRAHİM ÇİFÇİ

Numarası : 2501120932

Anabilim/Bilim Dalı : TURİZM İŞLETMECİLİĞİ

Tez Savunma Tarihi : 29.12.2014

Danışman : DOÇ. DR. ORHAN AKOVA

Tez Savunma Saati : 15:00

Tez Başlığı : "İNANÇ TURİZMİ KAPSAMINDA HACI BEKTAŞ-I VELİ KÜLLİYESİNE
YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA"

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. FÜSUN İSTANBULLU DİNÇER		Kabul
2- DOÇ. DR. ORHAN AKOVA		Kabul
3- YRD. DOÇ. DR. SUNA MUĞAN ERTUĞRAL		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- YRD. DOÇ. DR. GÜREL ÇETİN		
2- YRD. DOÇ. DR. BURHAN BALOĞLU		

İNANÇ TURİZMİ KAPSAMINDA HACI BEKTAŞI VELİ KÜLLİYESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

İBRAHİM ÇİFÇİ

Öz

Son yıllarda Dünya turizm hareketine katılım gösteren turistlerin, deniz-kum-güneş turizmine yönelik olan tercihlerinin belirli düzeyde değiştiği, kültürel ve tarihsel zenginlikleri ile kendine has çekicilik özelliklerine sahip inanç merkezli mekânlara ve destinasyonlara taleplerinin artış gösterdiğini istatistikî verilerden görmek mümkündür. Hızla gelişim gösteren turizm endüstrisinde, kültürel ve tarihsel çekicilikleri ile kendine has özelliklere sahip mekân ve destinasyonların, yoğun rekabet ortamında rakiplere avantaj sağlamak ve turistlere benzersiz deneyimler sunmak amacı ile araştırılarak, geliştirilmesi ihtiyacının bu nedenle doğduğunu görmek mümkündür. Turizm endüstrisinde, son zamanlarda önemini giderek artıran inanç turizminin de bu tarz bir yönelime uygun olduğunu görmek mümkündür. İnanç açısından zengin kaynaklara sahip ülkeler, turizmin gelişimini hızlandırmak amacı ile inanç turizmini önemli bir strateji olarak değerlendirmekteler.

Bu bağlamda, araştırmanın birinci bölümünde inanç turizmi, ikinci bölümünde, Türkiye topraklarının zengin kültürel ve inançsal kaynaklarından biri olan Bektaşilik inancına ait kaynaklara değinilmiştir. Araştırmanın üçüncü bölümünde ise, Hacı Bektaş Veli Külliyesini ziyaret eden, günübirlikçi olamayan turistlere, mekânın ve bölgenin inanç turizmi açısından mevcut değerini ortaya koyacak ve ziyarete bulunan turistlerin seyahat tatminlerinin hangi düzeyde olduğunu belirleyebilecek bir anket uygulanarak veriler analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda, çalışmaya katılım gösteren turistlerin Hacı Bektaş Veli Külliyesini ziyaret etmelerinde, Bektaşilik inancının ve bu inancın kültürel kaynaklarının başrol aldığı, katılımcıların neredeyse tamamına yakının bölgeyi tekrar ziyaret edeceği ve mekânı yakın çevresine önereceği analiz edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: İnanç turizmi, Bektaşilik, Hacı Bektaş Veli ve Hacı Bektaş Veli Külliyesi

A Research Towards Haji Bektash Veli Dervish Convent under the Scope of Faith Tourism

İBRAHİM ÇİFÇİ

Abstract

In recent years, the choice of the tourists, whom participated in world tourism activities, has changed at a certain level. It is obviously can be seen from the statistical datas that the triangle tourism (sea-sand-sun) tends to lose its popularity against the the cultural tourism destinations and faith-based sites with the unique charm features. Thereforein rapidly growing tourism industry, the sites with cultural and historical charm owned countries, have goaled to gain a competitive advantage against their competitor with providing unique experiences to the tourists by investigating and improving some kind of spaces in their own lands. Recently, it can be foresed that faith tourism olsa gradually becoming an important strategy in terms of faith in order to accelerate the development of the countries tourism activities.

As mentioned in this context, faith tourism emphasized in the first chapter of the study. One of the important faith source of Turkish land, Bektashism is referred as spiritual resources for tourism in the second part of the study. In the final chapter of study, the tourists, visited Haji Bektash Veli Dervish Convent and accomodeted in the region, applied a questionnaire to reveal the current value of faith tourism in the region and demonstrate the satisfaction level from provided services by tourism businesses. After collecting the paper of questionnaires, the data was analyzed and as a result of the study, the key factor of visiting the region by tourists was analyzed as occurred religional attractions which has historical background with its orders. Almost all of the participants expressed also that region will have visited again by themselves. In addition to the all fundamental analyzed. Participants have been expressed that they all have a positive image to the region and almost of participants will have recommend the destination to neighborhoods.

Keywords: Faith Tourism, Bektashism, Haji Bektash Veli and Haji Bektash Veli Dervish Convent.

ÖNSÖZ

Tarih boyunca bugünkü formu ile turizm olarak tanımlanamayan inanç odaklı seyahatlerin günümüzde hala devam etmesi inanç turizminin gelişimini sağlamıştır. Bunun yanı sıra, tarihsel etkileşimler sonucu meydana gelmiş bulunan olguların meraklıları tarafından araştırılması ve öğrenilmek istenmesi inanç turizminin entelektüel bir bakış açısına sahip olmasına katkı sağlamıştır. Dünya’da küresel anlamda entelektüel değişimler gösteren seyahatçi profillerinin dikkate alınması ve ülke turizmine kaynak oluşturabilecek bazı kültürel, tarihsel ve inançsal öğelerin gün yüzüne çıkarılarak öneminin artırılması bu nedenle önem arz etmektedir. Bu araştırmada bu bakış açısı ile yola çıkılarak, Türkiye’nin önemli inanç zenginliklerinden biri olan Bektaşilik inancı ve Bektaşiliğin kurucusu olduğuna inanılan Hacı Bektaş Veli ve Külliyesi inanç turizmi kapsamında araştırılmıştır. Bölgeye ziyarette bulunan turistlerin bölgenin turizm işletmelerinden almış buldukları hizmet tatminleri ölçülmeye çalışılmış ve işletmelerin eksiklerinin neler olduğu analiz edilmeye çalışılarak bazı önerilerde bulunulmuştur.

Hacı Bektaş Veli Külliyesi ’sinin henüz günümüzde araştırma yapılabilecek kadar yeterli sayıda yabancı turiste sahip olmaması nedeni ile çalışma yerli turistler ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca bölgede konaklama yapan turistlerin bölge ve mekânlar hakkında daha geniş değerlendirmede bulunacağı ön görüldüğünden ankete katılım gösteren gününbirlikçi turistlerin anket önermeleri analizlere dâhil edilmemiştir.

Tez çalışmamda bana yol gösteren ve katkılarıyla tezi bitirmemi sağlayan değerli danışman hocam sayın Doç. Dr. Orhan Akova’ ya, deneyimlerini ve görüşlerini benden esirgemeyen Turizm Bölüm Başkanımız sayın Prof. Dr. Füsun İstanbullu Dinçer ve Yrd. Doç. Dr. Gürel Çetin hocama, ayrıca tez çalışmam sırasında katkı ve desteğinin hiç esirgemeyen değerli çalışma arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim. Tez çalışmasının alan araştırmasında değerli vaktini harcayarak araştırmama destek olan İstanbul Cem ve Kültür Evi dedesi Sayın Ethem Uğurlu’ya teşekkür eder, tez çalışması sırasında benden manevi desteğini hiç esirgemeyen aileme ve eşim Hatice Çifçi’ye sonsuz sevgilerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

Öz.....	iii
Abstract	iv
Tablolar Listesi.....	x
Şekiller Listesi	xii
Fotoğraflar Listesi.....	xiii
Kısaltmalar Listesi	xv
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

İNANÇ TURİZMİ GENEL KAVRAMLAR VE TANIMLAR

1.1. İnanç Turizmi Kavramı.....	3
1.1.1. İnanç Turizmi Tanımı ve Özellikleri	5
1.1.2. İnanç ve Turizm İlişkisi	7
1.1.3. İnanç Turizmine Katılım Nedenleri.....	8
1.2. İnanç Turizmin Diğer Turizm Türleriyle İlişkisi.....	14
1.3. Dünya’da İnanç Turizminin Tarihi Gelişimi.....	16
1.3.1. Yahudilik Açısından İnanç Turizminin Tarihsel Gelişimi.....	18
1.3.2. Hıristiyanlık Açısından Turizminin Tarihi Gelişimi	20
1.3.3. İslamiyet Açısından Turizminin Tarihi Gelişimi	21
1.3.4. Semavi Olmayan Dinler Açısından Turizminin Tarihi Gelişimi	22
1.3.4.1. Hinduizm.....	22
1.3.4.2. Budizm.....	22
1.4. Türkiye’de İnanç Turizminin Tarihi Gelişimi.....	22
1.4.1. Musevilik Açısından Türkiye’de İnanç Turizminin Tarihi Gelişimi....	26

1.4.2.	Hıristiyanlık Açısından Türkiye’de İnanç Turizminin Tarihi Gelişimi	27
1.4.3.	İslamiyet Açısından Türkiye’de İnanç Turizminin Tarihi Gelişimi	29
1.5.	İnanç Turizminin Etkileri	30
1.5.1.	İnanç Turizminin Ekonomik Etkisi	30
1.5.2.	İnanç Turizminin Sosyo-Kültürel Etkisi	33
1.5.3.	İnanç Turizminin Çevresel Etkisi	34

2. BÖLÜM

İNANÇ TURİZMİ KAPSAMINDA HACI BEKTAŞI VELİ

2.1.	Hacı Bektaşî Veli’nin Hayat	36
2.2.	Hacı Bektaşî Veli’nin Eserleri	40
2.2.1.	Velâyet-Nâme-i Hacı Bektâş-ı Velî	40
2.2.2.	Makâlât	40
2.2.3.	Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye	40
2.2.4.	Şerh-i Besmele	41
2.2.5.	Şathiyye	41
2.2.6.	Kitâbu'l-Fevâid	41
2.2.7.	Hacı Bektaşî Veli’ye Ait Olduğu Düşünülen Diğer Eserler	41
2.3.	Hacı Bektaşî Veli ve Yeni Çeri Ocağı	42
2.4.	Hacı Bektaşî Veli’nin İslam İnancı Bakımından Önemi	43
2.4.1.	Dört Kapı - Kırk Makam	44
2.4.2.	Cem İbadeti	45
2.4.3.	Eline-Diline-Beline Sahip Olmak	47
2.4.4.	Üçleme	48
2.4.5.	Yedi Farz	48

2.4.6.	Üç Sünnet	49
2.5.	Hacı Bektaşî Veli Külliyesi.....	49
2.5.1.	Nadar Avlusu (Altın Avlu).....	52
2.5.1.1.	Üçler Çeşmesi	53
2.5.2.	Dergâh Avlusu (Aslanlı Avlu)	54
2.5.2.1.	Aslanlı Çeşme	55
2.5.2.2.	Meydan Havuzu	56
2.5.2.3.	Aş Evi	57
2.5.2.4.	Tekke Cami	58
2.5.2.5.	Kiler Evi.....	58
2.5.2.6.	Dedebaba Köşkü.....	59
2.5.2.7.	Meydan Evi	62
2.5.2.8.	Mihman Evi.....	64
2.5.3.	Hazret Avlusu (Çiçek Bahçesi)	64
2.5.3.1.	Pir Evi	65
2.5.3.2.	Balım Sultan Türbesi	68
2.6.	Diğer Ziyaret Yerleri	70
2.6.1.	Çilehane- Delikli Taş	71
2.6.2.	Zemzem Çeşmesi.....	72
2.6.3.	Minder Kay	73
2.6.4.	Kuluç Kaya.....	73
2.6.5.	Ozan Mezarları ve Anıtları.....	73
2.6.6.	Bektaş Efendi Türbesi.....	74
2.6.7.	At Kaya	75
2.6.8.	Kadıncık Ana Evi	75

2.6.9. Akpınar Çeşmesi	77
2.6.10. Beştaşlar	78
2.6.11. Hamur Kaya	78
2.6.12. Hırka Dağı, Han ve Dede Bağı.....	79

3. BÖLÜM

HACI BEKTAŞI VELİ KÜLLİYESİNİN İNANÇ TURİZMİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Araştırmanın Amacı.....	81
3.2. Araştırmanın Önemi	82
3.3. Araştırmanın Yöntemi	83
3.4. Araştırmanın Varsayımı ve Sınırlıkları.....	84
3.5. Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	84
3.6. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi.....	85
3.6.1. Çalışmanın Güvenirlik Analizi.....	85
3.6.2. Turistlere ait Demografik Faktörlerin Analizleri	86
3.6.3. Turistlerin Esas Ziyaret Sebepine Yönelik Önermelerin Analizi	89
3.6.4. Yönelik Turistlere Yöneltilen Değişkenlerin Analizi.....	96
3.6.4.1. Açıklayıcı Faktör Analizi.....	96
3.6.4.2. Bağımsız Örneklem T-testi	100
3.6.4.3. Tek Yönlü Varyans Analizi	104
3.6.4.4. Katılımcı Görüşleri	111
Sonuç.....	113
KAYNAKÇA	117
Ekler.....	139

Tablolar Listesi

Tablo 1: Hac ve İnanç Turizmi Karşılaştırmalı Motivasyon Öğeleri.....	13
Tablo 2: Ziyaret Amacına Göre Ziyaretçi Oranları.....	17
Tablo 3: Dünyanın Din Nüfusu.....	17
Tablo 4: Türkiye’ye Dini-Hac Amaçlı Gelen Ziyaretçi Sayısı ve Toplam Ziyaretçi Sayısına Oranı.....	26
Tablo 5: Dört Kapı, Kırk Makam.....	44
Tablo 6: Müze, eser ve müze ve ören yeri ziyaretçi sayısı	51
Tablo 7: Dede Baba Bilgileri	61
Tablo 8: Önermelere ait Güvenirlilik Analizi Tablosu.....	86
Tablo 9: Katılımcıların Demografik ve Mesleki Bilgileri	87
Tablo 10: Hacı Bektaşî Veli Külliyesini, Tur Programı Nedeniyle Mi Yoksa İnanç Gereği Mi Ziyaret Ediyorsunuz’’ Önermesine Göre Dağılımı	89
Tablo 11: Hacı Bektaşî Veli Külliyesi Ziyaretçilerinin Seyahate Katılma Nedenleri.....	89
Tablo 12: Hacı Bektaşî Veli Külliyesi Ziyaretçilerinin Ziyarete Bulunduğu Diğer Mekânlar	90
Tablo 13: Hacı Bektaşî Veli Külliyesi’ne Gelen Ziyaretçilerin, ‘‘Hacı Bektaşî Veli Külliyesi’nin Varlığını Nereden Öğrendiniz’’ Önermesine Göre Dağılımı	91
Tablo 14: Hacı Bektaşî Veli Külliyesine Geliş Şekliniz’’ Önermesine Göre Dağılımı	91
Tablo 15: Hacı Bektaşî Veli Külliyesine Ne Tür Bir Araç İle Geldiniz’’ Önermesine Göre Dağılımı.....	92
Tablo 16: Ziyaretçilerin, Hacı Bektaşî Veli Külliyesini Ziyaret Etme Sayısına Göre Dağılımı	92
Tablo 17: Hacı Bektaşî Veli Külliyesine Gelen Ziyaretçilerin Konaklama Tesisi Türü Seçimine Göre Dağılımı	93
Tablo 18: Hacı Bektaşî Veli Külliyesine Gelen Ziyaretçilerin Konaklama Sürelerine Göre Dağılımı.....	93

Tablo 19: Hacı Bektaş Veli Külliyesine Gelen Ziyaretçilerin Konaklama Yaptıkları ilçelere Göre Dağılımı	93
Tablo 20: Hacı Bektaş Veli Külliyesine Gelen Ziyaretçilerin Adak İbadeti Gerçekleştirmelerine Göre Dağılımı	94
Tablo 21: Ziyaretçilerin Hacı Bektaş Veli Külliyesini Yakın Çevresine Tavsiye Etme Durumlarına Göre Dağılımı.....	94
Tablo 22: Ziyaretçilerin Hacıbektaş'ta Gerçekleştirilen Diğer Etkinliklere Katılmak İstemeleri Durumuna Göre Dağılımı.....	95
Tablo 23: Ziyaretçilerin Hacı Bektaş Veli Külliyesini Tekrar Ziyaret Etme Niyetine Göre Dağılımı.....	95
Tablo 24: Açıklayıcı Faktör Analizi.....	97
Tablo 25: Faktörler Arasında Korelasyon İlişkisi	99
Tablo 26: Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Örneklem T-Testi.....	101
Tablo 27: Medeni Durumu Önermesine Göre Bağımsız Örneklem T-Testi	102
Tablo 28: Esas Seyahat Nedeni Değişkenine Göre Bağımsız Örneklem T-Testi	103
Tablo 29: Gelir düzeyi değişkenine bağlı tek yönlü varyans analizi.....	105
Tablo 30: Yaş Durumu Değişkenine Bağlı Tek Yönlü Varyans Analizi	106
Tablo 31: Turistlerin mekâna geliş sayısı değişkenine bağlı tek yönlü varyans analizi	107
Tablo 32: Turistlerin seyahatlerindeki kalış süreleri değişkenine bağlı tek yönlü varyans analizi	108
Tablo 33: Nevşehir'de konaklama yapılan bölge değişkenine bağlı tek yönlü varyans analizi	110

Şekiller Listesi

Şekil 1: Dünya İnanç Turizmi Haritası.....	9
Şekil 2: Haç ve Turizm Motivasyon Süreci.....	12

Fotoğraflar Listesi

Fotoğraf 1: Hacı Bektaş Veli Külliyesi-Anakapı	49
Fotoğraf 2: Hacı Bektaş Veli Külliyesi	52
Fotoğraf 3: Nadar Avlusu	53
Fotoğraf 4: Üçler Çeşmesi	54
Fotoğraf 5: Dergah Avlusu	55
Fotoğraf 6: Aslanlı Çeşme	56
Fotoğraf 7: Aş Evi	57
Fotoğraf 8: Müzede Sergilenen Keçe, Keşkül, Sırt Kaşağısı ve Çırağ.....	59
Fotoğraf 9: Müzede Sergilenen Tespih, Teslim Taşı, Kanberiyiye ve Palenk	59
Fotoğraf 10: Dede Baba Köşkü.....	60
Fotoğraf 11: Meydan Evi	62
Fotoğraf 12: Meydan Evi Çapraz Tavanı	63
Fotoğraf 13: Hazret Avlusu.....	65
Fotoğraf 14: Pir Evi	66
Fotoğraf 15: Kırkbudak Şamdan	67
Fotoğraf 16: Gök Eşik Kapısı	68
Fotoğraf 17: Balım Sultan Türbesi ve Dut Ağacı.....	69
Fotoğraf 18: Hacıbektaş İnanç Turizmi Haritası.....	70
Fotoğraf 19: Delikli Taş.....	71
Fotoğraf 20: Kulunç Kaya	73
Fotoğraf 21: Ozan Mezar ve Anıtları	74
Fotoğraf 22: Bektaş Efendi Türbesi	74
Fotoğraf 23: At Kaya.....	75

Fotoğraf 24: Kadıncık Ana Evi	76
Fotoğraf 25: Kadıncık Ana Evi Eğri Duvar	77
Fotoğraf 26: Akpınar Çeşmesi	77
Fotoğraf 27: Beştaşlar	78
Fotoğraf 28: Hamur Kaya	79

Kısaltmalar Listesi

TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu
UNWTO:	Dünya Turizm Örgütü
DİE:	Devlet İstatistik Enstitüsü

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca bütün toplumlar ruhani ihtiyaçlarını karşılamak ve ibadetlerini yerine getirmek maksadıyla mensubu oldukları dinlere ait kutsal mekânları (Mabetleri) ziyaret etmişlerdir. Kutsal yerlere yapılan ziyaretler uzun ve meşakkatli yolculuklara ve çeşitli tehlikelere rağmen çoğu zaman aksamamıştır. Romantik ve egzotik hikâyelere sahip destinasyonların bu şekilde tarih boyunca ziyaretçi akınına uğramış olması turizmin gelişimine etki eden destekleyici bir unsur olmuştur (Shackley, 2006). Bunun yanı sıra, bir bölgenin dini ve arkeolojik hazinelere sahip olması bölgenin inanç ve turizm açısından gelişimini hızlandırıcı bir etki sağlamıştır (Blackwell, 2007). Bu nedenle, inanç turizminin Ortadoğu'da daha hızlı gelişmesinin en önemli sebeplerinden bir tanesi tek tanrılı 3 inancının (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet) doğuş yerinin bu bölgede bulunması ve bölge coğrafyasının büyük savaşlara ve medeniyetlere şahitlik etmiş olmasıdır (Nyaupane ve Timothy, 2009).

Sumption (1975) ortaçağda kitle turizminin tipik bir örneği gibi gelişim gösteren bu seyahatlerin, sert tarımsal yaşamdan toplumların bir an için uzaklaşma arzusuyla birlikte gelişim gösterdiğini belirtmiştir. Toplumsal bir hareket şeklinde meydana gelen bu akım 15. yüzyılın sonlarına doğru ruhani bir ihtiyacın yanı sıra merak kavramıyla birlikte gelişimini sürdürmeye devam etmiştir (Digance, 2006).

Wright (2014) göre ise son yıllarda inanç turizminin öneminin artmasının üç ana nedeni bulunmaktadır. Bunlar; (1) Amerikan vatandaşlarının seyahat etmeye başlaması, (2) Hıristiyanlık inancına mensup toplumlarının nüfusunun artması ve son olarak da (3) inanç sahibi insanların son yıllarda hayatlarını inançları doğrultusunda yaşadıkları ve bu doğrultuda yaşantılarının bir parçası olarak inançlarını filmlere, kitaplara ve özellikle müziklere yansıtarak entegre etmeleridir. Bu üç durumun bireyleri inanç turizmi odaklı ziyaretlere yönelttiği gözlemlenmiştir.

İnanç nedeniyle yapılan bu seyahatlerin sosyal ve ekonomik boyutlarıyla incelenmesi yapılan bu dini seyahatlerin turizm ile ilişkili bir hal almasına sebep olmuştur. Söz konusu ilişkiler ekonomik açıdan incelendiğinde, inanç kapsamında yapılan bu seyahatler gidilen bölgeye gelir kaynağı oluşturmuş, sosyal açıdan

değerlendirildiğinde ise aynı amaçlarla farklı milliyetlere sahip insanları ortak bir kültürde buluşturmuş, ziyaretçi ve karşılayan toplum arasındaki empatiyi arttırmıştır (Cornille, 2010).

Uluslararası turizm pazarında önemli bir potansiyele sahip olan Türkiye’de ise Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın öncülüğünde son yıllarda geliştirilen alternatif turizm politikaları birçok turistik ürünün gelişimine hız kazandırmıştır (Hacıoğlu ve Tekin, 2014). Bir bölgede turizmin geliştirilmesine yönelik atılacak adımların ve yapılacak isabetli çalışmaların o bölge içerisinde bulunan mekânların kültürel kaynaklar açısından da zenginliğini gösterme noktasında önemli rol oynayacağını söylemek mümkündür. Bu bağlamda turizmin gelişmesinde bölgeye özgü kültürel varlıklar hakkında turizm odaklı araştırmaların yapılması kaynakların doğru kullanılması açısından son derece büyük bir önem arz etmektedir (Çeken, 2008).

Türkiye’nin merkezinde (İç Anadolu Bölgesi) yer alan inanç odaklı kültürel zenginlikler ise Türkiye turizminin gelişimi açısından önemli alternatif turizm potansiyeli taşıyan unsurlardır. Anadolu topraklarında yüzyıllardır varlığını korumuş olan Bektaşilik inancı ve Bektaşiliğe ait öğretilerin gerçekleştirildiği mabetlere yapılacak ziyaretler ise Türkiye’deki kültürel kaynakların turistik ürüne dönüştürülmesi açısından inanç turizminin gelişimine katkı sunabilecek potansiyele sahip unsurlardır. Bu araştırmada, Bektaşiliğin inanç zenginliğini ortaya koyan Hacı Bektaşî Veli Külliyesi ziyaretçilerinin mekân hakkındaki görüşlerini ortaya koymak, bölgede hizmet sunan turizm işletmelerinden elde edilen tatmin düzeyini belirlemek ve ileride yapılması muhtemel araştırmalar için inanç turizmi literatürüne katkıda bulunulması amaçlanmıştır.

1. BÖLÜM

İNANÇ TURİZMİ GENEL KAVRAMLAR VE TANIMLAR

1.1. İnanç Turizmi Kavramı

Uygarlıkların var olmasını sağlayan kültürdür, Kültür'ün ise temeli dindir (Yeoman, 2008) . İnsanoğlu var olduğu tarihten beri hak veya bazı batıl inanışlara mensup olmuştur. İnsanlık tarihine baktığımızda inanç kavramına rastlanmamış hiçbir topluluk bulunmamaktadır. İnanç kavramı ile meydana gelen din olgusu insanlara emirler ve telkinler vererek sosyal yaşamı düzenlemektedir. Emirlerden en önemlilerinden biri olan kutsal yerleri ziyaret etme gereği insanların tarih boyunca kitleler halinde kutsal mekânlara ziyaret etmelerine neden olmuştur ve bu sayede inanç seyahat ile ilişkili bir kavram halini gelmiştir (Ansari, Mahdavinejad ve Abedi, 2012).

Dünya'daki tüm toplumlar inancın ticaret ile karıştırılmayacak kadar kutsal bir olgu olduğunu tarih boyunca benimsemiş olmalarına rağmen, insanların inançları gereği kutsal yerleri ziyaret etmek gibi manevi tatmin ihtiyaçlarının oldukları da bilinmektedir. Bu neden ile inanç gereği seyahatlerin yapılmasının ekonomik ve sosyo-kültürel boyutlarının incelenmesi gereği doğmuş ve birçok araştırmacı tarafından bu alan önemli bir inceleme konusu halini gelmiştir (Clarke vev.d., 2012).

İnanç nedeniyle yapılmakta bulunan seyahatlerin sosyal ve ekonomik boyutlarıyla incelenmesi, yapılan bu dini seyahatlerin giderek turizm ile ilişkili bir hal almasına sebep olmuştur. Ekonomik bakımdan incelendiğinde, inanç kapsamında yapılan bu seyahatler, gidilen bölgeye gelir kaynağı oluşturmaktadır. Sosyal açıdan bakıldığında ise, aynı amaçlarla farklı milliyetlere sahip insanların ortak bir kültürde empati yolu ile buluştukları görülmektedir (Cornille, 2010). Bu durumun neticesinde farklı dilleri konuşan insanlar arasında toplumsal açıdan yakınlaşmalar sağlanmakta ve birlik duygusu ön plana çıkarak dünya barışına katkı sağlanmaktadır (Şahiner, 2012).

Moral sağlamak ve dinlenmek gibi seyahat amaçlarını ikinci planda bırakan inanç turizminin hac kavramı ile yakından ilişkilidir. Bu durum çeşitli inançlar açısından kutsal kabul edilen trajedik yerlerin ziyaret edilmesi ile

gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle her yıl belirli zamanlarda birçok insan, uzun yollar kat ederek inançları açısından kutsal sayılan yerleri ziyaret ederek ‘‘Hacı’’ olmaktadır (Kurnaz, 2013).

Kuranı kerimde bakara süresi 198. Ayetinde hac ibadetinin ticaret ile olan ilişkisinden şu şekilde bahsedilmiştir. ‘‘ *Rabbinizden rızık fazlalığı isteyerek ticarete bulunmanızda bir beis yok. Arafat'tan seller gibi boşanıp hep berâber inince de Meş'ar-ül-Harâm'da Allah'ı anın. Hem de o, size doğru yolu nasıl gösterdi, onu anmanızı nasıl bellettiyse öyle anın. Bundan önce gerçekten de sapıklardandınız ya.*’’ (Kur’an i. 2.).

İnsanların tarih boyunca inançları gereği kutsal yerlere seyahatler gerçekleştirmiş olmaları bugün çeşitli inançlara mensup diğer insanlar tarafından da bu gibi mekânların merak nedeni ile ziyaret edilmesine sebep olmuştur. Meraklı ve entelektüel bir amaç ile seyahatlerde bulunan bu bireylerin seyahat planları çeşitli turistik tur programlarına uyarlanarak son yıllarda rağbet görmeye başlamıştır (Sargın, 2006).

İnanç turizmine katılan ziyaretçilerin veya hacıların cinsiyet ayrımında farklılıkların pek bulunmamasının yanı sıra günümüzde inanç turizmi açısından hedef kitlenin 3. yaş grubu olduğu düşünülmektedir ve bu grubun konfor, güvenlik, temizlik vb. gibi beklentilerinin diğer kuşakların beklentilerine göre daha önemli olduğu bilinmektedir (Sargın, 2006). Müller (2001) Amerika'da "seniorcitizens" olarak adlandırılan dünya yaşlı nüfusunun 21. yüzyılda uygulanan doğum kontrol yöntemleri nedeniyle ile her yıl %1 kadar daha fazla artacağını ifade etmiştir. Şaman (2009) ise inanç turizmi katılımcıların yaş ortalamalarında da farklılıklar olduğunu belirterek inanç turizminin farklı yaş gruplarına da hitap ettiğini belirlemiştir. Rinschede (1992) ise yapmış olduğu çalışmalara göre Fransa'nın Lourdes destinasyonuna ziyaret de bulunan turistlerin büyük bir çoğunluğunun yaş ortalaması 60 yaş ve üzeri iken, Almanya'da Katolik kiliselerinin ayinlerine katılım gösterenlerin ise 25 yaş ve altı olduğu tespitini yapmıştır. Cetron (2001) ise X kuşağının gelişim göstereceği gelecek için daha fazla teknoloji entegrasyonlu olan bilgiye, hıza ve kaliteye daha fazla önem veren uygun fiyatlı ürünleri tercih eden bir toplumun yetişeceğine ve gelecekteki turizm endüstrisinin bu durumu da göz önünde

bulundurması gerektiğini belirtmiş ve bu endüstrinin ileriki zamanlarda daha fazla gelişeceğinden bahsederek turizm endüstrisinin ekonomi ve insan yaşamındaki önemini bir kez daha vurgulamıştır.

1.1.1. İnanç Turizmi Tanımı ve Özellikleri

Bugünün modern dünyasında turizm literatür incelendiğinde bireylerin seyahat eğilimlerini etkileyen faktörlerin birer özetini görmek mümkündür. Bütün bu özet anlatım tarzlarından anlaşılacağı gibi turizm, bireylerin boş zamanlarını eğitim seviyelerine ve gelirlerine yönelik olarak alt ve üst yapı ulaşım imkânlarının gelişimi ile sosyal yaşamları içerisinde edindikleri seyahat motivasyonu neticesinde gerçekleştirdikleri faaliyetlerin bütünüdür.

İnanç turizmi ise, İnsanların yaşadıkları yerlerin dışına, dini inançlarını gerçekleştirmek ve inanç çekim merkezlerini görmek amacıyla yaptıkları seyahat hareketleri olarak tanımlanmaktadır (Artun, 2014). Blackwell (2007) rituel olarak insanların içsel duygular ile yaptıkları tüm seyahatler inanç turizmini oluşturduğunu belirtmiştir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na göre ise inanç turizmi; İnsanların devamlı ikamet ettikleri, çalıştıkları ve her zaman ki olağan ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerin dışına, dini inançlarını gerçekleştirmek için inanç çekim merkezlerini görmek amacıyla yaptıkları turistik amaçlı gezilerin turizm olgusu içerisinde değerlendirilmesi olarak tanımlanmaktadır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı , 2014). Hacıoğlu (2011) ise inanç turizmini şu şekilde tanımlamaktadır: *“Dini inançlarını yaşamak için insanların, inanç çekim merkezlerine geçici süreyle yaptıkları seyahatlerin oluşturduğu turizm çeşididir”*(Kurnaz, 2013). Pusztai (2004) ise Hıristiyan Katolikler üzerine yapmış olduğu bir çalışmada hac ibadetini yapan bireylerin aynı zamanda destinasyondaki fiziki imkânlardan yararlanmasından dolayı onları turist olarak da nitelendirilebileceklerinden bahsetmiştir. Turner ve Turner (1978)ise turistin yarı hacı, hacılarında yarı turist olduğunu ifade etmiştir.

Bu bilgilerin yanı sıra bazı bilim adamları inanç turizminin daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla bazı temellendirmelere gitmeyi doğru bulmuşlardır. Bu nedenle Coltman (1989)'e göre inanç turizmi iki şekilde incelenebilmektedir. Yapılan seyahatlerin amacı eğer içgüdüsel ve ruhani ise bu tür seyahatler hac, eğer

seyahatin amacı merak ise kültür turizmi olarak nitelendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bremer (2005) ise inanç ve turizm kavramına 3 esasa dayandırmayı doğru bulmuştur: Mekânsal yaklaşım; Hac ziyareti ve diğer ruhani davranışlar nedeniyle aynı yerin ziyaret edilmesi. Tarihi yaklaşım; tarihideki hac seyahatlerinin turizm ile ilişkilendirilmesi. Kültürel yaklaşım; hac ve turizm kavramlarının post-modern dünyadaki ilişkisi. Singh (2013) ise duruma farklı bir bakış açısı getirerek, inanç turizminin kültürel miras farkındalığını artırarak bireylerin derin inançsal ve manevi deneyimlerinin küresel hümanizme aktarılması için bir strateji olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Simone, Charteris ve Boyd, (2010)'e göre turistlerin farklı kültürel motiflere olan merakı ve köklü tarihi bulunan kutsal yerleri görme isteği yapılan seyahatleri modern dünyada daha ilgi çekici ve heyecanlı hale getirmiştir. Bugünün post-modern dünyasında inanç sahibi olmayan insanlar için bile bir merak uyandıran tarihi inanç merkezleri farklı inançlara sahip insanlar tarafından da ziyaret edilmektedir. Ambrosio, (2007) bu durumu inanç turizminin öneminin küresel Dünya'da giderek artacağını bir göstergesi olarak yorumlamaktadır. Bu nedenle, Poria, Butler ve Airey, (2003) yapmış oldukları çalışmalarında ağlama duvarını ziyaret eden turistlerin dini sebeplerin yanı sıra kültürel deneyimler elde etmek maksadıyla ziyarette buldukları sonucunu çalışmalarında analiz etmişlerdir.

Bunların yanı sıra, inançlar ve dinler açısından bir mekânın kutsal sayılabilmesi için ise aşağıda sıralanan hususların genel kabul görmesi gerektiği ortak bir fikir noktası içermektedir (Nasr, 2001; Erbaş, 2002; Digance, 2006; Şahiner, 2012; Egresi, ve vd., 2012):

- Kutsal kabul edilen mekânın tanrı tarafından işaret edilmesi gerekmektedir. Bunun örneği olarak Kudüs'teki Süleyman Mabedi verilebilir. Mabedin yeri Davut peygambere melekler vasıtasıyla işaret edilmiştir. Kâbe'nin yeri ise İbrahim peygambere gösterilmiştir.
- Mekânın kutsal gösterilmesi ile ilgili diğer bir durum ise tanrının o mekânda gücünü ve kerametini göstermesidir. Musa peygamber ile tanrının Sina dağında bir konuşması bunun için verilebilecek bir örnektir.

- Son olarak bir mekânın kutsal sayılmasında insanların fikir birliği gerekmektedir. Bir âlimin yaşadığı ve dini faaliyetler gösterdiği mekânlar yada âlimlerin eşyalarının sergilendiği müzeler kutsal sayılabilmektedir. Bunun yanı sıra, birçok inanışta şehitlerin kabristanları da kutsal mekânlar olarak toplumlar tarafından benimsenmektedir.

1.1.2. İnanç ve Turizm İlişkisi

İnanç turizmi kavramının oluşumunda en önemli etkiyi tartışmasız olarak üç büyük dinin gereği olarak yapılan hac seyahatlerinin oluşturduğu bilenen bir gerçektir, ancak hac ziyareti amacıyla yapılan seyahatler ile inanç kavramı amacıyla yapılan ziyaretler arasında küçük bir anlam farkı bulunmaktadır. Semavi dinlerin gereği olarak yapılan hac turizminin yanı sıra yapılan inanç turizmi, insanların ruhani bir dürtü içerisinde yapmış buldukları ziyaretlere getirilen kavramsal bir tanımdır (Charteris, Teresa, ve Boynd, 2011; Nieminen, 2012).

Modern toplumların ilim ve bilim sayesinde edindikleri entelektüel tabanlı motivasyonu idealleştirerek somutlaştırma isteği, bugünün küresel dünyasında yeryüzündeki bazı mekânları kutsal olarak nitelendirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Bu durum, turistlerin tarihi bir olgunun yaşandığı mekânlar hakkında daha fazla bilgi edinmek ve farklı zevkli deneyimlerde bulunma arzusu ile birlikte inanç merkezli mekânların sahip olduğu belirgin kültürel miraslarının farklı bireylere de pazarlanması imkânını yaratmıştır. Esas gayeleri otantik deneyimler aramak olan turistler, kutsal mekânlarda ruhani bir atmosfer içerisinde dini liderler önderliğinde gerçekleştirilen ibadet şekillerini merak etmektedirler (Timothy ve Olsen, 2006).

Kültür ve İnanç kavramı doğrultusunda araştırmacı bir ruh ile seyahat eden okur-yazar insan grubunun gelişimi bu nedenle inanç merkezli mekânların gelişmesine ve tanınmasına büyük katkı sağlamaktadır. Ekonomik açıdan bu mekânların turizm nedeniyle ziyaret edilmesi ile sağlanan fayda da bölgesel anlamda ekonomi ile beraber sosyal kalkınmayı da desteklemektedir. İnanç turizmine katılan turist profili de diğer turistlerden farksız olarak rahat bir konaklama imkânına sahip olmak, iyi bir akşam yemeği yiyebilmek ve farklı birçok hizmetten yararlanmak istemektedir (Rundquist, 2010). Belirli bir inanca mensup bulunmayan bazı

turistlerin ruhani bir şekilde etkilenmesi ve bu dinlere mensup olması ise bütün inançlar açısından önem taşıyan değerli bir olay olarak nitelendirilmektedir (Rotherham, 2007).

1.1.3. İnanç Turizmine Katılım Nedenleri

Basit bir kavram olarak açıklanmaya uzak olan inanç turizminin literatürde: hac turizmi, din turizmi ve inanç turizmi gibi birbirlerini tamamlayan terimler ile tanımlandığına rastlamak mümkündür (Egresi, Bayram ve Kara, 2012).

Petroman, v.d., (2011) Avrupalı Hıristiyanların katedralleri ziyaret etme sebeplerini araştırdığı “Avrupa'nın Dini ve Etnik Turizm Profili” isimli bir çalışmada turistlerin birçoğunun dini seyahatlere katılımındaki ana motivasyon unsurlarının, kendi kendini eğitime ve hayatlarında yenilik arayışı içinde olmaları olarak açıklanmıştır. Bunun yanında Santos (2002) inanç merkezlerinin turistler tarafından niçin ziyaret edildiğini araştırdığı çalışmasında, ziyaretçilerin %50'sinin inançsal sebepler nedeniyle, %20'sinin ise dini-kültürel sebepler ile dini merkezleri ziyaret ettiği sonucuna varmıştır.

Yapılan bu ziyaretlerin seyahat ile yakından ilgili olması hac yolculuğu denen kutsal seyahatlerin önemini ortaya koymuştur. Gil ve Curiel, (2008) Hac yolculuğunu şu şekilde tanımlamaktadır; “*İnanç nedeni ile kaynaklanan içsel bir dürtü ile dini açıdan kutsal yerlere yapılan ziyaretlerdir*”. Yapılan bu yolculukların inanç ile birlikte meydana gelmiş olmasına rağmen, Ortaçağ'da yapılan bu seyahatlerin çok fazla popüler olmasına karşın ulaşım imkânlarının kısıtlı olması seyahatlerin uzun ve tehlikeli olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Bu nedenle, hac yolculuğunun olduğu bütün inançlarda seyahat edenler birlikte, grup halinde seyahatler yapmışlardır. Ayrıca, çeşitli dinlere göre seyahat edenler manastırlarda, kervansaraylarda, mağaralarda vb. yerlerde konaklamalar gerçekleştirmişlerdir.

Pusztai (2004) ortaçağda çok yoğun bir şekilde yürüyerek yapılan bu seyahatlerin ayrı bir önemi olduğundan bahsederek hac yolculuğu sırasında karşılaşılan engeller ve edinilen tüm bilgilerin bireyleri daha fazla olgunlaştırdığını belirtmiştir. Halligan (1996) ise hac sırasında yürüyerek yapılan zorlu yolculukların eski bedeninin ruhen ve fiziklen yok olmasına yeni bir beden ve benliğin doğmasına

sağlayarak seyahate anlam kazandırdığını belirtmiştir. XVII. yüzyılda Evliya Çelebi'nin rüyasında İslam peygamberini görmesi ve kendisinden şefaht dileyebilecekken seyahat dileyerek başladığı seyahat serüveni bu neden ile inanç seyahatleri için verilebilecek en iyi örneklerden biridir (Şavk, 2011).

Dünya'da ise İslamiyet açısından Mekke ve Medine, Hıristiyanlık açısından Kudüs, Roma ve Santiago de Compostela, Musevilik açısından Kudüs ve Ağlama Duvarı ve Budizm açısından Nepal ve Budanın doğduğu yer en önemli hac merkezlerindedir. Her yıl hac kapsamında 3-5 milyon arası Müslüman yeryüzünün ilk mescidinin (Kâbe-i Muazzama) bulunduğu Mekke'ye ve İslam açısından önemli tarihi mekânların bulunduğu Medine' ye gitmektedir (Özcimbit, 2011). İsrail'e giden turistlerin neredeyse 4/1'ise inanç nedeniyle gitmektedir. Her sene neredeyse 5 milyon turist Fransa'ya Lourdes'e gitmektedir. 28 milyon Hindu ise her yıl inanç nedeni ile Ganj Nehrini ziyaret etmektedir (Okuyucu ve Somuncu, 2014).

Şekil 1: Dünya İnanç Turizmi Haritası

Kaynak:(Zengin, 2010, s.38)

Hac ziyaretinin Müslümanlık açısından farz olarak nitelendirilmesinin yanı sıra yapılan ziyaretlerin çeşitli motifler taşıdığı da literatür de edinilen diğer bilgiler arasındadır. Buna göre inanç turizmine katılım gösteren turistlerin ruhani,

entelektüel, fiziksel ve duygusal sebeplerden dolayı seyahat ettikleri görülmektedir. Bu durumun yanı sıra Wright (2008) çalışmasında inanç turizme katılım nedenlerini hac seyahatleri, misyonerlik seyahatleri, gemi seyahatleri, boş zaman değerlendirme, inzivaya çekilme, kongreler, Hıristiyanlık kamplarına katılım, inanç çekim merkezlerine yapılan yolculuk, gönüllü seyahat, macera seyahatleri, aileler ve öğrencilerin yapmış bulunduğu seyahatler olarak 12 şekilde değerlendirmektedir. Petroman ve v.d. (2011) ise inanç turizmini geleneksel hac ziyaretleri, misyonerlik çalışmaları, insani yardım gezileri ve günah çıkarma ile ilgili seyahatler olarak nitelendirmişlerdir.

Din olgusunun yanı sıra, kutsal yapıların tarihinden güç alarak kültürel zenginliklerini genişlettikleri görülmektedir. Nasr (2001) tarihteki bütün toplumların ruhani değerleri çok fazla olarak sosyal yaşamlarında ön planda tutmaları nedeniyle günümüzde tarihi yapıların ve tarihi bazı şehirlerin kutsal olarak nitelendirilmesine neden olduğundan bahsetmiştir. Bu nedenle inanç turizmi miras turizminin bir formu olarak 3 farklı bakış açısından incelenmektedir (Nyaupane ve Timothy, 2009). Birincil ziyaretler; kiliseler, camiler, tapınaklar, sinagoglar, türbeler vb. miras alanlarını kapsamaktadır. İkincil ziyaretler; hac uygulamalarındaki tarihi olaylar nedeniyle önemli miras kalıntıları haline gelen hac yollarıdır. Son olarak ise; ibadetlerin ve kültürel dini ritüellerin yapıldığı yerler kültürel mirasın bir parçası olarak nitelendirilmektedir (Okuyucu ve Somuncu, 2014).

Kültürel miras kaynaklı çekicilikler inanç turizmi ile ilgili motivasyon kaynaklarının oluşmasına katkı sağlamaktadır. Turizm açısından kültürel miras alanları incelendiğinde turistleri hangi unsurların güdeledikleri aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır (Usta, 2005; Nyaupane ve Timothy, 2009; Okuyucu ve Somuncu, 2014):

- Kutsal göller, dağlar vb. gibi doğa olayları
- Dini yapılar
- Din amaçlı düzenlenen özel etkinlikler ve festivaller
- İnançsal olarak trajedik olayların kaynaklandığı mekânlar (Örneğin, Kербela olayı)

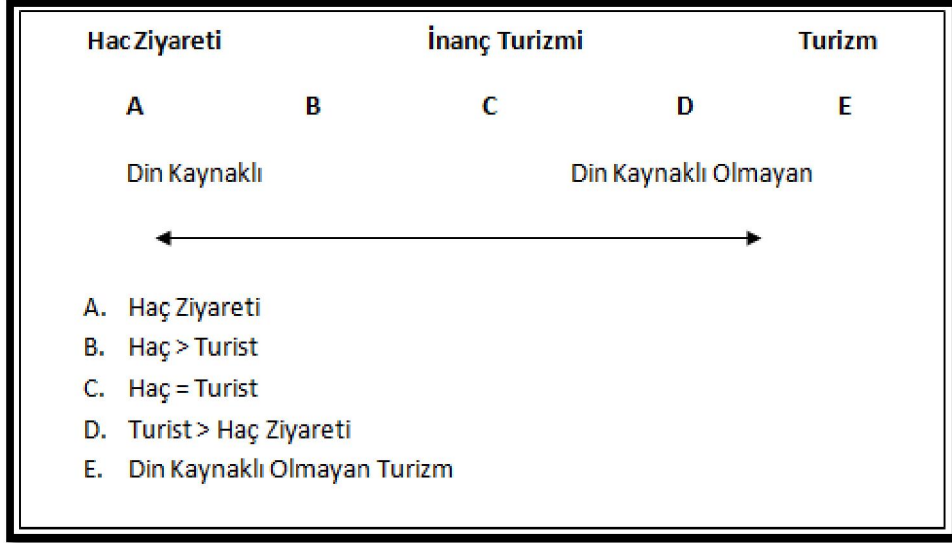
Geleneksel ve dini hac ziyaretlerinin yanı sıra birçok insanın sadece merak ve öğrenme güdüsüyle entelektüel amaçlar doğrultusunda seyahat ettiklerini belirten Norman (2004) inanç merkezlerinin zengin tarihi ve kültürünün ilgi uyandırmasının bu mekânlara yapılan dini amaçlı seyahatlerin boyutlarını etkilediğini gözlemlemiştir. Bu nedenle inanç mekânlarının sahip olduğu gizli atmosferik ve egzotik büyü turistlerin ilgisini çekmiş ve bu mekânlara olan entelektüel ilgiyi artırmıştır. Aynı inanca mensup insanların kendi inançlarının farklı alanlarda nasıl yaşandığını merak etmesi de ayrıca bu mekanlara yapılan ziyaretlerin farklı bir motivasyon unsurudur. İnanç sahibi olmayan kişileri bu mekanlara yapmış buldukları seyahatlerin motivasyon kaynağının ise otantik deneyimler olduğu bilinen diğer hususlar arasındadır (Timothy ve Olsen, 2006).

İnanç turizmine turistlerin katılım sebepleri ise aşağıdaki üç şekilde Timothy ve Olsen (2006) tarafından açıklanmaktadır

- Haç ve çeşitli turlar kapsamında bulunan inanç merkezlerini görme isteği
- Dini etkinlikler ve dostluk seyahatleri
- Misyonerlik ve gönüllük esasına dayanan seyahatler

Yapılan bu üçlü kapsam çerçevesinde bulunan misyonerlik ve gönüllü yapılan seyahatler Hıristiyanlık açısından önemlidir, ancak Hıristiyan âlimlerin bu yapmış bulunduğu görev niteliğindeki seyahatler İslam âlemi için bir etkiye sahip olamamıştır. İslamiyet'e ise organize edilmiş misyonerlik çalışmaları bulunmamaktadır, ancak derviş ve sufilerin yapmış bulunduğu çalışmalar İslamiyet'in Asya'ya yayılmasına neden olmuştur (Rojo, 2007).

Şekil 2: Haç ve Turizm Motivasyon Süreci

Kaynak: (Simone-Charteris ve Stephen, 2011, s.461)

Yukarıdaki şeklin analizinde ise aşağıda sıralanan durumlar ön plana çıkmaktadır (Alec, 2010; Clarke ve v.d., 2012);

- A noktasında, esas seyahat nedeni dindir ve seyahatin motivasyon unsurunu dini ibadet oluşturmaktadır.
- B noktasında, inanç motifi seyahatin esas ana nedeni olmasa da önemli bir unsurdur.
- C noktasında, seyahat edenler kültürel motifler ve inanç kavramında eşit olarak deneyim edinmek için seyahat etmektedirler. Aktivite ve eğlence unsuru bu gezilerde ön plandadır bu nedenle ziyaretçiler farklı mekânları da gezme eğilimi içerisindedirler.
- D noktasında, turizm amaçlı gezilerin içerisinde inanç merkezlerinin de gezi planlarına eklendiği motivasyon unsurudur.
- Son olarak E noktasında ise, gezip eğlenme ve farklı deneyimler elde etme yani turizm esas amaçtır, inanç sahibi olmayan insanlar dahi bazı inanç merkezli mekânları tarihi ve etnik yapılarının zenginliği nedeniyle ziyaret etmektedir.

Hac seyahatleri ve inanç seyahatlerinin ana motivasyon öğelerinin birbirlerinden çok farklı olmamasına rağmen aşağıdaki tabloda bazı karşılaştırılmalı özelliklerin verilmesinin çalışmaya katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Tablo 1: Hac ve İnanç Turizmi Karşılaştırmalı Motivasyon Öğeleri

Hac Seyahatleri	İnanç Turizmi Seyahatleri
Ortak bir mistik ya da dinsel-büyüsel deneyim niyeti	Farklı merak unsurları (Bilişsel ve Öğrenme üzerine)
Trans, hayat ve / veya bilinç değişen bir olay, aydınlanma, ruhsal uyanış vb. isteği,	Unutulmaz, nostaljik zaman deneyimi isteği
İnançın gereği olarak ziyaret ve görme isteği	Sadece ikonik ve tarihi mekânları ziyaret ve görme isteği
Ruhani ve inançsal zaman deneyimi	Fantastik zaman deneyimi
Kolektif seyahat	Kolektif veya bireysel seyahat
Belirli zamanlarda inanç gereği zorunlu veya önerilir	Her zaman gerçekleştirilebilir

Kaynak:(Norman, 2004; Rojo, 2007; Gil ve Curiel, 2008; Singh, 2013)

Fadhlalla (2000) göre ise ayrıca hacin tüm farklı dinlere sahip olduğu ortak özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır.

- Kutsal bir mekânın veya türbenin etrafından su abdest amacıyla ve hastaların iyileştirilmesi için hem de saflaştırma için bir araç olarak önemlidir.
- Kutsal mekânlara yapılan hac ibadeti için yapılan uzun ve zorlu yolculukların bulunması
- Hac ayinleri bir parçası olarak kurban vermek gerekir. Bu çeşitli inançlarda gıda, çiçek ve para içerebilir. Yani İslamiyet deki gibi kurban, rızık ve zekât şeklinde yorumlanabilir.
- Çeşitli inançlarda türbelerinde ziyaret edilmesi ve türbelerde hürmet edilmesi
- Yürüyerek hac yolculuğu yapmak
- Hacıların özel kıyafetler giymeleri
- Kutsal bir yere bırakılan nesnelere inanç ilahi ya da doğaüstü enerjiye dönüşeceği inancı
- İbadethane olarak dağlar ve izole yerlerde önemli olması

- Kutsal bir yerde bütün gece nöbeti sürdürmenin yararları.
- Ay takviminin gün ve tarihlerinin önemli oluşu, özellikle dolunayın bazı zamanlar, hac için daha hayırlı olarak kabul edilmesi.
- Bazı gıdaların hac sırasında yasak olması
- Hac zamanında saç veya tırnak kesmek ve de cinsel ilişkilerinden uzak durmak gibi ortak benzerlikler.
- Batıl inanışların yaygınlaşmaması açısından bazı hac ayinlerinin uygulanmaması
- İnançların eski çağlardan beri kutsal emanetler inşa ederek antik kökenli yapılar oluşmuştur.

Alecu (2010) ise hac seyahatlerine katılan hacılar ile bilişsel dürtüler ile seyahat eden bilgi tabanlı toplum bireyleri arasında ortak paydalar bulunmaktadır

- Her iki tarafın ziyaret nedenleri inanç turizm destinasyonlarında çevre bilincinin ve sürdürülebilirliğin önemini artırmaktadır.
- Her iki grubun yapmış bulunduğu seyahatler nedeniyle inanç turizminin kalitesi gelişim göstermektedir.
- Sosyal toplumda hoşgörü ortamının oluşmasında her iki ziyaretçi profillide önemlidir.
- Bilgi yönetiminin küresel bir şekilde ahlaki değerler doğrultusunda yapılmasına katkı sağlamaktadırlar.
- Yaratılış ve insan varlığı hakkında bireyleri doğruya yöneltmektedir.
- Sağlıklı bir bilgi ve inavasyon kültürünü geliştirmektedir.

1.2. İnanç Turizmin Diğer Turizm Türleriyle İlişkisi

XVI. yüzyılda Avrupalı kâşif bilim adamlarının kraliyet topraklarını genişletmek maksadıyla yapmış buldukları akademik ve bilimsel araştırma gezileri sayesinde birçok mekân ve toprak önceden keşfedilmiştir. XVII. Yüzyıla gelindiğinde ise, yapılan bu akademik ve bilimsel gezilerin amacı daha çok gün geçtikçe zoolojik, botanik ve çevresel fenomenler haline dönüşmüştür. Afrika, Asya ve Amerika kıtalarına bu dönemlerde yapılan bilimsel çağdaş seyahat eğilimleri bu

yeni kıtaların ziyaret edilmesi arzusunu gün geçtikçe artırmıştır. XIX. Yüzyıla kadar büyük keşiflerin yapıldığı Dünya’da Avrupa kültürü neredeyse tüm kıtalara yayılmıştır ancak yapılan birçok gezinin amacı bu dönemden sonra sadece entelektüel amaçlarla olmuştur. Bu günün post- modern dünyasında ise, XVI. yüzyıldan bu yana yapılan öğrenmeye yönelik seyahatler günümüzde kültür turizmi olarak nitelendirilmektedir (Shackley, 2006).

Kültürel miras turizminin sahip olmuş bulunduğu ürün çeşitliliği bu turizm çeşidinin kendi içinde bazı alt gruplara ayrılmasına neden olmuştur. Bu alt gruplar arasında inanç turizmi önemli bir yer almaktadır (Simone Charteris ve Boyd, 2010). Alternatif bir turizm çeşidi olarak da kabul edilen inanç turizmi modern ve antik kültürün bilişsel olarak bir araya gelmesiyle entelektüel bir dayanak noktasına sahip olmuş ve bu sayede önemini giderek artırarak dini merkezlerin turistik tur programlarında yer almasına sebep olmuştur (Aktaş ve Yakın, 2007). Ayrıca, kültür turizmine katılan turistlerin büyük bir çoğunluğunun yapmış oldukları gezi planlarında inanç turizmi kapsamında bulunan mekânları da ziyaret etmektedirler.

İnanç turizminin tanımı ile ilgili literatürde bu nedenle birçok yazar tarafından geliştirilmiş ve anlam karmaşasına sebep olan tanımlara rastlamak mümkündür. Bunun asıl sebebi inanç turizmi kavramının kültür turizminin bir alt dalı olması ve çok sık olarak birlikte anılmasıdır (Csapo, 2012). Duruma antropolojik bir bakış açısı ile yaklaşan Bader (2012) kültürün toplumların yaşam stilleri, inançları ve sahip oldukları değerlerin tümü olarak nitelendirilmesi sebebiyle din ve kültür arasında net bir ayrımın yapılamayacağını gözlemlemiştir.

Buna göre bazı akademik araştırmalarda; Benson (2013) Nijerya’da ziyaretçilerin inanç merkezlerine olan meraklarını araştırmış ve ziyaret sebeplerinin %42,3’nün barış aramak, %37,5 gezip görme, %10,3’ün diğer sebeplerle, %4,3’nün ise inanç sebebiyle ziyaret de bulunduğu sonucuna varılmıştır. Drule ve v.d., (2012) Romanya’daki manastırların inanç kaynaklı olmayan sebepler ile ziyaretçi ağırlamasının nedenlerini araştırdıkları çalışmalarında turistlerin büyük çoğunluğunun farklı kültürel güzellikleri keşfetmek ve iyi bir insan olmanın yollarını bulmak amacıyla inanç turizmi doğrultusunda turistik ziyaretler yaptıkları sonucuna varılmıştır. Casellas (2013) inanç turizminin kültür turizminin içerisinde

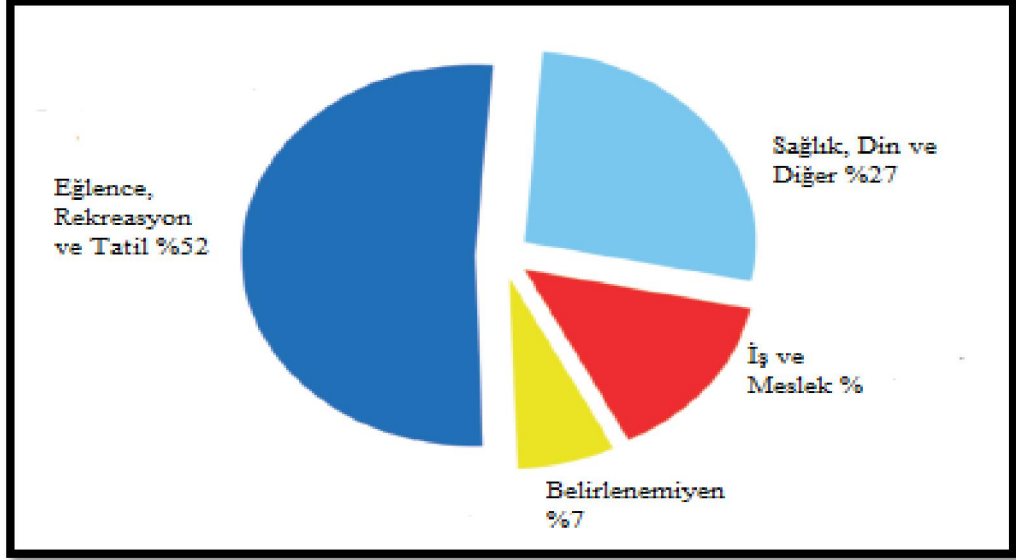
değerlendirildiği Katalonya çalışmasında Hıristiyanlık ile ilgili tarihi, kültürel ve ruhsal öğeler ön plana çıkarılarak deniz kum ve güneş haricinde bir turizmin örneği ortaya konulması için bölgenin bu gibi özellikleri inanç ile bağdaştırılarak bir pazarlama anlayışı yaratılmıştır.

Günümüz küresel dünyasında gelişim imkânı bulan etnik ve miras turizminin en yaygın ve modern biçimi olarak nitelendirilen inanç turizmi, toplumların yaşam biçimlerini, ibadet şekillerini, dillerini, müziklerini ve el sanatları gibi birçok etnik değerleri koruma bilincini geliştiren bir turizm çeşidi haline gelmiştir (Nyaupane ve Timothy, 2009). Özellikle sanatta ve müzik de Hıristiyanlığın klasik ve caz müziğinin gelişmesinde etkili bir rol oynadığı görülmüştür (tourism-review.com, 2008).

1.3. Dünya’da İnanç Turizminin Tarihi Gelişimi

2014 Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) verilerine bakıldığında uluslararası turizm hareketlerinde %4’lük bir artış kaydedildiği ve uluslararası seyahat eden turist sayısının 995 milyondan, tarihi bir rakam olan 1,035 milyona ulaştığı sonucuna varılmıştır. Bunun yanı sıra, ziyaret amaçlarına göre turistlerin %52’sinin eğlence, rekreasyon ve tatil amaçlı seyahat ettikleri, %27’lik bir kısmının ise sağlık ve inanç sebebi ile seyahat ettiği, %14’nün iş nedeniyle seyahat ettiği ve son olarak da %7’lik bir dilimin ise çeşitli bazı sebeplerden dolayı seyahat ettiği sonuçları elde edilen önemli verilerden bazılarıdır (Tourism Towards 2030 Global Overview, 2011). 2014 Dünya Turizm Örgütü (UNWTO)’nün elde etmiş bulunduğu sonuçlar ile inanç ve sağlık turizminin önemine bir kez daha değinilmesi gerektiğinin ve artan dünya turizm hareketlerine paralel olarak sağlık ve inanç turizmi nedeniyle seyahat eden turistlerin öneminin ileriki yıllarda daha fazla artıracığı sonucu kaçınılmaz bir olgudur (UNWTO Tourism Highlights 2014 Edition, 2014).

Tablo 2: Ziyaret Amacına Göre Ziyaretçi Oranları

Kaynak: (UNWTO, 2014)

2012 yılında ABD’li araştırma kuruluşlarının 230 ülkede yapmış buldukları anket çalışmasıyla dünyanın inanç haritası belirlenmiştir. Yapılan çalışmaya göre dünyada her 10 kişiden 8’nin bir dini inanışa mensup bulunduğu ve 6,9 milyarlık dünya nüfusunun %32’sinin Hristiyan, %23’ünün ise Müslüman olduğu sonucuna varılmıştır. Dünyada başlıca dinler ve inan sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3: Dünyanın Din Nüfusu

Dinler	İnsan Sayıları (Milyon Kişi)
Hristiyan	2200
Müslüman	1600
Hindu	1000
Budist	500
Yahudi	14
Geleneksel Dinler	400
İnançsız	1100

Kaynak: (Yeni Şafak , 18)

Medlik (1983) dünyadaki uluslararası seyahat anlayışının yerli turizm hareketlerinin canlanmasıyla öncelikle geliştiğini ve araştırmasını gelişen yerel turizm sonrası insanlarda seyahat etme anlayışının yaygınlaştığını ve öncelikli olarak yaşadıkları yere yakın bulunan yerel turistik mekânlara bunun sonrasında ise uluslararası turizme yöneldikleri sonucuna varmıştır. Todd (2001) ise yerel tourism hareketlerinin uluslar arası turizm faaliyetlerinin birer göstergesi olduğunu belirtmiştir. Zavadsky (2007) Amerika Birleşik Devletleri'nde yapmış olduğu çalışmada 50.000 kilisenin inanç turizmi kapsamında paket tur programlarında bulunduğunu ve Amerikalıların %25'nin ruhani amaçlarla turizm hareketlerine katıldıkları sonucuna gözlemlemiştir.

1.3.1. Yahudilik Açısından İnanç Turizminin Tarihsel Gelişimi

Tek bir atadan gelmiş bulunulan insanlık tarihinde büyük Nuh tufanına kadar hiçbir ırk ayrımı olmamıştır. Nuh'un Ham, Sam ve Yafes adında üç oğlunun değişik milletlerin ataları olduğuna inanılmaktadır. Sam'ın soyundan geldiğine inanılan Hz. İbrahim'in atası olan Eber nedeni ile Eber'in neslinden gelen anlamına gelen İvri (İbrani) nesli ve neslinin konuştuğu dile ise İvrit (İbranice) adı bu neden ile verilmiştir (Öztürk, 2010 ; Buano, 2013).

Hız. Nuh'un oğullarından olan Sam'ın soyundan gelen Yahudiler Arabistan çöllerinde yaşadıkları sonra Fırat ve Dicle Nehirlerinin aktığı Mezopotamya ve Akdeniz sahillerinin bulunduğu "Yeşil Hilal" olarak adlandırılan bereketli bölgeye yerleşmişlerdir. Tevrat'a göre Hz. İbrahim, Yehova (Allah)'nın emri ile Babil'deki Ur şehrinde Allah tarafından "vaat edilmiş toprak olarak nitelendirilen "Kenan Ülkesine göç etmişlerdir. (Kızıloğlu, 2012). Kenan ülkesinde bölge halkı olan Filistinli Sami ırkına mensup Kenaniler ile baş edememiş ve kuraklığın, kıtlığın vermiş bulunduğu olumsuz sonuçlar ile de Mısır'a göç etmişlerdir.

Tevrat'a göre Hz. İbrahim'in İsmail ve İshak adında iki oğlu bulunmaktadır. İsmail'in soyundan Araplar, İshak'ın soyundan ise İbranilerin atası olmuştur. İshak'ın Esav ve Yakup adında iki oğlu olmuştur. İshak'ın evlatlarından Yakup'a soy devamı hakkı verilmiştir (Adam ve Katar, 2005).

Yakup'un bir gün kırlarda dolaşırken kendisine "Allah'ın Adanı" olarak tanıtan biriyle sabaha kadar güreş tutması ve kimsenin galip gelememeği bir güreş sonrası, rakibi kendisini kutsamış ve ona "Tanıyla Uğraşan" kişi anlamına gelen İsrail ismini vermiştir. Böylece İbraniler bu olaydan sonra Yakup'un oğluları Ruben, Şimeon, Levi, Yahuda, İssakar, Zebulun, Yusuf, Benyamin, Dan, Naftali, Gad ve Aşer'in isimleri ile anılan oniki kabile İsrailoğulları ismini alarak İsrail kavmini oluşturmuştur (Christopher, 1993).

Yakup peygamberin oğullarından olan ve kardeşleri tarafından hep kıskanılan Yusuf bu soyun devamını sürdürmüştür. Yusuf ile ilgili kutsal kitaplarda şu şekilde bir kıssa geçmektedir: "Bir gün kardeşler gittikleri bir kır gezisinde Yusuf'u bir kuyuya atarlar ve babalarına Yusuf'u bir kurdun yediğini söyleyerek yanıtlırlar. Kuyunun yanına çok geçmeden bir kervan uğrar ve Yusuf'u oradan kurtararak Mısır'da onu para kazanmak için satarlar. Köle olarak geldiği Mısır'a bir gün Firavunun danışmanı olur ve bulunduğu konumun refahından faydalanması için tesadüfen tekrar bir araya geldiği ailesini Mısır'a getirir. Bolluk içinde Yusuf sayesinde bir süre Mısır'da yaşıyan İsrail oğulları Yusuf'u tanımayan bir firavunun Mısırın başına gelmesiyle köle durumuna düşerler ve MÖ.1200 yıllarına kadar bu durum esaret ile devam eder (Kızıloğlu, 2012)." Kölelik Sina dağında tanrının 10 emrini alan Hz. Musa'nın önderliğinde Kızıl Deniz'in yarılması ve geçilmesi ile son bulunur.

İbrahim peygamberin soyundan olan Musa peygamber halkı dine davet eder. Musa'dan sonra ise, peygamber olarak, Yuşa Kenan Ülkesini fethi eder ve 10 kabileye paylaştırır. Kabileler yerleşik hayatın ve zaman zaman ortak düşmanların olması nedeniyle sık sık bir araya gelmişlerdir, ancak MÖ.1020'lerde bir lider ihtiyacı hissetmişler ve Yahudi kralı olarak Saul İsrailoğullarını yönetmiştir. MÖ 1004-965 yıllarında ise İsrailoğullarının başına Saul'un oğlu olan Davut hem peygamber hem de hükümdar olarak İsrailoğullarını 40 yıl yönetir. Peygamber Davut döneminde Kudüs fetih edilir ve Kudüs'e Süleyman tapınağı inşa edilmeye başlanır, ancak tapınak tamamlanmadan Davut peygamber vefat eder. Yerine ise, oğlu Süleyman geçer.. Süleyman peygamber zamanında Sur Kralı Hiram ve Mısır

Firavunuyla dostluk kurulur ve dolayısıyla ülkeler arasında kültür ve ticaret etkileşimi başlar.

Süleyman peygamberden sonra İsrailoğulları, kuzeyde Yahuda Krallığı güneyde ise İsrail Krallığı olarak ikiye ayrılmıştır. MÖ. 722 yılında İsrail Krallığı Asurlular tarafından, Yahuda Krallığı ise MÖ.587 yılında Babiller tarafından yıkılmıştır. Göçe maruz kalan İsrailoğulları Yahuda krallığından olduklarını belli eden Yahudi ismini almışlardır (Krauthammer, 1998; Adam ve Katar, 2005; Shahak, 2005).

Davut peygamber zamanında inşası başlayan Süleyman Mabedi de bu dönemde tamamlanır ve Hz. Musa'nın hazırladığı on emir tabletlerinin bulunduğu iki levha Ahit Sandığı içerisinde mabedin içindeki bir odaya konur (Aksoy, 1998 ; Güngör, 2005). Süleyman Mabedi Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslümanlarca kutsal sayılmaktadır. Mabedin bugün temel duvarlarından bir bölümü ayakta. Ağlama Duvarı olarak isimlendirilen bu kısım turistlerce ve Yahudi hacılar tarafından ziyaret edilmektedir (Egresi, Bayram ve Kara, 2012). Ağlama duvarı bugün Siyonist İsrail için atalarından kalan son kalıntılar olmasından dolayı önemli bir dini çekim merkezi olarak önem taşımaktadır (Poria, Butler ve Airey, 2003).

1.3.2. Hıristiyanlık Açısından Turizminin Tarihi Gelişimi

Yahudi toprağı olarak nitelendirilen Filistin'de dünyaya gelen İsa peygamber kendisine ilk inanan insanlarla birlikte seyahat etmiştir. İsa Peygamber'den sonra Hıristiyanlığı ilk kabul edenlerden biri olan Pavlus Hıristiyanlığı yaymak için misyonerlik seyahatlerinde bulunmuştur. Hıristiyanlığın kutsal kitabı olan İncil'de Hıristiyanlar açısından Hac ibadetinin şart olmaması ve Tanrının her yerde olduğu inancına rağmen Hıristiyanlar Filistin, Lourdes, Camino De Santiago ve Fatima'yı tarih boyunca ziyaret etmişlerdir (Yeoman, 2008) .

Eski Avrupa'da inanç kaynaklı festivaller ve tiyatro gösterilerinin fazla oluşu seyahatlerin sadece zenginlerin ve aristokratların katılımı ile değil, tüm halkın katılımı ile gerçekleştirildiğini göstermektedir. Yunanistan'da M.Ö. 776 yılında ilki yapılan olimpiyat oyunları, Roma'da yapılan gladyatör karşılaşmaları ve Roma

İmparatorluğunun döneminde başlayan Kudüs ve Beytullahim haç ziyaretleri Avrupa’da ilk turizm olayları olarak nitelendirilebilir (Gil ve Curiel, 2008).

Günümüz 21. Yüzylında 25 milyon Hıristiyanlar dini amaçlarla seyahatler gerçekleştirmektedir. Yaklaşık olarak 6 milyon turist her yıl Rome ve Lourdes’e gittiği, 4 veya 5 milyon insanın ise Fatima’ya, 2 milyon insanında Guadalupe Meksika’ya ve Türkiye toprakları arasında bulunan ilk Hıristiyanların yaşamış olduğu Kapadokya bölgesi ile Meryem Ana Evi ve çeşitli Aziz kiliseleri ziyaret etmektedirler. Ayrıca Fener Rum Patrikhanesinin İstanbul’da bulunması bu patrikhanenin Ortodoks Hıristiyanlar tarafından ziyaret edilmesine neden olmaktadır (Gil ve Curiel, 2008; Güzel, 2012).

1.3.3. İslamiyet Açısından Turizminin Tarihi Gelişimi

Seyahat ve yolculuk Kuran’ı Kerim’de sefer kelimesiyle tasvir edilmiştir. “Suyun yerin üstünde sürekli akması” anlamındaki seyahat, sözlüklerde de “yürüme, gitme, ibadet edip yeryüzünde gezip dolaşma” şeklinde açıklanmıştır. Ayetlerde “yeryüzünde gezip dolaşmazlar mı?” veya “yeryüzünde gezip dolaşın” şeklinde ifadelerin bulunması seyahatin İslam dininde inanca bağlı bulunan bir olgu olduğunu göstermektedir(Şahiner, 2012).

Hacca gitmenin İslamiyet’in şartlarından biri olarak kabul edilmesi nedeniyle Müslümanlar ömürlerinde en az bir kere de olsa İslam Peygamberinin doğup büyüdüğü yerleri ve İslamiyet’in yayıldığı kutsal toprakları görme niyeti içerisinde oldukları (Yeoman, 2008). İslamiyet’in şartından biri olarak nitelendirilen hac ibadeti bu nedenle İslamiyet de seyahati bir ibadet şekli olarak zorunlu kılmaktadır (Olsen, 2008 , s. 33-34). İslamiyet açısından hac ibadeti 4000 sene öncesine İbrahim peygambere kadar uzanmaktadır. İslam inancındaki turist hacıların Mekke’nin yanı sıra Medine’yi Muhammed peygamberin kabrini ve Medine’deki camiye görmek için de ziyaretler gerçekleştirdikleri bilinmektedir. Ayrıca, İsrail’deki Mescid-i Aksa ve Mısır’daki Sina Dağı ile birlikte İslam nüfusunun önemli bir kısmı olan Şia Müslümanlarının Şam (Suriye), Bağdat (Irak), Meşhed ve Kum’da (İran) da yer alan önemli türbeleri ve Irak’taki Necef ve Kerbela’yı ziyaret ettikleri bilinmektedir.

1.3.4. Semavi Olmayan Dinler Açısından Turizminin Tarihi Gelişimi

1.3.4.1. Hinduizm

Dünya’da tahmini olarak 900 milyon Hindu’nun yaşadığı sanılmaktadır. Diğer semavi dinlerde olduğu gibi Hinduizm açısından kutsal yerleri ziyaret etme eğilimi yüksektir. Bu açıdan her yıl Hindistan’daki Ganj nehri ve Kumbh Mela tapınağı ziyaret edilmektedir (Egresi, Bayram, ve Kara, 2012).

1.3.4.2. Budizm

Budistler açısından Hindistan’da Gautama Buda’nın hayatı ile ilgili bulunan bazı mekânlar ve Nepal hac için başlıca yerlerdir. Diğer hac merkezleri Kamboçya, Çin (Tibet), Myanmar, Tayland ve önemli Budist nüfusun bulunduğu ülkelerde yer almaktadır (Egresi, Bayram, ve Kara, 2012).

1.4. Türkiye’de İnanç Turizminin Tarihi Gelişimi

Türkiye, doğal güzellikleri, coğrafi, tarihi kalıntıları vb. gibi turizm için büyük bir potansiyele sahip birçok önemli arz kaynaklarına sahiptir. On bin yıllık tarihi bulunan Türkiye, konumu ve coğrafik avantajları sayesinde hızla gelişerek dünyanın sayılı turizm ülkelerinden biri olmuştur (Serçek, 2011). Ancak, bu hızlı gelişim beraberinde yetersiz tesis, eğitimsiz personel, kültürel değerlerin korunması vb. gibi birtakım sorunlarında beraberinde getirmiştir. Bunun yanı sıra deniz, kum ve güneş turizmi olarak adlandırılan kıyı turizmi hızla gelişirken, ülkemizin milli kültürünün tanıtılması çalışmaları göz ardı edilmiştir. Sektör çalışanları gerekli bilgi deneyimlerine sahip bulunmadıklarından durumu sadece günü kurtarmak olarak değerlendirmişlerdir. Türkiye’ye gelen turistlerin birçoğunun yapılan araştırmalara bakıldığında ise, turistlerin kültürel değerleri görmek için ülkemize geldikleri anlaşılacaktır. Türk toplumunun kültürel özellikleri, kültür değerleri tam anlamıyla aştırılmalı ve bu gibi milli değerlerin turizm açısından kültürel dokularının bozulmadan turizme kazandırılması ülke turizminin geleceği için hayati önem taşımaktadır (Artun, 2014).

Yahudiler ve Hıristiyanların tarihte karşılaştıkları zulümler nedeniyle Anadolu topraklarına sığınmış olması birçok kilise, sinagog, mabet ve dinî eğitim

veren okul, vakıflar ülkemizde kurulmasını sağlamıştır. Bunların arasında Yedi Kilise, Efes, Ayasofya, İstanbul, Hatay, İzmir ve İznik gibi destinasyonlar Hıristiyanlarca ve Yahudilerce kutsal kabul edilen mekânlar arasındadır. Ülkemizde gelişim imkânı bulan bu inançların kutsal kabul ettiği birçok mekânın Anadolu topraklarında bulunması bu mekânların hem Yahudiler hem de Hıristiyanlar için kutsal kabul edilmesine ayrıca Anadolu'nun Orta Doğu'nun merkezi ve İncil Ülkesi olarak nitelendirilmesine neden olmuştur (Serçek, 2011).

Şehirleşmenin olduğu büyük metropollerde inanç kapsamında belirli tanınmış mekânlara yapılan turizmin yanı sıra kırsal bölgelerde de inanç turizmi hareketlerini görmek son yıllarda mümkün hale gelmiştir. Alecu (2010) inanç turizmi internet ve kitle iletişim araçlarının gelişimi sayesinde giderek kırsal bölgelerde de önemini artırmaya başlamıştır. Bu sayede inanç turizmi kapsamında birçok tarihi zenginliğe sahip kutsal mekânın önemi yeniden anlaşılmış ve seyahat paketlerinde bu destinasyonlar da bir varış noktası olarak yer almaya başlamıştır.

Türkiye'de inanç turizmi açısından ilk olarak 1965 yılında Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) çalışmaları ile başlamıştır. Yapılan çalışmalarda inanç amacıyla seyahat eden ziyaretçilerin sayısı toplam ziyaretçi sayısının içerisinde %76 olduğu tespit edilmiş ve 45,080 ziyaretçinin inanç turizmi tercihlerinin öncelikli olduğu tespiti yapılmıştır (Hacıoğlu ve Tekin, 2014).

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bu kapsamda 1993 yılında ise üç semavi dinin günümüze kadar gelmiş bulunan eserlerini ve ibadet yerlerinin envanterini hazırlamış ve Türkiye genelinde Valilikler, Kültür Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı ve çeşitli Üniversitelerin de görüşlerini alarak Türkiye'de yer alan eserlerin içerisinde bu proje kapsamında aşağıdaki hususlara istinaden belirli ve önemli inanç merkezlerini ülkemiz açısından değerlendirmiştir.

- Dini yönden önemi bulunan ve büyük oranda ziyaret edilen,
- Sanat Tarihi açısından önemli olan,
- Mimari özelliği nedeniyle türünün ilk ve ilginç örneği olan,

- Ulaşımı kolay bir noktada bulunan ve seyahat acenteleri tarafından tur programlarına dâhil edilen

Bu yapılan çalışmalar sonucunda Dışişleri Bakanlığı Başkanlığında, İçişleri Bakanlığı, Bakanlık ve ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcilerinden oluşan bir komite kurulmuştur ve bu komite İstanbul, Şanlıurfa, İzmir, Bursa, Edirne, Gaziantep, Siirt, Mardin ve Bitlis gibi illerde İslamiyet açısından kutsal mekânları Türkiye turizmi için araştırmıştır. Bunun yanı sıra Hıristiyanlık açısından önemli olan dokuz merkez bu proje kapsamında belirlenmiştir. Bunlar aşağıdaki gibidir(T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı , 2014);

- Hatay-Merkez :St.Pierre Anıt Müzesi
- İçel-Tarsus :St.Paul Anıt Müzesi
- İzmir-Selçuk :Meryem Ana Evi
- Antalya-Demre :St. Nicola Kilisesi
- Bursa-İznik :Ayasofya Cami
- Manisa-Sard :Sard Sinagogu
- Manisa-Alaşehir :Alaşehir Kilisesi
- Manisa-Akhisar :Akhisar Kilisesi
- Isparta-Yalvaç :Pisidia Antik Kenti
- Nevşehir-Derinkuyu :Ortodoks Kilisesi
- Denizli-Pamukkale :Laodikya Antik Kenti

İsa peygamberin 2000. doğum yılının kutlanacağı varsayımıyla 50 milyon kadar turistin Kudüs'ü ziyaret edeceği ön görülmüştür. Kudüs ziyaretleri sonrasında Hıristiyanlığın doğuşu sonrası, Dünya'ya yayılışının da nasıl olduğunun merakı ile ziyaretçilerin Anadolu'daki Hıristiyanlık dönemi eserlerine de büyük ilgi göstereceği tahmin edilmiştir. Anadolu'nun eşsiz kültür zenginliğini dünyaya tanıtmak amacıyla bu durumu fırsat olarak değerlendirmek isteyen Turizm Bakanlığı, Başbakanlığın koordinasyonu ve ilgili kuruluşların katılımı ile "Anadolu 2000" adı altında devlet projesi niteliğinde bir proje hazırlamıştır. Proje kapsamında 2000

yılına kadar sürdürülmesi planlanmış bulunan etkinlikler etaplar halinde inanç Turizmi Tur 95, 96 ve 97 projeleri sayesinde aşamalı olarak konuyla ilgili uzmanların, basın mensuplarının ve en önemlisi çok sayıda yabancı tur operatörleri katılımları ile başarılı bir şekilde sürdürülmüştür (tbb.gen.tr , 2007).

Diyanet işleri Başkanlığı ve Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği'nin katkılarıyla Kuşadası'nda gerçekleştirilen 25 - 27 Ekim 2002 tarihinde "I. İnanç Turizm Günleri" 16 - 17 Nisan tarihinde İzmir'de düzenlenen "II. İnanç Turizm Günleri" sempozyumu ve 12-14 Mayıs 2006 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen "III. İnanç Turizm Günleri" sempozyumları inanç turizmini kamuoyunun dikkatine taşıyan önemli çalışmalar (Hacıoğlu ve Tekin, 2014). 2010 yılında İstanbul'un Avrupa Kültür Başkenti olmasıyla beraber 23 – 24 Kasım 2010'da "İstanbul 2010 İnanç Turizm Zirvesi" uluslararası boyutta düzenlenmiştir (2010 Avrupa Kültür Başkenti İstanbul, 2010).

Çeşitli doğal ve kültürel zenginliğine rağmen uzun yıllardır gelişim gösteremeyen DAP bölgesinde ise; kış ve efsane kaynaklı yaratılabilecek turizm hareketlendirilmesinin yanı sıra, bölgedeki turizmin geliştirilmesi için tanıtımı kolay yapılacak, Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Efsanelerinin öncelikle verilmesi gerektiği belirtilmiş ve çağdaş İpek Yolu'nun geliştirilmesi için bölgenin yatırımlar ile desteklenmesi gerektiğinin altı çizilmiştir (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, 2000, s 382-461).

6. Kalkınma planında ise kırsal alanlarda kalkınma politikaları çerçevesinde kültürel kalkınma ve tanıtım faaliyetlerine yönelik olarak Türk-İslam eserlerinin öncelikli olmak koşuluyla, kültür varlıklarının korunması, bakımı, onarımı ve restorasyonlarına ağırlık verilmesi gibi konuların üzerinde durulmuştur. Bunun neticesinde, Türkiye'nin tarihi zenginliklerinin özellikleri ve orijinalliği korunarak özel sektör tarafından restore edilebilmesi gibi konular belirli ölçülerde destekleneceği belirtilmiştir (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1990).

Türkiye'de 2023 Turizm Stratejileri doğrultusunda ise, inanç koridoru olarak belirlenen ve Tarsus'tan başlayarak Hatay, Gazi Antep, Şanlı Urfa ve Mardin'e kadar uzanan bir koridor tasarlanmıştır. Koridor üzerinde bulunan bölgeler üzerinde

bölünmüş yol yapımı çalışmaları, tarihi yapıların restorasyonu ve konaklama işletmelerinin desteklenmesinin yanı sıra koridor boyunca eko turizminin geliştirilmesi öncelikli olarak planlanmaktadır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007).

Tablo 4: Türkiye’ye Dini-Hac Amaçlı Gelen Ziyaretçi Sayısı ve Toplam Ziyaretçi Sayısına Oranı

Yıllar	Kişi Sayısı	%	Toplam Ziyaretçi
2003	58.456	0.4	13 701 417
2004	61.054	0.4	17 202 997
2005	106.710	0.5	20 522 622
2006	101.565	0.5	19 275 951
2007	137.787	0.6	23 017 078
2008	95.027	0.4	26 431 121
2009	124.409	0.5	27 314 205
2010	106.690	0.4	28 510 848
2011	102.315	0.3	31 324 528
2012	61.116	0.2	31 342 464
2013	54.395	0.2	33 827 474

Kaynak: (TÜİK, 2013)

1.4.1. Musevilik Açısından Türkiye’de İnanç Turizminin Tarihi Gelişimi

İnsanlığın ikinci atası olarak bilinen Nuh peygamberin üç oğlu ve gelini ile birlikte bulunduğu gemisinin karaya oturduğu yer olarak idea edilen “Ağrı dağı” ve İslam inancına göre Nuh peygamberin gemisinin karaya oturduğu işaret edilen Şırnak’taki Cudi Dağlarının ülkemiz toprakları arasında yer alması Musevilik ve diğer hak dinleri için önem arz etmektedir.

İbrahim peygamberin göç ettiği vaat edilen topraklar arasında yer aldığı bilinen Şanlıurfa ve Sard bölgesi Museviler için önemli inanç merkezlerindedir. 8 asırlık tarihi bulunan Şanlıurfa ise ilk yaratılan insan olduğuna inanılan Âdem tarafından büyük tufandan sonra kurulan 12 şehirden biri olarak gösterilmektedir (Aksoy, 1998).

1211 yılında Melik Eşref tarafından yaptırılan “Halil-i Rahman Camii” ve “Balıklı Göl” yanında “Ayn-i Zeliha” (Zeliha Kaynağı) ismi verilen bir kaynağa bağlanan, XV. yüzyılda yaptırılmış bir havuz bulunmaktadır. Nemrut isimli bir kralın İbrahim peygamberi odunlar hazırlattırarak bir ateşe atmak istediği ve bu ateşi Tanrının berrak bir göle ve odunları da balıklara dönüştürüldüğüne inanılmaktadır (Aksoy, 1998).

Bunun yanı sıra, Yahudilerin kutsal kitabı Tevrat’ta bugün Türkiye sınırları içerisinde bulunan birçok yerin ismi geçmektedir. Âdem’in yaratılışından sonra Aden’de bir bahçe yerleştiren Tanrının aynı zamanda orada 4 kollu bir ırmak yaratmış olduğuna inanılmaktadır. Dört koldan ikisi Türkiye sınırlarında bulunan Doğu Anadolu Bölgesi’nden kaynağını alan Dicle ve Fırat nehirleridir. Tevrat’ta ismi vaat edilen topraklar içerisinde geçtiği için bu iki nehrin bulunduğu bölge Yahudiler açısından kutsal kabul edilmektedir.

1.4.2. Hıristiyanlık Açısından Türkiye’de İnanç Turizminin Tarihi Gelişimi

İlk Hıristiyanların zulümden kaçarak Anadolu topraklarına sığınmaları ve Nevşehir’deki peribacalarında yaşamaları sebebiyle Hıristiyanlık Anadolu topraklarında hızla yayılma imkânı bulmuştur. İsa’nın 12 havarilerinden biri olan Hıristiyanlığın Kudüs’ten Anadolu topraklarına oradan da Avrupa’ya yayılmasında etkili ilk azizlerden olan Aziz Paul’un Anadolu topraklarında yaşamış olması ve yapmış bulunduğu seyahatlerinin gene ülkemiz sınırları içerisinde bulunması ve ayrıca Katolik Hıristiyanlar açısından ilk kilise olarak adlandırılan Antakya’daki Saint Pierre Kilisesi Hıristiyanların ziyaret ettiği önemli mekânların başında gelmektedir(Söylemez ve Şen, 1998; Koç, 2010). Ayrıca Antalya ve Isparta arasında bulunan Türkiye’nin en uzun mesafeli ikinci uluslararası doğa yürüyüşü

yolu özelliğine sahip Aziz Paul yolu inanç turizmi açısından turistik öneme sahiptir(Kültür ve Turizm Bakanlığı Bilgi Sistemleri Dairesi, 2014).

İncil’de adı geçen kiliselerden 7 tanesi ülkemiz toprakları içerisinde. Bu kiliselerin isimleri şu şekildedir: Pergamon, Thyatira, Sardes, Symrna, Philadephia, Ephesus ve Laodicia’dır(Şaman, 2009).

Noel baba olarak bilinen ve Anadolu’da yaşamış bir din âlimi olan Aziz Nicholas her yıl 6 Aralıkta adına düzenlenen festival ile anılmaktadır. Aziz Nicholas İtalya’nın Sicilya adası, Napoli, Almanya’nın Freiburg ve Amerika’da New York kentinin koruyucu azizi olarak Hristiyanlar açısından önemli bir ilim adamıdır. M.S.300’de Patara’da doğan Myra piskoposu Noel Baba, günümüzde Noel geceleri geyikli uçan kırmızı kızağı ile ortaya çıkararak çocukları çeşitli hediyelerle sevindireceğine inanılan popüler bir karakter olmasının yanı sıra, çocukların, denizcilerin, tüccarların ve bilim adamlarının koruyucu azizi olduğuna inanılmaktadır(Yörük, 2010).

İsa peygamberin göğe yükselişinden sonra, Hristiyanlığın ilk havarilerinden olan Sen Jean’ın Meryem Ana’yı Efes yakınlarına getirmesi ve kendisine taştan bir ev yapmasıyla Meryem Ana Efes’te yaşamıştır (Wikipedia, 2014). Meryem Ana Evi 1891 yılında keşfedilmiştir. Keşfin hikâyesinde ise, XIX. yüzyılda, Almanya Kıyılarında Ren şehrinde, (1174-1824) yılları arasında yaşayan Anna Katharina Emmerick isimli hasta bir kadının görmüş olduğu detaylı hayallerin bir araya getirilmesi önem taşımaktadır. Clemens Brentano isimli bir yazarın 1835 yılında Anna Katharina Emmerick’in görümlerini derlemesi ve "Rabbimiz Mesih İsa’nın Çilesi" isimli bir kitap yazması ve daha sonrasında 1842’de "Anna Katharina Emmerick’in görümlerine göre Meryem’in Hayatı" isimli bir kitabın basılmasıyla entelektüel çevrenin konuyla ilgilenmesine sebep olmuştur ve keşif gerçekleşmiştir (Thierry, 1985; meryemana.info, 2014;).

Dünya’nın 8.harikası olarak nitelendirilen Ayasofya Müzesi, mimarisi, ihtişamı ve tarihsel zenginliği ile kültür turizmi açısından çok önemli bir potansiyele sahiptir. Doğu Roma İmparatorluğunun yaptırmış olduğu en büyük kilise olan Ayasofya başlangıçta Megale Ekklesia (Büyük Kilise) olarak nitelendirilmiş ancak,

5. yüzyıldan sonra Ayasofya (Kutsal Bilgelik) olarak isimlendirilmiştir. 916 yıl kilese olan Ayasofya 1453 İstanbul'un Fethi ile birlikte Cami'ye çevrilmiş ve son olarak 1935 yılında Atatürk'ün emriyle bakanlar kurulunda karar alınarak müzeye çevrilmiştir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Ayasofya Müzesi, 2014).

Militan sonra 37 yılında havari Apostol Andrea tarafından kurulan ve Dünya'daki 250 milyon Ortodoks'un ruhani önderliğini yapan Fener Rum Patrikhanesi'nde İstanbul'da bulunmaktadır (megarevma.net, 2013).

1.4.3. İslamiyet Açısından Türkiye'de İnanç Turizminin Tarihi Gelişimi

İslamiyet veya Budizm gibi bazı inançlarda din açısından son derece kutsal sayılan yerler başka inanıştan olan insanların ziyaretlerine genelde kapalıdır. Kâbe sadece Müslümanlar tarafından, Budist tapınakları ise sadece Budistler tarafından ziyaret edilmektedir. Bu durumun mekânın turist çekme özelliğini ortadan kaldırmasına rağmen, mekânın dini önem derecesini artırarak din âlimleri tarafından mekâna derin saygı duyulmasına neden olmaktadır (Usta, 2005).

Dünyada Müslümanlar İslamiyet açısından tarihteki önemli kişilerin buldukları kutsal mekânlara (türbeleri, yatırları, ziyaret yerlerini) giderek aynı zamanda ibadet etmektedirler (World Tourism Organization (UNWTO), 2011). Türkiye'de ise Müslüman dünyası açısından önemli bulunan mekânlardan bazıları aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır (Sezgin, 2001; Usta, 2005; Serçek, 2011):

- İbrahim peygamberin yaşamış bulunduğu Urfa balıklı göl çevresi.
- 1517 yılında Yavuz Sultan Selim tarafından mısır seferi sonrası İstanbul'a getirilen kutsal emanetlerin sergilendiği Topkapı sarayı.
- İslam peygamberi Muhammed peygamberin sancaktarlığını yapmış bulunan Halid Bin Zeyd'in (Ebu Eyüp Ensari-Hazret Eyüp) İstanbul, Eyüp'teki Türbesi
- İslam bilginlerinden Mevlana Hazretlerinin Konya'daki türbesi.
- Anadolu erenlerinin piri olan Hacı Bektaşî Veli'nin Nevşehir'de bulunan türbesi ve külleyesi.

- Osmanlı devleti zamanında Türkler tarafından yapılan Sultanahmet Cami, Süleymaniye Cami, Fatih Cami, Yeni Cami vb.

Bunların yanı sıra Bizans döneminden kalma camiye çevrilmiş bulunan birçok yapı (ChoraChurch, Church of Christ Pantokrator, Church of Christ Pantepoptes, Monastery of Gastia, Church of Saint John the Baptist at Lips,vb.) veya müzeye çevrilmiş (HagiaIrene) gibi ziyaretçi akınına uğrayan yapılara rastlamak Türkiye’de mümkündür(Egresi, ve vd., 2012).

1.5. İnanç Turizminin Etkileri

İnanç kapsamında yapılan seyahat hareketleri bireylerin farklı birçok şehir ve ülkelere yolculuk yapmasına neden olmaktadır. Yapılan bu yolculuklar sonucu ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan toplumlar birbirlerini etkilemesine katkı sağlamakta ve gidilen destinasyonda turizmin gelişmesine, ülke bazında 12 aya yayılmasına katkı sağlanmaktadır (Poria ve vd., 2003) . İnanç turizmi bu yönü ile ekonomik anlamda destinasyon ve ülkelere önemli bir kaynak girdisi ve istihdam sağlarken, diğer bir yandan gidilen bölgede sosyal ortamın gelişmesine ve bölge halkının farklı kültürlerle tanışıp kültürel zenginliklerini artırmalarına katkı sağlamaktadır. Bütün bunların yanında, bölgenin tanınmışlık düzeyine katkı sağlayarak bölgenin şehircilik gibi birçok konuda gelişimini hızlandırmaktadır (Şaman, 2009).Bu gelişmelere örnek olarak Mekke ve Medine’nin büyük bir kozmopolitan bir şehir haline gelmesi ve ticaretinde aynı zamanda bu bölgenin gelişimine katkı sağladığı diğer bir olgudur. Bunun yanı sıra şehir merkezinin ve ticari işletmelerin inanç turizminin yapıldığı yerlerde gelişim göstermesi şehir planlayıcılığı için önem arz etmektedir(Vukonic, 1998).

1.5.1. İnanç Turizminin Ekonomik Etkisi

Hac ziyaretlerinin tarihi ekonomik etkileri olduğu bir gerçektir. Tarih boyunca hac yolları üzerinde ve hac merkezlerin ekonominin geliştiği ve hac ziyaretlerinin bölge ekonomisinin ana kaynaklarından birini oluşturduğu bilinmektedir. Günümüzde ise inanç turizmi kapsamında seyahat eden turistlerin ulaşım, konaklama, yiyecek-içecek ve eğlence faaliyetlere harcama yaptıkları bilinmektedir(Gil ve Curiel, 2008).

Digance (2006) inanç turizminin bulunduğu bölgeye ekonomik kalkınma açısından sınırsız iş imkânı sağladığını belirterek. Temel seyahat ihtiyaçlarının yaratmış bulunduğu harcamaların yanı sıra turistlerin organize turlar, rehberli turlar, rehber kitaplar ve hediyelik eşya gibi ürünlere harcamalar yapmaları bu alanlarda da iş imkânlarının oluşmasına katkı sağladığını belirtmiştir.

Gil ve Curiel, (2008) ise inanç turizmi gerçekleşmiş bulunduğu destinasyonda dolaylı olarak iş imkânları yaratmaktadır. İnanç turizminin dolaylı olarak iş imkânı yaratmış bulunduğu sektörleri ise aşağıdaki gibi sıralamaktadır:

- Sağlık Hizmetleri,
- Çevre koruma hizmetleri,
- Yangın koruma Hizmetleri,
- Çevre düzenleme ve temizlik hizmetleri
- Güvenlik Hizmetleri
- Araç park hizmetleri

Hac ziyaretlerinin yapıldığı ülkelere getirisi düşünüldüğünde inanç turizminin yadsınamayacak önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir. Suudi Arabistan'ın petrolden sonraki en önemli ekonomik kaynağını hac ziyareti için bu ülkeyi ziyarete gelen turistlerden elde edilen gelirler oluşturmaktadır. Suudi Arabistan sırasıyla İsrail, İtalya, İngiltere, İrlanda, Mısır ve Yunanistan takip etmektedir. İnanç turizmi doğrultusunda bölgelere yapılan ziyaretlerde ziyaretçilerin harcama oranlarının 1,500- 3,000 dolar arasında değişim gösterdiği ve ayrıca bölgede ziyaretçilerin yapmış buldukları konaklama sayısının 8- 14 arasında değişim göstermekte olduğu edinilen bilgiler arasındadır (Hacıoğlu ve Tekin, 2014).

Potdar ve Talekar(2011) inanç turizminin yapıldığı mekânlardaki konaklama işletmeleri ekonomik devamlılık ve destinasyonun sürdürülebilirliği açısından önem taşıdığından bahsetmişlerdir. Hindistan'da farklı inanışlara sahip mekânlarda yapmış olduğu çalışmalarında inanç merkezlerini ziyaret eden turistlerin ulaşım, alışveriş ve yiyecek-içecek hizmetlerine çok fazla harcama yaptıkları ve dolayısıyla turistlerin destinasyondaki kalış süresi artışıyla bölgede ekonominin gelişeceğini gözlemlemişlerdir. Gil ve Curiel (2008) ise inanç turizmi doğrultusunda seyahat

eden turistlerin ortalama olarak gittikleri bölgede 3 gün konaklam yaptıklarını belirterek konaklama sürelerindeki artışın bölge ekonomisine daha fazla katkı sağlayabileceğinin vurgusunu yapmışlardır.

Bütün bunların yanı sıra, turizm işletmeleri bu gibi gelişimler nedeniyle günümüzde inanç turizmi doğrultusunda seyahat eden turist profiline göre hizmetlerini uyarlamak zorunda kalmışlardır. Örneğin havayolu şirketlerinin uçuş esnasında helal ve koşer menü düzenlemeleri ve Müslüman yolcularına uçuş esnasında kible yönü belirtilmesi bu duruma verilecek örneklerdendir. Ayrıca konaklama işletmelerin namaz vakitlerini ve kible yönünü gösteren işaretlerin bulunması bu konuya örnek verilebilecek uygulamalardır (Personal, Social and Humanities Education Section Education Bureau, 2013).

Kültürel yapılara anlam katan tarihteki zengin geleneklere sahip toplum yaşamlarının oluşturduğu kültürel miras alanlarının sahip olduğu ruhani, sosyal ve ekonomik değerler bugün ülkelerin kalkınmasında önemli etkenlerdir. Williams (2001) kültür mirasının getirmiş bulunduğu ekonomik faydalar nedeniyle tarihi ve kültürel yapıların bugün kültürel miras bölgelerinde yaşayan halklar tarafından korunduğunu ifade etmektedir. Timothy ve Olsen (2006) bu durumu İsa peygamberin annesi Meryem Ana ile ilişkili, Hıristiyanlar açısından önemli bulunan Portekiz'deki Fatma ve Fransa'daki Lourdes ile açıklamanın mümkün olduğunu belirtmiştir. Bölgeye gelen hacı ve turistlerin ihtiyaçları doğrultusunda bölgede ekonominin canlanması çeşitli restoran, otel, mağaza ve turistik işletme yatırımlarının çoğalması bu durumu destekleyici bir olgu olarak açıklamıştır. Kaelber (2006) ise çalışmasında farklı bir öge olan turistik amaç ile hazırlanmış rehber kitaplar inanç turizmi için yeni mekânların araştırması ve keşfedilmesine imkân yaratığının önemi üzerinde durmuştur.

Suudi Arabistan her yıl hac olayı nedeniyle Dünya'nın her tarafından gelen birçok Müslüman hacı adayını ağırlamaktadır. Bu durumun önemli ekonomik getirilerinin bulunmasının yanı sıra, bölgeye gelen ziyaretçi toplumunun kalabalık oluşu bölgenin etnik yapısına zarar verebilmekte ve ayrıca bölgede kapasite sorununa neden olabilmektedir. Bu sebeple Suudi Arabistan hacı adaylarının kabulünde, her ülkenin Müslüman nüfusunun %0,1 'i şeklinde ülkelere kotalar koymuştur

(Hanandeh, 2013). Bu durum inanç turizminin sosyo-kültürel boyutlarının incelenmesi gerektiğinin önemini ortaya koymaktadır.

1.5.2. İnanç Turizminin Sosyo-Kültürel Etkisi

İnanç turizmi farklı kültürler arasındaki çeşitli ruhani eğilimli insani davranışlarını barışçıl bir düzeyde buluşturarak bireyler arasında sosyal bir dayanışma ortamı yaratmaktadır. Bu nedenle daha önce hiç oluşmamış bir toplumsal bilincin farklı bireyler arasında oluşmasında önemli bir rol üstlenmektedir (World Tourism Organization (UNWTO), 2011). Dinlerden türetilen sosyal- kültürel değerler sayesinde, inanç turizmi farklı kültürden olan insanları birbirlerine yakınlaştırdığından dolayı, uluslararası ahlak ve davranış kurallarının gelişmesine rehberlik ederek dünya barışına da katkı sağlamaktadır (Kelner, 2010).

Gil ve Curiel (2008) turistler tatillerini geçirdikleri sırada buldukları destinasyondaki toplum ile etkileşim içerisinde olduklarını ve bu etkileşim nedeniyle destinasyon içerisinde yaşayan yerel halkın toplumsal hayatında ve yaşam standartlarında önemli değişimler yaşandığını belirtmiştir. Bunların yanı sıra, temel seyahat alışkanlıklarının oluşumunda kültürel, sosyal ve çevresel çekicilik gibi bazı ayırt edilebilir çekici unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurların bazıları veya tümü bir bölgeye yapılan seyahat hareketlerini etkileyen dinamik faktörler olabilmektedirler. Bu olgular ile birlikte bir destinasyonun medya araçları sayesinde yada sinobizim sayesinde edindiği tanınmışlığı bölgenin ziyaretçi akınına uğramasına sebep olabilmektedir.

Radyo, tv. , internet gibi kitle iletişim araçları ve konutlardaki son teknoloji ev-sinema sistemleri büyük kalabalıklara karışmadan, finansal ve fiziksel zorluklar çekmeden konforlu ve güvenli bir inanç turizmini evlerde gelişen teknolojik plazma sistemleri sayesinde gerçekleştirilmesine katkı sağlamaktadır (Digance, 2006). Koltuk hacı olarak yabancı literatürde nitelendirilen bu durum Kaelber(2006) göre fiziksel eylem gösterilmeden sadece ruhani güdünün etkisiyle yapılan inanç turizmi olarak açıklanmaktadır. İnanç kapsamında ziyaret eden turist profilinin %26,7'sinin müzeleri, %20,6'sının kırsal arkeolojik alanları ve %25,9'nun ise dini festival

organizasyonlarına katılım göstermek amacıyla dini motiflerden etkilendikleri de araştırmada edinilen diğer önemli bulgulardır (Petroman, v.d., 2011).

Kamil (2000) inanç merkezli destinasyonlarda turizmin gelişebilmesi açısından destinasyonunun egzotikliğini yansıtan ritüellerin inanca mensup bireyler tarafından gerçekleştirilmesi ve mekâna gelen diğer bilgi tabanlı toplum bireyleri ile bazı ortak duyguların paylaşılması gerektiğini belirtmiştir. Destinasyonda gerçekleştirilen ritüeller ve ayinler mekânın tarihi ve mimari detayları ile birleşip bireyler arasında manevi bir birliktelik oluşturmakta ve inanç turizmi bu şekilde merak uyandıran bir kavram olarak anlam kazanmaktadır.

Kültürel değişim de sık sık turizmin en belirgin olumsuz etkilerinden biri olarak anılmaktadır. Bölgeye gelen ziyaretçilerin yaşam şekilleri, beslenme alışkanlıkları, giyim tarzları gibi etkenler bölge halkı üzerinde etkili olabilmektedir. İslamiyet'in yoğun yaşandığı ülkeleri ziyaret eden turistlerin yerel halkın kullandığı örtülmeye yarayan şal veya eşarp kullanması ya da ibadet esnasında kadın ve erkeklerin Yahudi ve Müslümanlık inancında olduğu gibi bir arada olmaması bu durumu örnek olarak açıklayabilmektedir (Olsen, 2008, s.39-43).

1.5.3. İnanç Turizminin Çevresel Etkisi

Uygun olmayan turist davranışları, kalabalık turist akını ve inanç ritüellerinin ticarileştirilmesi gibi temel nedenler fiziksel ve sosyal olarak mekânın değerini kaybetmesine sebep olmaktadır. Özellikle kalabalık ve yoğun turist ilgisi mekânın manevi değerinin yok olmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle mekânlara girişlerin uygun bir şekilde ücretli olması bu turizm çeşidiyle ilgilenen esas kitlerinde yarına olacaktır. Bunun yanı sıra rehberler yerine inanca mensup ilim adamlarının mekânda bulunması ve turistlere bilgi vermesi uygun bir pazarlama biçimi olabilmektedir. Mekânda sunulan ikramlar ise turistler üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır ayrıca satılan uygun hediyelik eşyalar ise turistlerin yaşamış olduğu deneyimi küçük bir hatıra ile yanlarında götürmesi bakımından da doğrudur (Levi ve Kocher, 2009).

Ganesh ve Seshadri (2011) Güney Hindistan'da yapmış buldukları araştırma sonucuna göre inanç festivallerinin yapıldığı dönemlerde destinasyonlarda

trafik yoğunluğu %300' artmakta ve yoğun trafiğin bulunduğu ortamda hayvanların doğal yaşam alanlarının ve flora-faunanın zarar gördüğü sonucuna varılmıştır.

Bu durumun yanı sıra, inanç turizminin bölge ekonomisine pozitif katkısı olmasına rağmen, inanç kapsamında yapılan turizm, inanç merkezlerinin yapısında ve kültüründe bazı tahribatlara sebep olabilmektedir. Turistlerin inanç merkezli yapılara ruhani ya da bilişsel yapmış buldukları ziyaretler tarihi yapılara zarar vermekte ve onların tahribata uğramasına sebep olmaktadır. Bu doğal ve yapılı çevrenin kültürel birlik ve bozulması açısından yıkıcı bir güç olarak görülen inanç turizmi, destinasyona kaliteli bir yaşam imkânı sağlamak, kamu tesislerinin iyileştirilmesine, yerel ve üst altyapının gelişmesine, eğitim ve sağlık hizmetlerinin kalitesinin artmasına ve kültürel koruma bilincinin artması gibi faydalar getirmektedir (Farahani ve Musa, 2012). Blackwell (2007) çalışmasında ise bazı dini mekanlarda fotoğraf çekilmesinin cihazların flaş ışıklarının mekana zarar vermesi nedeniyle yasak olduğunu belirtmiştir.

Kreiner ve v.d., (2013) Dünyadaki önemli turistik ilgi uyandıran binaların ve mekânların bazılarının bugün ruhsal veya dini açıdan inananlar için önem arz etmekte olduklarından bahsetmişlerdir. İsrail'de semavi dinler açısından önemli bulunan üç farklı mekânda (Hayfa Bahai Bahçeleri, Kudüs'te Mormon Merkezi ve Kudüs'teki Nazareth Müjde Kilisesi ve Camii) yapılan araştırma da mekânların fiziksel karakteristik özelliklerinin ve fiziksel planın ziyaretçiler açısından önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Bu duruma yönelik olarak Benson (2013)İslami, Hristiyan ve yerel inanışların hâkim olduğu Nijerya'da yapmış olduğu araştırmalarında, bölgeyi ziyarete gelen turistlerin %94'nün tekrar gelmek istediğini belirtmiştir ancak, %40,8'i gerekli altyapının bulunmaması sebebiyle bölgede 24 saatin altında kaldığını belirtmiştir.

2. BÖLÜM

İNANÇ TURİZMİ KAPSAMINDA HACI BEKTAŞI VELİ

2.1. Hacı Bektaş Veli'nin Hayat

Hoca Ahmed Yesevi'nin öğrencilerinden olan Lokman-ı Perende'den eğitim aldığı bilinen Hacı Bektaş Veli, horasan erenlerinin lideri ve Bektaşilik inancının piridir(Birge, 1937, s. 33; Köprülü, 1976, s. 30; Nurmuhammedoğlu, 1991; Gölpınarlı, 1995). Hacı Bektaş Veli'nin Tanrıdan Muhammed peygambere gönderilmiş bulunulduğuna inanılan (Elif Taç, Hırka, Çerağ, Sofra, Âlem ve Seccade) gibi bazı tasavvufî emanetleri Hoca Ahmed Yesevi'den teslim alarak Anadolu topraklarına İslam'ı yaymak için geldiği düşünülmektedir(Köprülü, 1976, s. 30; Gölpınarlı, 1995, s. 15).

Velâyet-Nâme-i Hacı Bektaş Velî isimli eserde Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin "Hünkâr, Hacı ve Veli" gibi isimleri ne şekilde aldığını ifade eden bölümler bulunmaktadır. (1) Hünkâr ismini hocası Lokmân-ı Perende'nin abdest almak için kendisinden bir ibrik su istemesi kendisinin ise dua ederek yerden su çıkarması üzereni şaşırtıp kalan hocasının Hünkâr diye bağırması ile elde ettiği, (2) Hacı ismi velayetname'de anlatıldığı üzere hocası Lokmân-ı Perende'nin hacca gittiğinde yanında Hacı Bektaş Veli'yi görmesi ile ilişkilendirilmektedir, (3) Veli ismini ise İslam dünyasının gelmiş geçmiş en büyük evliyası olması ile edinmiştir (Birge, 1937, s. 43-44; Kaytanbıyık, 2009).

Horasan'da doğduğu bilinen ancak doğum ve ölüm tarihleri ile ilgili çeşitli kaynaklarda farklı bilgilere rastlanılan Hacı Bektaş Veli hakkında literatür de 1248-1337 yılları arasında yada 1208 (1209) – 1271 yaşadığını belirten kaynaklara rastlamak mümkündür (Birge, 1937, s. 35; Koşay, 1967). Bazı kaynaklarda ise Hacı Bektaş Veli'nin Osmanlı hükümdarları ve Yeniçeriler ile görüştüğünü işaret edilerek ölüm tarihinin 1248-1337 olarak gerçeğe uygun düştüğü belirtilmektedir. Hacı Bektaş Veli'nin doğum ve ölüm tarihleri ile ilgili karmaşıklık bu ihtilafın günümüze değin ulaşmasına sebep olmuştur (Ulusoy, 1986).

Demir (2001) ‘‘Sözlü Türk Kültüründe Hacı Bektaşı Veli’’ isimli çalışmasında ise Türk toplumunun düşüncesinde manen Hacı Bektaşı Veli’nin hiç ölmediğini, sözlü kültür’ ün içerisinde hep var olduğunun ve bir sıkıntıda kalındığında yani darda olununca hala kendisinden yardım dilendiği sonucunu ortaya koymuştur. Bu neden ile Hacı Bektaşı Veli’nin hayatına ilişkin bilgiler, tarihi ve menkıbevi olarak iki ayrı şekilde birçok yazar tarafından incelenmiştir. Hakkındaki bilgilerin önemli kısımları Velâyet-Nâme-i Hacı Bektaşı Velî adlı eserden yola çıkılarak elde edilmiştir.

Gölpınarlı(1995) ayrıca ‘‘ *Horasan erenlerindenim, aslım Muhammed soyundandır. Türkistan’dan geliyorum, İbrahim el Sâni denilen Seyid Muhammed’in soyundanım. İbrahim el Sâni, Musa-i Sâni oğludur. Musa-i Sâni İbrahim el Mücab’dır, onun babası İmam Musa-i Kazım’dır.*’’ şeklinde ifadelerin çeşitli kaynaklarda bulunduğunu belirtmiştir.

Bunun yanı sıra Hacı Bektaşı Veli’nin kimin soyundan geldiğine dair bilgi ve kimden el alarak peygambere nasıl ulaştığını içeren bir soy ağacında bazı kaynaklarda yer almaktadır. Aralarında tarihsel boşlukların bulunduğu ve farklı kaynaklarda çeşitli şekillerde belirtilen Hacı Bektaşı Veli’nin soy ağacı aşağıdaki şekilde genel olarak ifade edilmektedir (Sunar, 1975, s. 36; Gölpınarlı, 1995, s. 1-4; Noyan, 1998, s. 28-30; Gümüšoğlu ve Tokçiftçi, 2012, s. 11-12):

Hacı Bektaşı Veli’nin Soy Ağacı:

İmam Aliyy-al Murtaza
İmam Huseyn- i Kerbela
İmam Zeyn-al Abidin
İmam Muhammed-i Bakır
İmam Ca’fer-i Sadık
İmam Musa-i Kazım
Seyyid İbrahim Mükerrerem- al- Mucab
Seyyid Muhammed
Seyyid Hüseyin
Seyyid Mehmed Sâni
Seyyid Mehdi

Seyyid Hasan i Sâni
Seyyid İbrahim- i Sâni
Seyyid MehmedSâlis
Seyyid İshak
Seyyid Musa-ı Sani
Seyyid İbrahim- al Sani

Yedi haneden oluşan Sulucahöyük köyüne yerleşmiş ve Velâyet-Nâme-i Hacı Bektâş-ı Velî isimli eserde, Hacı Bektaşî Veli'yi ilk karşılayan kişilerin İdris Hoca ve Zevcesi Kadıncık Ana olduğuna dair ifadeler bazı kaynaklarda bulunmaktadır (Koşay, 1968). Ancak Bektaşî dedeleri arasında çözülemeyen bir mesele haline gelen Hacı Bektaşî Veli'nin Kadıncık Ana ile evli olup olmadığı konusu dedeler arasında günümüze kadar ulaşan bir fikir ayrılığına sebep olmuştur (Tanman, 1996). Buna göre dedeler; Mücerredler (Hacı Bektaşî Veli'nin hiç evlenmediğine, Kadıncık Ana'nın İdris Hoca'nın zevcesi olduğuna ve üç çocuklarından biri olan Hızır Bali'nin dergâh makamına seçildiğini savunanlar), Çelebiler (Kutlu Melek'in (Kadıncık Ana) İdris Hoca'nın kızı olduğuna inanıp, Hacı Bektaşî Veli'nin onunla evli olduğuna inananlar ve Hızır Bali'nin onun evladı olduğunu savunanlar). Başka bir rivayete göre ise, İdris Hoca'nın zevcesi Kadıncık Ana pirin himmet göstermesi ile abdest aldığı suda bulunan kanı Kadıncık Ana'nın içmesiyle Hızır Bali'nin doğduğuna inanılmaktadır (Birge, 1937, s. 58; Koşay, 1967; Yavuzer, 1993, s. 15-17).

Bu bilgilerin yanı sıra, Hacı Bektaşî Veli'nin İran, Irak, Arabistan ve Suriye üzerinden Anadolu'ya geldiği sanılmaktadır. Anadolu'da Antakya, Antep, Maraş, Sivas, Tokat, Amasya, Çorum, Yozgat ve Kırşehir gibi şehirlerde bulunduktan sonra bugünkü eski adıyla Sulucakarahöyük olarak bilinen Hacıbektaş ilçesine yerleştiği bilinmektedir. Birçok kaynakta kardeşi olmadığı yönünde ifadeler bulunmasına rağmen Aşıkpaşazâde Tarihi'ne göre bu yolculukta yanında kardeşi Menteş'in de olduğu dair bilgilere rastlanmaktadır (Âşıkpaşaoğlu Tarihi, 1970). Anadolu'ya yalnız veya kardeşi ile gelmiş olması Anadolu'ya hoşgörüyü, toplumsal eşitliği ve hümanist anlayış birleştiren bir tasavvufî İslam yorumunu getirmiş olduğu gerçeği üzerinde

pek önem taşımamaktadır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2014)

Hacı Bektaşî Veli'nin Yol Ağacı'nı ise Sunar (1975, s. 34) şu şekilde belirtmektedir:

İmam Aliyy-al Murtaza (40 H.-660 M.)

Hasan Basrî (99 H.-717 M.)

Habîb A'cemî (142 H.-759 M.)

Dâvûd Tâi (185 H.-801 M.)

Ma'r'uf Kerhî (204 H.-819 M.)

Serî Sakatî (245 H.-859 M.)

Cüneyd-i Bağdâdi (297 H.-909 M.)

Ebûbekr Şebelî, Ca'fer bin Yûnus (335 H.-1006 M.)

Muhammed Züccâc (384 H. -994 M.)

Hoca Ahmet Yesevîyyü't Taşkendî (397 H.- 1006 M.)

Hoca Ca'ferSicistânî, Hoca Rüstem Teberistânî (445 H.-1053 M.)

İshak Hemedânî, Ya'kûb Isfahânî (513 H.-1119 M.)

Yahya-i kûhistânî (620 H.-1223 M.)

Lokman Perende-i Horâsnî (663 H.-1264 M.)

Hacı Bektaşî Veli'nin bazı Evrensel Sözlere

İncinsen de, incitme.

Kadınları okutunuz.

Murada ermek sabır iledir.

Araştırma açık bir sınavdır.

Eline, diline, beline sahip ol.

Her ne ararsan, kendinde ara.

Arifler hem arıdır, hem arıtıcı.

Bir olalım, iri olalım, diri olalım.

Marifet ehlinin ilk makamı edeptir.

İnsanın cemali, sözünün güzelliğidir.

Hiçbir milleti ve insanı ayıplamayınız.

Nefsine ağır geleni kimseye tatbik etme.

İlimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır.
Düşünce karanlığına ışık tutanlara ne mutlu.
Nebiler, veliler insanlığa Tanrı'nın hediyesidir.
Düşmanınızın dahi insan olduğunu unutmayınız.

2.2. Hacı Bektaşî Veli'nin Eserleri

2.2.1. Velâyet-Nâme-i Hacı Bektâş-ı Velî

15. Yüzyılda yazıya geçirilen düzyazı ve şiirsel bir anlatım tarzına sahip bulunan Hacı Bektaşî Veli'nin kerametlerinin anlatıldığı eserdir. Hacı Bektaşî Veli'nin hayatı, kerametleri ve karakteri hakkında bilgi verilen eser sosyal hikâyelerden ve Hacı Bektaşî Veli'nin öğretileri hakkında bilgilerden oluşmaktadır (Gölpınarlı A. , 1995).

2.2.2. Makâlât

Hacı Bektaşî Veli'nin Arapça olarak yazdığı, otantik bir nüshasının bulunmadığı ve daha sonraları Molla Sadettin adı ile bilinen Sait Emre tarafından Türkçeye çevrildiğine inanılan eseridir. 11 bölümden oluşan eserin ilk bölümünde ilk insan Âdem'den söz edilmektedir. Ayrıca, Tanrının yaratmış bulunduğu 4 gruh insan tipinden bahsetmektedir. Diğer bölümlerinde ise; Bektaşî inancındaki tarikat, şeriat, marifet ve hakikat kavramlarından, şeytanın ne olduğunu, tevhit anlayışını ve Âdem'in sıfatından bahsetmektedir. Makâlât'ın esas olarak üzerinde durmuş bulunduğu 4 kapı (Tarikat, Şeriat, Marifet ve Hakikat) esaslı 40 makam (Madde) üzerine kurulmuştur (Yaman, 1994).

2.2.3. Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye

Gazi Üniversitesi tarafından bu eserin bir nüshası İran İslam Şûrası Kütüphanesi'nde diğeri ise İstanbul Taksim Atatürk Kitaplığı'nda ulaşılmıştır. Makâlât'ın açıklaması şeklindedir ve dini, tasavvufî, ahlaki konuları içeren bir soru-cevap şeklindedir (Gümüšoğlu ve Tokçiftçi, 2012, s. 16).

2.2.4. Şerh-i Besmele

Manisa Kütüphanesi'nde 3536 numara ile kayıtlı bulunan bu eserin ikinci nüshasına henüz rastlanmamıştır. 827-1423 tarihinde Cafer bin Hasan tarafından istinsah edildiği bilinen ve 30 Aralık tek nüshadan oluşan eser ilk olarak 1985 yılında Rüştü Şardağ tercüme ederek, ikinci kez ise Gazi Üniversitesi Türk Kültürü Araştırma Merkezi tarafından yayımlanmıştır (Şardağ, 1985).

2.2.5. Şathiyye

İki sayfa kadar olan eser, basit bir Türkçe ile anlaşılabilir bir şekilde yazılmıştır. 1091-1680 yıllarında Hurufî ve Nakşî bir Enveri tarafından Türkçe olarak Tuhfetü's-sâlikîn ismi altında mensur olarak şerh edilmiştir (Gölpınarlı, 1953, s. 32-34; Öztürk, 1991, s.14) .

2.2.6. Kitâbu'l-Fevâid

Aslı Farsça olan eser bir öğüt niteliği taşımaktadır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar numara 55 ve Taksim Atatürk Kitaplığı Osman Ergün Koleksiyonu numara 948-2'de yazma nüshaları bulunmaktadır. Eserin giriş kısmında eserin isminin Fevâid olmasının ve Hacı Bektaşî Veli tarafından bu ismin verildiğine ilişkin bilgilerin bulunması eserin önemini ortaya koymaktadır. İlk olarak 1959 yılında Hazreti Hünkâr Hacı Bektaşî Veli'nin Vasiyetnamesi ismi ile yayınlanmıştır. 2007 yılında da Taksim Atatürk Kitaplığı'ndaki nüshası yayınlanmıştır (Hünkâr Hacı Bektâş Veli, Fevâid (Yararlı Öğütler), 2007).

2.2.7. Hacı Bektaşî Veli'ye Ait Olduğu Düşünülen Diğer Eserler

Hacı Bektaş Veli'nin “Hunda-nâme” ve “Üssü'l-Hakika” adlı iki eserinin daha olduğu söylenmekteyse de, bu eserlerin nüshalarına henüz rastlanmamış olması bu eserler hakkında belirli yargılarda bulunulmasını durumunu güçleştirmektedir (Kaytanbıyık, 2009).

2.3. Hacı Bektaş Veli ve Yeni Çeri Ocağı

Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında önemli etkileri olduğu düşünülen Hacı Bektaş Veli'nin aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin askerleri olan Yeniçerilerinde manevi önderi olduğu bilinmektedir. Birge(1937) çalışmasında Osmanlı padişahlarından Orhan Gazi'nin derviş olan kardeşinin isteği üzere yeniçerileri Hacıbektaş'a gönderdiği ve giymiş oldukları börk 'ün bu ziyaretten doğduğundan bahsetmiştir. Birçok kaynakta ise Hacı Bektaş Veli'nin ölüm tarihinin 1271 olarak hesaplanmasıyla ve Yeniçeri Ordusunun kuruluşunun miladi 1362 yılında I. Murad (1360-1389) döneminde olduğu düşünülerek, Hacı Bektaş Veli'nin o tarihlerde hayatta olmadığı gibi tarihi kesinliği olmayan kronolojik sonuçlara rastlamak da mümkündür (Alkan, 2009). Âşıkpaşaoğlu Tarihi'inde ise Hacı Bektaş Veli'nin Yeniçeri ordusu ile bir ilgisinin olmadığı ve hiçbir Osmanlı Padişahı ile görüşmediği ise açıkça beyan edilmiştir. Bütün bunların yanı sıra son yıllarda Hacı Bektaş Veli'nin doğum ve ölüm tarihlerine ilişkin araştırmacılar arasındaki ihtilaflar henüz sürmekte olup Hacı Bektaş Veli'nin kesin doğum ve ölüm tarihleri objektif netlik kazanmamıştır (Köse, 2009). Yeniçeri ordusunun kuruluş aşamasında Hacı Bektaş Veli'nin bir etkisinin olup olmadığı tarihi belgeler ile henüz netlik kazanmaması ile birlikte Yeniçeri Ocağında Bektaşiliğin etkisinin açık bir şekilde hayat bulduğuna kesin gözü ile bakılmaktadır (Goodwin, 2008).

Nitekim 16-18 Ağustos 2014 tarihleri arasında gerçekleştirilen “25. Uluslar arası 51. Ulusal Hacı Bektaş Veli'yi Anma ve Kültür Sanat Etkinlikleri” nedeniyle Hacıbektaş Belediyesi'nin ziyaretçilere dağıtmış bulunduğu el kitabında Yeniçerilerin Hacı Bektaş Veli külliyesine her yıl geldiklerini ve Postnişin katılımı ile dergah avlusunda saf tutarak :’’Mü’minizkalu-beli'denberi...Hakkın Birliğine eyledik ikrar... Bu yolda vermişiz seri...Nebimiz vardır Ahmed-i Muhtar...La Yezalmestaneleriz...Nur-ı ilahide perveneleriz...Sayılmayız parmak ile, tükenmeyiz kırmak ile...On iki imam Pir-i tarikat cümlesine dedik beli... Üçler, Beşler, Yediler...Nur-ı Nebi Kerem-i Ali, Pirimiz üstadımız Hünkar Hacı Bektaş Veli...Demine devranına Hu diyelim Hu!’’ şeklinde gülbank çektikleri (Dua Ettikleri) belirtilmiştir (Hacıbektaş Belediyesi, 2014).

Melikoff (1972)Yeniçeri askerlerinin yanı sıra II. Beyazıt gibi bazı Osmanlı Padişahlarının Hacı Bektaşî Veli'ye bağlı olduklarını belirtmiştir. Kısacası, evrensel boyutlarda yalnızca bir düşünür ve din âlimi olarak kalmamış aynı zamanda Osmanlı devletine şekil verebilecek bir karakter olarak son derece önemli bir tarihi kişilik olmuştur.

2.4. Hacı Bektaşî Veli'nin İslam İnancı Bakımından Önemi

Öz kaynağını Kuran'ı kerim, Muhammed peygamber ve ailesinden (Ehlibeyt) alan İslam'ın aydınlık, çağdaş ve gülen bir yüzü olarak tanımlanan Bektaşîlik, özünde insana değer vererek İslam'ı evrensel boyutlar ile yorumlamış, büyük bir düşünce akımı ve tasavvuf felsefesiyle hayat bulan inanç bütünlüğüdür (Uğurlu, 2009).

Bektaşîlik inanç anlayışı hakkında M. Teyfik Oytan şu şekilde bahsetmektedir: “Hz. Muhammed'in Hudeybiye'de Secere-i Rıdvan isimli bir ağacın altında altı yüz kadar ashaba el sunduğu, bu ashabın Tanrı ve Muhammed peygamber için canlarını gerekirse feda etmek şartı ile söz verdiklerini ve bu sözün Fetih Suresi 18 ayeti celilisiyle belgelenmiş olduğunu belirtmektedir. Bektaşîliğin ilk anayasası olarak nitelendirilen bu duruma “El ele, el Hakka'a” dendiğini ve bu dini olaya ise Biat-ür- Rıdvan olarak bilindiğini ayrıca belirtmiştir. Bektaşîliğin ana kaynağın bu Biat-ür Rıdvan olayına dayanması ile yol olarak nitelendirilen bu İslam anlayışına Bektaşîlerin “Güruh-i Naci” ve yollarına da “Tarik-i Nazenin” şeklinde isimlendirdikleri Yaman (2011, s. 25) tarafından ifade edilmiştir.

Oytan (1962)'e göre ise Bektaşîlik Müslümanlık içerisinde bulunan mezheplere benzemez ve özünde tevhid, adl (Kendi nefesine zor geleni başkasına yapmama), risalet, imamet (Nübüveten sonra vilayete iman etmek), miad (Öldükten sonra dirilmeye yani ahrete inanmak) yer almaktadır ve Muhammed nübüvetin, Ali ise vilayetin eridir. Nübüvetin hitama ermesiyle vilayet devri başlamıştır.

Anadolu topraklarında yoğun olarak yaşanan bu inanç hakkında Koşay (1967) yapmış olduğu gözlemlerinde eski Türk geleneklerinin mersiyeler, külbanklar, menkibe ve fıkralar ile Bektaşîler tarafından korunarak yaşatıldığı ve bu inancın unsurlarının Türkiye topraklarının etnik kültürünün önemli bir bölümünü teşkil ettiğini gözlemlemiştir.

Hacı Bektaşı Veli tarafından yazılan Mâkâlat isimli eserde Tanrı'ya ulaşmanın ve onunla dost olmanın yolu şeklinde ifade edilmiş bulunan, dört kapı ve kırk makam tasavvufi İslam öğretilerinin günümüz Türkçesine çevrilmiş olması ile edinmiş olduğumuz kaynaklar doğrultusunda aşağıdaki şekilde kısaca açıklamak doğru olacaktır:

2.4.1. Dört Kapı - Kırk Makam

Bektaşı öğretilerine göre esas anlamda Tanrı'ya varmak için dört kapı vardır: Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat (Uğurlu A. , 1995). Bu kapı diye tabir edilen makamlara göre ise insanlar dörde ayrılmaktadırlar: Abidler (Şeriat adamları, Sofiler); Zahidler (Çilekeş tarikat adamları); Arifler (Mistik bilgi sahibi kimseler); Mühibler (gerçeği idrak eden hakikat sahipleri) (Kaytanbıyık, 2009). Konu ile ilgili olarak Özbakır (2010) çalışmasında mülakat yöntemini kullanarak dört kapı- kırk makam ile ilgili şu bilgelere ulaşmıştır: Dört kapının birbirlerinin tamamlayıcısı olduğunu, fakat dördününde kendine has özellikler taşıdığını belirterek; (1)Şeriat'ın, Muhammed peygamberin kapısı. (2)Tarikat'ı yedi arşın kapısı. (3) Marifet, Tanrının adını arif ve abidlerin açtığı kapı. (4) Hakikat'ın ise Tanrının kapısı olarak nitelendirildiği sonucuna varmıştır. Yaman (2011, s. 265) çalışmasında Hacı Bektaşı Veli'nin şu şekilde buyurduğundan bahsetmiştir: “ Kul, Tanrı'ya Kırk Makam'da erer, ulaşır, dost olur. Bu makamların onu Şeriat içinde, onu Tarikat, onu Hakikat içinde ve onu da Marifet içindedir. Dört kapı ve makamlar Yaman (1994) tarafından aşağıdaki tabloda olduğu gibi ifade edilmektedir:

Tablo 5: Dört Kapı, Kırk Makam

Şeriat Makamları	Marifet Makamları
İman etmek	Edep (Eline, Diline ve Beline sahip olmak)
İlim öğrenmek	Mâsiva'dan (Allah'tan başka her şeyden uzak olmak) tecerrüd (bencilik, kin ve garezden uzak olmak)
İbadet etmek	Perhizkârlık
Haramdan uzak durmak	Sabur ve kanaat
Aileye faydalı olmak	Hayâ (Utanma)

Çevreye zarar vermemek	Cömertlik
Peygamberin emirlerine uymak	İlim
Şefkatli olmak	Hoşgörü
Temizliğe dikkat etmek	Özünü bilmek
Yaramaz işlerden uzak durmak	Ariflik
Tarikat Makamları	Hakikat Makamları
Tövbe etmek	Tevazu
Mürşide uymak	Kimsenin ayıbını görmemek
Temiz giyinmek	İyiliği esirgememek
İyilik yolunda mücadele etmek	Allah'ın tüm yarattıklarını sevmek
Hizmet etmeyi sevmek	Tüm insanları bir görmek
Haksızlıktan korkmak	Birliğe yönelmek ve yöneltmek
Ümitsizliğe düşmemek	Gerçeği gizlememek
İbret almak	Mana bilmek
Nimet dağıtmak	Sırrı öğrenmek
Özünü fakir görmek	Allah'ın varlığına ulaşmak

Kaynak: (Yaman,1994)

2.4.2. Cem İbadeti

Cem dünya nimetlerinden soyutlanarak, her türlü gösterişten, riyadan uzak bir şekilde direkt yaratan ile birlikte olmak ve manevi bir dünyada yaratanla bütünleşme halidir. Uğurlu (2009, s. 63) göre ölmeden önce ölmek ve insanın kendi nefsiyle hesaplaşmasının adıdır. Makamül Cem, Ayn-ül cem, Cem-ül cem ve Ahadiyet-ülcem isimleri ile adlandırılan dört makamın bulunduğu Cem İbadetine Bektaşî inancında vahdet-i vücud olma durumu denmektedir.

Cem ibadetinin kaynağının “Kırklar Cemi” olduğu ve kırkların tanrı ile insan arasındaki perdeyi kaldırabilmiş, tanrı ile bir olmuş yaratılıştan önce var olduğuna inanılan kimseler olduğundan menkıbelerde bahsedilmektedir (Melikoff, 1997, s. 56; Dönmez, 2010). Kırklar Cemi ile ilgili literatürde bahsedilen menkıbe şu şekildedir (Gülpınarlı, 1963, s. 128; Koçak, 2003; Özbakır, 2010, s. 18-20; Vikipedi, Özgür Ansiklopedi, 2014): “Kendisine Miraç emir olunan peygamber yol üzerinde bir heybetli Aslana rastlar. Allah’tan kendisine Aslana bir mühür (Yüzük) vermesi ile

İlgili emir gelir ve peygamber parmağındaki yüzüğü aslanın ağzına atar. Bu durum karşısında aslan sakinleşir ve Peygamber'in yolundan çekilir. Yaratan ile 90 bin kelam konuştuğuna inanılan Muhammed peygamber Miraç'tan döner ve yolu Kırkların dergâhına rastlar. Kapıyı çalar ve içeriden kimsin diye kendisini tanıttığını isteyen bir ses duyar. Kendisini Allahın Resulü Muhammed olarak tanıtan İslam Peygamberine içeriden aynı ses kendilerinin aralarında Muhammed'in olduğunu kapıdan çekip gitmesi gerektiğini söyler. Geri dönen İslam Peygamberine Cebrail vasıtasıyla tekrar geri dönüp kapıyı çalması ile ilgili emir gelir. Tekrar geri dönen Peygamber kapıyı bir kez daha çalar ve içeriden tekrar kim olduğunu tanıttığı ile ilgili bir ses daha gelir. Muhammed peygamber bu kez kendisini Allah'ın fakir bir kulu yoksulların gözetleyicisi olarak tanıtmıştır. Bunun üzerine kapı sonuna kadar açılmıştır. İçeride aralarında İslam peygamberinin damadı olan, Ali ve Peygamberin kızı olan Fatma'nın da olduğu 17'si kadın 22'si erkek 39can görmüştür ve o esnada miraçta aslana atılan yüzüğü damadı Ali tarafından çıkarıp kendisine takdim edilmiştir. İslam peygamberi içeridekilere kim olduklarını ulularının, büyüklerinin kim olduğunu sormuştur. Gelen yanıt şöyle olur: "Bizim küçüğümüz, büyüğümüz yoktur. Küçüğümüz de uludur, büyüğümüz de uludur. Birimiz kırkımız, kırkımız birimizdir" . Bunun üzerine Peygamber: içeride 39 kişi saydığını belirtmiştir. Kendisine Selman-ı Pak Can Parsta olduğu söylenir. Daha sonra içeriden biri gömleğini sıyırır ve kendisine bir neşter vurur ve Peygamber içerideki tüm canlılardan kan geldiğini ve bir kandamlasının da dışarıdan Selman-ı Pak Can'dan geldiğine şahit olmuştur. Birden dışarıda bulunan diğer can içeriye girer ve ortaya bir üzüm tanesi koyar. Kırklar bu üzümü herkese pay edilmesini Peygamberden isterler ve tam o anda Cebrail'den peygambere üzümü ezmesi ve birine yedirmesi ile hepsinin mest olacağı bilgisi gelir. İslam Peygamberi Muhammed üzümü ezer ve canlılardan birine içirir birden hepsi mest olur ve semah dönmeye başlarlar. Semah dönen canlılara Peygamber'de eşlik etmiştir. Semah sırasında Peygamberin sarığı (imamesi) yere düşer ve kırk parçaya bölünerek kırklar tarafından bellerine kuşak olarak bağlanır.”

Kırklar semahında folklorik olarak Mevlevilerin yapmış bulunduğu tam olarak dans şeklinde tabir edilemeyen yaradan aşkı ile mest olma durumu vardır. Semah içerisinde bazı müzik öğelerinin bulunması durumu ise diğer birçok inanç

turizm hareketinin geliştiği inançsal mekânlarda müzik ve folklorik dans öğelerine rastlanması ile benzerlikler göstermektedir. Cem İbadeti içerisinde 12 hizmet 'in Tanrı'ya yaklaşmak amacıyla yapmış buldukları semah ise bu inancın önderleri (Babalar, Dedeler ve Dedebabalar) tarafından bir dans olarak nitelendirilmemektedir ve sadece hak için yapılması gerektiği savunulmaktadır (Vikipedi, 2014). Bu durumun hassasiyeti ve turizm amaçlı olarak gösteri haline getirilmesi bu inancın yapısı üzerinde tahribatlara neden olabilecek tehlikeler içermektedir (Uğurlu, 2009).Semah ile ilgili Hacı Bektaşî Veli'nin deyişî şu şekildedir:

Hâşâ Ki Bizim Semahımız

Oyuncak Değildir.

O Bir Aşk Halidir

Salıncak Değildir.

Her Kim Ki Semahı

Bir Oyun Sayar

Onun Namazı

Kılınır Değildir

HÜNKÂR HACI BEKTAŞİ VELİ

Cem ibadetindeki diğer önemli bir olgu ise bu ibadetin içerisinde yar alan müzik ögesidir. Türk toplumunun geleneksel müzik aleti bağlama (Saz) ile deyişlerin söylendiği ve Ehlibeyt adına ağıtların okunarak yapılan müzik öğeleri bu inançta yüzyıllardır süre gelen önemli bir olgudur (Yaman, 2011, s. 423). Günümüzde önemli sanatçılar tarafından derlenerek okunan eserlerin Türk Halk Müziği kapsamını aştığını ve Anadolu'nun gerçek kimliğini yansıttığına ilişkin bilimsel gözlem ile yapılan birçok çalışmaya rastlamak mümkündür (Keleş, 2008, s. 131).

2.4.3. Eline-Diline-Beline Sahip Olmak

Kaynağı ahlak anlayışa dayanan "Eline- Diline- Beline sahip çıkmak" öğüdü laik bir hukuk sistemine kaynaklık etmektedir (Uğurlu, 1995). İslam'ın özü niteliğindeki bu üç kelimelelik söz öbeği kuranın bir özeti gibidir ve İslam içerisindeki Ahlak anlayışını kısacası edep ifade etmektedir (Yaman, 2011, s. 270).

Hacı Bektaşî Veli insanın üç iyi dostunun olduğunu ve bu dostların insan öldüğünde birinin evde, öbürünün yolda üçüncüsünün ise kendisiyle birlikte gittiğini belirtmiştir. Evde kalan mal, yolda kalan dostlar ve kendisi ile gidenin ise iyilik olduğunu belirtmektedir (Yaman, 1994). Bu nedenle “Edep” kelimesi Bektaşilik inancında büyük bir mana taşımaktadır:

- EL: Her türlü fenalığın insanoğlunun elinden geldiği için bir disipline bağlı olması gerektiğini ifade etmektedir. Canlı varlıkların yanı sıra bitki gibi diğer mahlûkatların zarar görmemesini de içine alan evrensel ahlaki disiplinleri içermektedir.
- Dil: Kötü bir eylemin genelde ilk evresi olabilecek dil ile yalan söylememek, iftira etmemek gibi ahlaki davranışların tümü kastedilmektedir.
- Bel: Bel kelimesi ile insanoğlunun her türlü hayvani duygu ve isteklerden kendini bertaraf etmesi şeklindedir.

2.4.4. Üçleme

Bektaşî inancının temellerini oluşturan üç sayısı, bir olarak (Allah-Muhammed-Ali) şeklinde algılanmaktadır. İnancın tasavvufî yönü ile bu üçleme şekli Allah-Muhammed-Ali adına bir şeyin üç defa tekrar edilmesi terimi ile anılmaktadır. İslam peygamberi Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin birlikte anılması toplumsal dini yaşamda farklı algılanmalara sebebiyet vermesine rağmen Bektaşî arifleri bu durum ile ilgili “Zahirde nebi olan, bâtında velidir” şeklinde bir yorum getirerek Tanrının zâtı'nın olmaması ile Hz. Muhammed ve Hz. Ali'de de bir şey gözükmeyeceğini dile getirmektedirler (Gümüšoğlu ve Tokçiftçi, 2012, s. 27).

2.4.5. Yedi Farz

Bektaşî inanç kültürü içerisinde yer alan diğer bir kavram ise Yedi farz olup aşağıdaki ifadeler doğrultusunda açıklanmaktadır: Dost olmak, sır saklamak, yalan söylememek, hak ile birlikte olmak, Pir'i takip etmek, Musahiplik yaşamak, taç giymek(Uğurlu, 1995; Yaman, 2011, s. 267).

2.4.6. Üç Sünnet

Bektaşî kültüründe önem verilen kavramlardan birisi de "üç sünnet" kavramıdır. Üç Sünnet şu şekildedir (Uğurlu, 1995; Yaman, 2011, s. 267):

- Tanrı'nın varlığını ve birliğini her zaman anmak.
- Kimsenin kalbini kırmamak, cana kıymamak, gönlünde kin, kibir gibi kötülüklerden arındırmak ve kimseye düşmanlık etmemek.
- Bu yolda yürümek isteyen kişinin gereken şartları yerine getirmesi.

2.5. Hacı Bektaşî Veli Külliyesi

Nevşehir gibi önemli bir turizm şehrinde bulunan ve en eski yapısının 14. yüzyıla ait olduğu bilinen tarihi kültürel zenginliğe sahip Hacı Bektaşî Veli Külliyesi, Hacıbektaş ilçesinde bulunmaktadır ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Günümüz Ayin-i Cem'lerinin yapıldığı cem evleri gibi Hacıbektaş Külliyesinin mimarisinde Akok (1968) bahsettiği gibi mubahla teşkil edebilecek unsurlar bulunmamaktadır ve yapı Anadolu toprakları üzerinde tarih boyunca yaşayarak geleneksel bir hal almış mimari yapıcılığın karakteristik özelliklerini taşımaktadır.

Fotoğraf 1: Hacı Bektaşî Veli Külliyesi-Ana Kapı

Kaynak: (Çifçi, 2014)

13. Yüzyılda Hacı Bektaşı Veli tarafından kurulduğu düşünölen, bugün Müze olarak kullanılan yapının, Osmanlı padişahlarından Orhan Gazi, Murat Hüdavendigar, Yıldırım Beyazıt, Yavuz Sultan Selim, IV. Mustafa, Abdölaziz ve II. Abdölmeçit hükümdarlık dönemlerinde restorasyon gördüğü ve 1925 yılına kadar hizmetlerine devam ettiğı bilinmektedir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2014).

Koşay (1967) çalışmasında külliyeinin aynı zamanda iktisadi bir müessese olduğunu belirtmiş ve Külliyeinin 1925 yılında yapılan tespitlerde Dedebağı ile Hanbağı'nda 105 ve ortakçılar ile işletilen Kütükçe, Kızıl Öz, Kaya ve İliceç çiftliklerinde toplamda 527 hayvan. Külliye 'ye ait arazilerin toplamının ise 4487 dönüm arazinin bunun yanı sıra değirmenlerin, 400'den fazla dükkânların külliye bünyesinde bulunduğunu belirtmiştir.

Velâyet-Nâme-i Hacı Bektâş-ı Velî ismindeki eserde Hacı Bektaşı Veli Külliyesinin Hacı Bektaşı Veli zamanında kurulduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Velayetnamede türbeyi yaptıran ismin Osmanlı Devleti'nden II. Murad olduğu ve kendisinden sonra padişah olan Fatih'in oğlu II. Beyezid'in ise kubbeyi kurşun ile kaplattığına dair ifadeler bulunmaktadır (Gölpınarlı, 1995, s. XXIX).

20 Kasım 1925'te 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması kanunu sonrasında Hacıbektaş ilçesindeki bu külliye kapatılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı Müzeler İdaresi bünyesinde bir heyet araştırması sonrası Hacıbektaş Külliyesindeki taşınabilir eserler uzun süre kalacakları Ankara Etnografya Müzesi'ne götürölmüştür. Külliyeinin tekrardan müze olarak açılması kararı alındıktan sonra ise Ankara'da bulunan eserler tekrardan Hacıbektaş'a geri getirilmiştir. Koşay (1968) çalışmasında da belirttiğı gibi bazı eserlerin şahıs eline geçtiğini ve bu zengin kültürel eserlerin ilim açısından bir araya getirilmesi açısından çalışmalarda bulunduğunu ifade etmiştir.

Hacı Bektaşı Veli Külliyesi daha sonra Vakıflar Genel Müdürlüğünün 1957-1964 yılları arasında yaptırmış olduğu restorasyon çalışması sonucunda 16 Ağustos 1964 yılında Müze olarak tekrar hizmete açılmıştır günümüzde ise, 2013 yılı verilerinin resmi rakamlarına göre 468.932 ziyaretçi sayısı ile Türkiye'nin en çok ziyaret edilen 6. Müzesi durumundadır (2013 Yılında En Çok Ziyaret Edilen 10

Müze, 2014). Bu bilgilerin yanı sıra Ağustos ayı içerisinde düzenlenen ‘‘Hacı Bektaşı Veli Anma Törenleri ve Kültür Sanat Etkinlikleri’’ neticesinde müze özellikle bu süre zarfında 75-80 bin kişi tarafından ziyaret edilmektedir (Asil, 2013).

Külliyenin ziyaretçi sayısı ile yakından ilgili olarak son yıllarda ülkemizde artış gösteren müze ziyaretçi sayılarına da paralel olarak Hacı Bektaşı Veli Müzesi'nin ziyaretçi sayısının ilerleyen yıllarda daha fazla artacağını söylemek mümkün olacaktır. Ülkemizde yıllara göre müze ve ören yerlerinin ziyaretçi sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

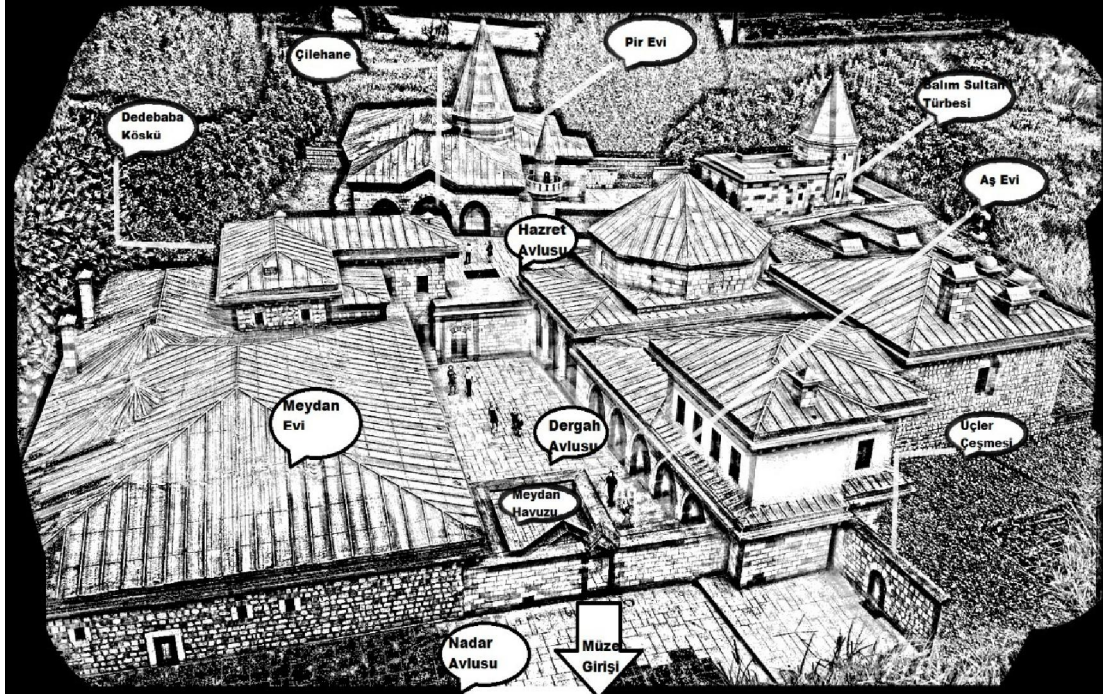
Tablo 6: Müze, Eser Ve Müze ve Ören Yeri Ziyaretçi Sayısı

Yıl	Toplam
2005	16 086 050
2006	19 663 014
2007	18 023 618
2008	22 736 238
2009	23 000 957
2010	25 107 203
2011	28 459 311
2012	28 781 308
2013	29.481.005
2014 (Ağustos)	20.269.019

Kaynak :(TÜİK, 2013)

Hacı Bektaşı Veli Külliyesi tarihi restorasyon süreçleri sonrasında plan bakımından birbiri ardınca sıralanan ve plan bakımından birbirine geçmeli üç ana bölümden oluşmaktadır. Birer avlu niteliğinde bulunan bu üç bölüme sırası ile Nadar Avlusu, Dergah Avlusu ve Hazret Avlusu şeklinde isimlendirilmektedir.

Fotoğraf 2: Hacı Bektaşî Veli Külliyesi

Kaynak: (Çifçi, 2014)

Birbiri ardınca sıralanan avlulardan geçmeden önceki Ana Kapı “Taç Kapı” olarak adlandırılmaktadır. Ana giriş kapısı üzerinde Müze olarak Külliye'nin açılmasından önce “Bezmi Nusret Kaygusuz tarafından nakledilmiş bir kitabe bulunduğu ifade edilmektedir ve kitabe şu şekildedir: “Talib-i hubb-i hakîka tbehreyâb-ı feyz olur/ Bab-ı Haktır Dergah-ı Sultân Bektâş-ı Veli/ Mihr-i tevhîd hidâyetmatlaıdır bu makâm / Sırr-ı envâr-ı Muhammed’le Ali’dir münceli/ Kâ’betül-uşşak baş ed in Makâm/ Her ki nâkı same dincâ şad tamam”. Bu kitabenin günümüz Türkçesi çevirisi şu şekildedir: “ Gerçek sevgiyi isteyen feyzden nasibini alır/Hak’ın kapısıdır Sultan Bektâş Veli Dergâhı/ Hak yolunun doğan güneşidir bu makam/ Muhammet’in nurunun suru ile Ali’dir yansıması/ Her noksan geliş olur tamam” şeklinde bir kitabenin bugün ki Müze Tabelası’nın olduğu yerde bulunduğu belirtilmektedir(Çimen, 2004, s. 45)

2.5.1. Nadar Avlusu (Altın Avlu)

Külliye’nin ilk bölümünü oluşturan Nadar Avlusuna çatal biçiminde bulunan Taç Kapı’dan girilmektedir. Günümüze ulaşamayan At Evi, Mihman Evi, Ekmek

Evi, Hamam ve amaşırhane gibi bölümlerin daha önce bu bölümde olduğu bilinmektedir (Akok, 1968).

Fotoğraf 3: Nadar Avlusu

Kaynak: (ifi, 2014)

2.5.1.1. ler eşmesi

Ana külliye kapısının hemen girişinde ler eşmesi diye anılan bir  kurnalı eşme bulunmaktadır. eşme'nin 1902 yılında Sadrazam Halil Paşa'nın eşi tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Anıtsal bir manzume görünümüne sahip bulunan eşme, düzgün kırmızı ve beyaz kesme taşlardan sivri kemerli ve düz çatılı olarak inşa edilmiştir ve yapısında üç adet pirinç kurnası birbirine paralel olarak yerleştirilmiş vaziyettedir. Kemer'in üst kısmında çeşmeye ait orijinal yapım kitabesi yer alır iken, göbeğinde ise Mhr- Süleyman motifi yer almaktadır. eşme'nin tepesinde tam orta yerinde ise on iki dilimli Bektaşi Tacı (Hüseyin-i Ta) bulunmaktadır. eşme'nin yalak kısmı ise, blok mermerinin oyulmasından elde edilmiş olup orijinal yapısını hala korumaktadır (Noyan, 1998, s. 454). Çeşmenin orta kısmında şu şekilde bir ifade yer almaktadır:

stan-ı HacıBektâş-ı veli'de nice zât

Eser-i hayriderek eylemiş mmid-i necât

İşte bu nev-eser-i mu'teberin şâsına da
Türbedâr Feyzi Baba oldu delil-ül-hayrât
Çâker-i âl-i abâ Fâtımâ Fikriyye hanım
Yaptırdı bir çeşme ki Tahsin eder ehl-i hasenât
Dilerim bâis-i bânisini zât-ı vehhâb
Kevser-i nâb ile sırâb ide ruz-u Arasat
Aktı târihi bu mızâb-ı kalemden Kâmi
Şühedâ aşkına yâhu içiniz âb-ı hayat.
1320 Harrerehu Mustafa Vasfi-i Nevşehri

Fotoğraf 4:Üçler Çeşmesi

Kaynak: (Çifçi, 2014)

2.5.2. Dergâh Avlusu (Aslanlı Avlu)

Günümüzde Müze ziyaretçilerine kolaylık sağlamak amacıyla ikinci avlu olarak nitelendirilen Külliye Avlusuna üçgen başlıklı ve sivri kemerli Üçler Kapısından ulaşılmaktadır. Noyan (1998, s. 454) Üçler Kapısı'nın kalıbı ruhtan ayırdığına, kalıbın dışarıda ruhun içeriye gireceğine inanıldığı çalışmasında ifade

etmiştir. Külliye avlusunun sağında; Aslanlı Çeşme, Aş Evi, Aş Evi Baba Köşkü ve Tekke Cami bulunmaktadır. Külliye avlusunun sol tarafında ise; Mihman Evi (Konuk Evi), Meydan Evi (Cem Evi), Kiler Evi ve bugün Müze Müdürlüğü tarafından kullanılan Dede Baba Köşkü bulunmaktadır. Avlunun tam orta kısmında ise Meydan havuzu denilen küçük bir havuz bulunmaktadır.

Fotoğraf 5:Dergâh Avlusu

Kaynak: (Çifçi, 2014)

2.5.2.1. Aslanlı Çeşme

1554 yılında Bulgaristan'ın şehirlerinden birinde (Silistre) vali olan Malkoç Bali Bey'in yakınları tarafından yaptırılmıştır. Klasik mısır stiline uygun İskenderiye mermerinden yapılmış olan bir aslan heykeli bu çeşmede bulunmaktadır (Akok, 1968).Dönemin Mısır Prensesi Kara Fatma Sultan tarafından 1853 yılında külliye vakıf edilmiştir. Bu nedenden dolayı çeşme Aslanlı Çeşme olarak anılmıştır. Çeşme'de biri aslanın azından akan olmak üzere toplamda üç kurna bulunmaktadır. Bunun yanı sıra çeşmenin ortasında açılmış bir kitap sayfası görünümünde 1270 tarihli bir kitabe bulunmaktadır:

Nuş eden bulur hayâtı Câvidân

Çeşme-i hayvân ki derler işte bû
İç şehîd-i Kerbelâ'nın aşkına
Ver selât ile selam eyle vuzû
Cevherîtarihi söyle Hilmiyâ
ArslanınAğsındanakdı buzlu sû.Sene 1270
Büyük avlunun sağ kısmında çeşmeye ait eski bir kitabe daha bulunmaktadır:
Malkoç oğlu Bâliibn-i Alî hazretleri
Gâzilerserdâridir ol dîn eri
Hacı Bektâş-ı Velî'nün aşkına
Eyledi câri bu ayn-i Kevseri
Tarihi Doküzyüz altmış ikide
Teşnelikten oldu Abdâlân berî.

Fotoğraf 6: Aslanlı Çeşme

Kaynak: (Çifçi, 2014)

2.5.2.2. Meydan Havuzu

Havuzun kitabesinden Beyrut Valisi Halil Paşa'nın eşi Zehra Hanım tarafından 1908 tarihinde havuzun yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Havuzun tam damının orta tepesinde Derviş Tacı (Hüseyin-i Taç) yer almaktadır. Havuzun üst kısmında Bektaşî Tacı'nın altında şu şekilde bir hitabe bulunmaktadır:

Bahr-i ummâ-1 vilâyet Hacı Bektâş-1 Velî
Hânkaah-1 feyz-i Bâridir hemân cenet-1 mesîl
Vâli-i Beyrût Devletlû Halil Pâşâ gibi
Bir vezîrin hem-ser-i ismetveri Zehrâ adîl
Nâzile hânım bu havzı etti inşâ tekkede
Yaptı gûyâ Cennet-ül-Me'vâda ayn-i selsebîl.

Hacı Feyzullâh Baba gayret-i himmet ile
Oldu icrâsında bu havz'ı safa-bahş'ın delîl.
Saki-i Kevser, Şehîd-i Kerbela'nın aşkına
Herbirî olsun İlâhî nâil-i ecr-i cezîl.
Kilk-i remzinden güher târîh cârîdir hemân
Ab-1 Kevse oldu bu havz-1 dilârâ'da sebîl. (Mehmed Es'ad Mucurî)

2.5.2.3. Aş Evi

Aş evi babasının sandukası, Aş evi baba odası, kiler odası, et soğutma bölümü, bulaşık yıkama bölümü bulunmaktadır. Yeni çeriler açısından kutsal kabul edilmiş ve altında ateş olmadan kaynadığına inanılan Kara Kazan ile birlikte dört büyük kazan ve bazı mutfak eşyaları bu bölümde sergilenmektedir (Akok, 1968).

Fotoğraf 7:Aş Evi

Kaynak: (Çifçi, 2014)

Koşay (1967) çalışmasında külliye'nin faaliyet de bulunduğu zamanlarda bu kazanlarda Muharrem ayının12'sinde Aşure pişirildiğini belirtmiştir. Aş evine girilmeden önce dikkat çeken kitabeler bulunmaktadır ki, bu kitabeden burasının M.1560 yılında Silistre Valisi Malkoç Bali Bey'in akrabalarının veya yakınlarının kendisi adına vakf ettiği anlaşılmaktadır:

Binâ-ı hâzâ el-Matbah-ül-mübâreke-ti el-Hacı Bektâş-el-Horasânî

El-ma'mûrsâhib-ül—hayrâtBâli Bey bin Gâzi Malkoç rahmer-ullâhî aleyh.

Sene 968''. (1560 M.)

Noyan (1998) belirttiği üzere bu kitabeni bulunduğu bölümün üst kısmında iki teslim taşı ve bu iki teslim taşı arasında diğer koridoru aydınlatan bir delik bulunmaktadır. Kapının iki yan kısmında, taşa oyulmuş şekilde iki selvi ağacı motifi bulunmaktadır. Bu motiflerin doğruluğu ifade ederek buraya girenin doğru veya buraya giren doğruluk anlamı taşıdığını ifade etmektedir. Ayrıca kiler odalarının bulunduğu koridor bölümde kemerli bir kapı bulunduğunu ve bu kapının sağ tarafında Otman Baba'nın sol el parmak izinin olduğunu belirtmiştir.

2.5.2.4. Tekke Cami

Kiler evinin tam karşısında yer alan Tekke Cami 1834 yılında II. Mahmut Döneminde inşa edilmiştir. Akok (1968) yapıda kullanılan direklerin antik çağda toplanılan köşeli mermerlerden inşa edildiğini ve yapının klasik 19. Yüzyıl inşa tipine ait olduğunu çalışmasında belirtmiştir.1826 yılında "Vaka-i Hayriye" denen yeniçeri ocağının Sultan II. Mahmut tarafından kaldırılması verilmek üzere Hacı Bektaşî Veli Külliyesi yıktırılmamış ve yerine cami inşa edilmiştir (Alkan, 2011; Maden, 2011).

2.5.2.5. Kiler Evi

Külliye'nin faal olduğu dönemlerde kasa ve ayniyat işlemlerinin yapıldığı, kıymetli eşya ve erzakların muhafaza edildiği bölümdür. Kiler Evi bölümüne girişte küçük bir hol, holün karşısında Kiler Evi Babası odası bulunmaktadır. İki katlı olan bu bölümün üst katı Dedebaba Köşkü olarak kullanılmıştır. Bu bölümde bugünkü müze içerisinde Bektaşîliğe ait bulunan tespih, teslim taşı, keçe, keşkül, sırt kaşağısı ve çırağ gibi aletler ziyaretçilere sergilenmektedir.

Fotoğraf 8: Müzede Sergilenen Keçe, Keşköl, Sırt Kaşığı ve Çırağ

Kaynak: (Çifçi, 2014)

Fotoğraf 9: Müzede Sergilenen Tespih, Teslim Taşı, Kanberiyeye ve Palenk

Kaynak: (Çifçi, 2014)

2.5.2.6. Dede Baba Köşkü

Meydan Evini yöneten Meydancı Baba, dergâh zamanında en yüksek makamı temsil eden ve dergâhın işlerini yöneten Dede Baba makamındaki kişidir. Kiler Evi'nin üzerinde yer alan Dede Baba Köşkü'ne metal bir korkuluğa sahip taş bir merdivenden çıkılmaktadır. Yukarı çıkıldığında hemen sol tarafta camekân ile kaplanmış bir teras bulunmaktadır. Diğer bölümlerde bulunan odalar ise bugün müze müdürlüğüne kullanılmaktadır.

Fotoğraf 10: Dede Baba Köşkü

Kaynak: (Çifçi, 2014)

Dede Baba Köşkü hakkında verilen bilgileri bu kadar ile sınırladıktan sonra. Hacı Bektaşî Veli Dergâhında Horasan postunda oturan dedebabaların listesini eklemeyi bu bölümün anlamı bakımından uygun bulduk (Noyan, 1998, s. 321-322; Çimen, 2004, s. 60-62;):

Tablo 7: Dede Baba Bilgileri

İsim	Posta Oturuşu ve Ölümü	Süre / Yıl
Serssem Ali Dede Baba	1551 / 1569	19Yıl
Elhac Ahmet Ali Dede	1569 / 1569	1
Abdullah Baba (Dimetokalı Ak Abdullah Baba)	1569 / 1596	27
Dimetokalı Kara Halil Baba	1596 / 1628	33
Dimetokalı Elhac Vahdeti Baba	1628 / 1649	22
ElhacSeyyid Mustafa Dede Baba	1649 / 1675	26
Bilecikli Seyyid İbrahim Agâhi Dede Baba	1675 / 1689	15
Urfalı Es- Seyyid Halil İbrahim Dede Baba	1689 / 1714	26
Serezli Hacı Hasan Dede Baba	1714 / 1736	22
Kırımlı Hanzâde Mehmed Külhan Dede Baba	1736 / 1759	24
Dimetokalı Seyyid Kara Ali Dede Baba	1759 / 1783	25
Sinoplu Seyyid Hasan Dede Baba	1783 / 1790	7
Horasanlı Hacı Mehmed Nuri Dede Baba	1790 / 1799	9
Kal'acıklı Seyyid Halil Hâkki Dede Baba	1799 / 1813	15
Sivaslı Mehmed Nebi Dede Baba	1813 / 1834	21
Merzifonlu Hacı İbrahim Dede Baba	1834 / 1835	1
Vidinli Seyyid Hacı Mahmud Dede Baba	1835 / 1846	12
Sofyalı Saatçi Ali Dede Baba	1846 / 1848	2
Çorumlu Seyyid Hasan Dede Baba	1848 / 1849	1
Yanbolulu Elhac Ali Turâbi Dede Baba	1849 / 1868	19
Selanikli Hacı Hasan Dede Baba	1868 / 1874	6
Konyalı Perişân Hafız Ali Dede Baba	1874 / 1879	6
Elhac Mehmed Ali	1879 / 1907	28
Malatyalı Hacı Mehmed	? / 1897	Vekaleten
Hacı Feyzullah Dede Baba	1897 / 1913	16
Salih Niyazi Dede Baba	1913 / 1941	28
Ali Nâci Baykal Dede Baba	1930 / 1960	30
Salih Bedrettin Noyan Dede Baba	1960 / 1997	37

Kaynak: (Noyan, 1998)

2.5.2.7. Meydan Evi

Külliyyenin açık olduğu zamanlardaki en önemli bölümü olarak nitelendirilen bu bölüm kitabesinden de anlaşılabilceğı gibi M. 1367 yılında Ahi soyundan Murat Hüdavendigar (I. Murat) tarafından inşa ettirilmiştir. Meydan Evi'nin önündeki sütunda şu kitabe bulunmaktadır:

İdübta'm'irinihayrât

Nebî dede olsun dilşâd

Sene bin ikiyüz otuz

Sekizde eyledi bünyâd.

Yine avluya bakan dış kısımdaki kemerde şu yazı bulunmaktadır:

Etti tâ'mîrinTurâbihâne-i tâkıncedîd

Avn-i Hakkbinikiyüzseksenikitârîhbedîd.

Fotoğraf 11: Meydan Evi

Kaynak: (Çifçi, 2014)

Toplumsal ve bireysel konuların ele alındığı ve çözümü için tartışmaların getirildiğı bir yer olarak da kullanılan bu kısımda Bektaşiliğın Yol'a girme, İkrar alma, ikrar verme ve Cem ayinlerinin yapıldığı yer olarak nitelendirilmiştir. Meydan

evinin iç bölümlerinde 12 imamları temsil eden postlar, Tahtı Bektaşî, Bektaşîliğe özgü eşyalar ve Hacı Bektaşî Veli ve diğer dervişlerin portrelere ve resimleri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra meydan evinin üyelerini oluşturan 12 bireyin isimlerinin bulunduğu makamlar (Postlar) meydan evinde şu şekilde sıralanmaktadır: Meydan Evi'nde oniki postlar: Horasan Postu: Hacı Bektâş-ı Veli, Aşçı Postu: Seyit Ali Sultan, Ekmekçi Postu: Balım Sultan, Nakip Postu: Kaygusuz Abdal, Atacı Postu: Kamber Ali Sultan, Meydancı Postu: Sarı İsmail Sultan, Türbedar Postu: Karadonlu Can Baba, Kilerci Postu: hacım Sultan, Kahveci Postu: Şahşazeli, Kurbancı Postu: Hz. İbrahim, Ayakçı Postu: Abdal Musa, Mihmandar Postu: Hızır Aleyhiselam.

Meydan Evinde bulunan Meydan Odası kare şeklinde planlanmış olup kubbesi dokuz kat gök kubbeyi temsil eden çaprazlama atılan kirişlerden oluşmaktadır (Koşay, 1967).

Fotoğraf 12: Meydan Evi Çapraz Tavanı

Kaynak: (Çifçi, 2014)

Meydan Evi'nin iç kısmı etrafı ahşap sedirlerden oluşturulmuştur ve bu sedirlerde on iki post yer almaktadır. Oniki İmamlar, Hz. Muhammed'in soyundan gelen (Ehlibeyt) Hz. Ali, İmam Hasan, İmam Hüseyin, İmam Ali bin Hüseyin, İmam

Muhammed Bakır, İmam Caferi Sadık, İmam Musa Kazım, İmam Ali Rıza, İmam Muhammed Taki, İmam Ali Naki, İmam Hasan Askeri ve İmam Muhammed Mehdi'dir. Ayrıca horasan postunun serili olduğu sol kısımda Selmanı Pak İbriki ile Şamdanlar durur. Sol taraftan açılan bir kapıdan ise pirin hususi odasına girilen bir bölüm bulunmaktadır ve bu bölümün kapısının üzerinde Hü! yazılıdır. Aynı bölümde bir başka bölümde ise “Ya Hazreti Hünkâr Hacı Bektaşî Veli” yazmaktadır.

2.5.2.8. Mihman Evi

Misafir konuk anlamına gelen Mihman kelimesinden de anlaşılacağı gibi bu bölüm konukların misafir edildiği, ağırlandığı ve Mihmandar denen Mihman Evi Babası'nın yaşadığı bölüm olarak kullanılmıştır. Mihman evinin tüm ihtiyaçları kiler evinden temin edilmekte ve günlük yiyecekler aş evinden getirilmekteydi. Mihman evinde külliye 'ye ilk gelen ziyaretçiler başvurur ve yanlarında getirdikleri lokmalar veya değerli eşyalar teslim alınır. Külliye misafir olarak en fazla 3 gün konaklama yapılmasına musade edilir ve eğer daha fazla gün konaklama yapmak isteyen biri olursa onu hizmet etmesi için görevlendirirdi.

2.5.3. Hazret Avlusu (Çiçek Bahçesi)

Üçüncü bir avlu niteliğinde bulunan bu kısma basık kemerli, Altılar Kapısı'ndan geçilmektedir. Çimen(2004) tez çalışmasında Altılar Kapısının, Alevi-Bektaşî inancındaki üçler, yediler, kırklar, on dörtler ve on yediler gibi kutsal rakamlar ile ilişkili olabileceğini ve ayinlerin sayısının on iki olmasından dolayı ilk altısının “Gül Koklamak” ismiyle dergâh avlusunda diğer altısının “Gül Koparmak” simgesiyle Hazret Avlusu'nda yapılması dolayısı ile bu ayinleri bağlayan kapılara bu ismin verildiğini ifade etmiştir. Bu avlu içerisinde; Pir Evi, Balım Sultan Türbesi, Hazire (Derviş Mezarlığı) ve Has Bahçe bulunmaktadır. Has Bahçeye hemen girişte Altılar Kapısı'ndan hemen geçtikten sonra sağ bölümde Mustafa Kemal Atatürk'ün Hacıbektaş'a gelişi anısına Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 10 Ağustos 2009 tarihinde bir rölyef yaptırılmıştır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2014).

Fotoğraf 13: Hazret Avlusu

Kaynak: (Çifçi, 2014)

2.5.3.1. Pir Evi

Çatal Kapı'dan geçilerek başlanılmak üzere toplamda Pir Evi'ne ulaşıncaya kadar yedi ayrı kapıdan geçilmesi gerekmektedir: (1) Taç Kapı, (2) Üçler Kapısı, (3) Altılar Kapısı, (4) Yatırım demir kapısı, (5) Gök Kapı, (6) Kırklar Meydanı Kapısı, (7) Asıl Yatır Kapısı (Gümüş Kapı).

Hacı Bektaş Veli'nin türbesinin de bulunduğu Pir Evi bölümünde; Giriş kısmı, Çilehane, Orta Medhal, Mescit, Kırklar Meydanı, Hazire ve Güvenç Abdal Türbesi bulunmaktadır. Pir Evi'nin girişinde sağ ve solda olmak üzere toplamda 12 dedebaba'nın mezarları bulunmaktadır. Ak kapı denilen üst kısımda ise “Çift Başlı Kartal” motifi bulunun süslemeli bir kapı bulunmaktadır. Bu kapının eşliğinde Mimar Yanko Medyan'ın (Bektaşiliği benimseyip Sadık ismini almış bulunan) mezarı bulunmaktadır (Noyan, 1963, s. 32). Bu mevkide bulunan iki büyük taşın Velâyetname'de anlatıldığı üzere Hacibektaş'ın hıyar gibi kestiği, Molla Sadettin Hacibektaş'ın üzerine attığı ve kendisinin de iki parmağı ile tuttuğu taşlar olduğuna inanılır (Gölpınarlı, 1995, s. 34; Noyan, 1998, s. 471).

Ana girişteki kısmın üstünde solda, gök kubbeyi süsleyen Muhammed peygamberi temsil eden ‘‘Güneş’’ motifi, sağda ise Hz. Ali’yi temsil eden ‘‘Ay’’ motifi bulunmaktadır. Bu her iki motifin ortasında ise bir gül motifi bulunmaktadır ve bu motif sevgiyi ifade etmektedir. Bu üç motifin altında ise Bektaşiliğin simgelerinden olan ve Oniki İmamları temsil eden ‘‘Teslim Taşı’’ bulunmaktadır (Noyan, 1998, s. 465).

Fotoğraf 14: Pir Evi

Kaynak: (Çifçi, 2014)

Balcıoğlu (1937,s.76-78) Teslim Taşı’nın köklerinin Tevrat’a kadar dayandığını çalışmasında vurgularken Musa peygamberin susuz kalan kavmi için bir kayaya asası ile dokunması ve o kayadan 12 dilimli su akması ile kavmin Hz. Musa’ya teslim olması şeklinde Bektaşiler arasında Hacı Bektaş’a tabi olmak için 12 çatalı 12 İmamları sembolize eden teslim taşının önemini vurgulamıştır. (Birge 1937; Tanyu, 1968) çalışmalarında Hacıbektaş ilçesinde bulunan ve velâyetnamede bahsi geçen kaya ve taşlarının bölgeyi ziyaret edenlerin ilgisini çektiği ve çok fazla rağbet gördüğünü dile getirmektedir. Akbulut (2013)çalışmasında Bektaşî inançlarına ait semboller olan teslim taşı, palheng ve kanberiyye gibi simgelerin

bölgenin turistik potansiyelini destekleyen hediyelik eşya ürünleri olarak ziyaretçilere satıldığını belirtmektedir.

Bektaşiliğe ait eserlerin sergilendi orta bölümün hemen sağ kısmında “Çilehane” veya “Kızılca Halvet” denilen Hacı Bektaş Veli’nin 40 gün, 40 gece inzivaya çekildiği yer olarak bilinen ufak bir penceresi bulunan küçük bir oda şeklinde bir bölüm bulunmaktadır.

Orta girişin az ilerisinde üstünde bir kitabenin bulunduğu “Kırklar Kapısı” kırklar Meydanı’na geçilmektedir. Bu bölümün sağ kısmında Resul Bali ve Horasan Erenleri’ne sol kısmında ise Çelebi Ailesi’ne ait mezarlar ile Güvenç Abdal ile Ailesine ait mezarlar bulunmaktadır. Kırklar Meydanı olarak bilinen bölümde Kırkbudak Şamdanı, Hz. Ali’nin el yazmasının olduğuna inanılan Secde Suresinin bir bölümünün yer aldığı Ceylan derisi hat levha, Derviş ve Babalara ait eşyaları temsil eden semboller (Kamberiyeler) ile Hacı Bektaş Veli’nin sandukasının bulunduğu bölümün orijinal gümüş kapısı sergilenmektedir.

Fotoğraf 15: Kırkbudak Şamdan

Kaynak: (Çifçi, 2014)

Noyan (1998) Kırklar Meydan'ın da Güvenç Abdal Türbesi'ne giden koridorun sol tarafına Şems Makamı denmektedir. Bu bölümde Şems-i Tebrîzî'nin mezarının gizlendiği ifade edilmektedir. Kırklar Meydanı'na hemen girişte sağ kısımda “Gök Eşik” denilen kapıdan “Huzur’u Pir’e yani Hacı Bektaşî Veli’nin türbesine girilmektedir. Kare planlı olarak Selçuklu mimarisinin unsurlarını yansıtan yüksek kubbeli kasnaktan kubbeye geçişin mimaride” Türk Üçgeni” denilen geçiş elemanlarınca sağlandığı, içten kubbe, dıştan kurşun kaplı piramidal çatı ile örtülü olarak inşa edilmiştir. Duvarları ve kubbesi kalem işi motifler ve Hüsni Hatlarla süslenmiştir.

Fotoğraf 16: Gök Eşik Kapısı

Kaynak: (Çifçi, 2014)

2.5.3.2. Balım Sultan Türbesi

Balı Sultan olarak da bilinen Balım Sultan tarikatın ayin ve erkanını belirleyen kişidir (Birge, 1937, s. 56). Türbesinin önünde Horasan'dan yanan bir ateşten bir odun parçası alınıp suya atılmıştır ve bu odun parçası horasan erenlerinin alıp toprağa dikmesi ile yetiştiğine inanılan bir dut ağacı vardır (Birge, 1937, s. 57; Köprülü, 1976, s. 54; Gölpınarlı, 1995, s. 14-20. Koşay (1967) çalışmasında

Hacıbektaş'ı ziyaret edenlerin bu ağacın kabuğundan bir parça alarak diş ağrılarına iyi geleceğini düşündüklerini veya öd ağacı gibi yakmak amaçlı ağaçtan parçalar kopardıklarını belirtmiştir. Balım Sultan türbesinin demir kapı kısmında geçildiğinde iç kapının üst kısmında şu şekilde bir kitabe bulunmaktadır:

Bana hazihi el-kubbet el-şerife el-Emir el- Ali
Ali Bek bin Şehsuvar Bek liKutb el- evliya
Ve hulaset el-budala Hızır Bali bin Resul Bali
Bin HacıBekdaş el-hurasanineverre Allah merakadehüm.
Fi senet hams ve işrine ve tis'emiet

Balım Sultan türbesinden içeriye girilince sol tarafta Şeyh Kalender' in mezarı bulunmaktadır. Mezara ait şu şekilde bir kitabe bulunmaktadır:

Bir tahtayı taht etti rahtini verip bade
Hak oldu ayaklarda çok şahi felek rifat.

Fotoğraf 17: Balım Sultan Türbesi ve Dut Ağacı

Kaynak: (Çifçi, 2014)

2.6. Diğer Ziyaret Yerleri

Hacıbektaş ilçesinde Hacı Bektaş Veli Dergâhı dışında Bektaşî inancı ile ilgili tarihi menkıbevi bağlantısı olan birçok mekân bulunmaktadır. Günümüzde ziyaretçilerin Külliye dışında ziyaretlerde buldukları bu mekânlar gün geçtikçe rağbet görerek ziyaretçi sayısını artırmaktadır. Bu nedenle Bektaşîliğin tarihi kimliğinden yola çıkılarak Velâyetname isimli eserinde yardımı ile Hacı Bektaş Veli ile ilgilisi bulunan bazı mekânlar tespit edilmiş ve gün yüzüne çıkarılmıştır. Tespiti yapılan mekânlarının bazıları “Google Earth” programından yararlanılarak aşağıdaki şekilde harita üzerinden gösterilmiştir.

Fotoğraf 18: Hacıbektaş İnanç Turizmi Haritası

Kaynak: (Çifçi, 2014)

2.6.1. Çilehane- Delikli Taş

İlçenin doğu kısmında yaklaşık 3 km uzaklıkta bulunan kayalık bir arazidir. Buraya Velâyet-Nâme-i Hacı Bektâş-ı Velî isimli eserde geçtiği üzere halk arasında Arafat Dağı dendiği de bilinmektedir. Çilehane, sol ucunda dar bir girişi bulunan ve orta kısmının tepesinde yine dar bir oyuk bulunan büyük bir kayadır. Velâyetnamede Hacı Bektaşî Veli'nin burayı çilehane olarak kullandığı Hz. Hızır ile burada görüştüğüne dair kıssalar bulunmaktadır. Hacıbektaş Ziyaretine gelenlerin kesinlikle uğradıkları ve kayanın üst bölgesindeki dar oyuğun içinden geçmeye çalıştığı bölümdür. Oyuğun gene Velâyetnamede belirtildiği gibi Hacıbektaş'ın bir kerametine dayadığı ifade edilmektedir. Velayetnamede anlatıldığı üzere Hacı Bektaşî Veli çilehane 'de ziyaret edenlerin isteği üzere bir yumruğu ile açtığı bir delik olduğu ifadelerine rastlanmaktadır. Halk arasında anlatılan rivayete göre oyuktan günahı olan insanların geçemediği şeklindedir (Noyan, 1963, s. 65; Gölpınarlı, 1995; Çimen, 2004, s. 77).

Fotoğraf 19: Delikli Taş

Kaynak: (Çifçi, 2014)

2.6.2. Zemzem Çeşmesi

Delikli Taş mevkiinin hemen alt kısmında yer alan Zemzem Çeşmesi diye adlandırılan, kesme taşlardan inşa edilmiş bir çeşme yer almaktadır. Arabistan'daki zemzem çeşmesinin aksine bu çeşmede su tepeden akmaktadır. Kurak zamanlarda dahi bu çeşmenin suyunun hiç azalmadığı halk arasında belirtilen rivayetlerdendir. Velâyetnamede Hacıbektâş'ın çilehane civarındaki bir yeri parmağıyla eşip su çıkardığı ile ilgili kıssalar bulunmaktadır. Halk arasında o suyun bu çeşme olduğu ile ilgili geniş bir yargı bulunmaktadır (Gölpınarlı, 1995, s. 26-28). Noyan (1963) çalışmasında burayı ziyaret edenlerin hastalara iyi gelmesi veya çocuğu olmayan kadınların derman bulmak amacıyla bu mevkiden toprak götürdüklerini ve Muharrem ayında tutulan oruç için bu toprağın su ile karıştırılarak iftar yapıldığını ifade etmiştir.

Çeşmenin orta kısmında mermer üzerine girift ile yazılmış bulunan bir kitabe yer almaktadır:

Âb-ı Zemzem dîdiBektâş-ı velîma'lûm-u nâs
Sâlîb-ül-hayrât Mir Mahmûd Muammer Ayâs(Abbas?)
Târihi Dokuzyüz altmışyedi'de oldu tamâm
An Abdâl-i BektâşîHüseyn an der Aras.

Lülenen üzerindeki kitaba ise şu şekildedir:

Çakıran karyesinden bir mîr-i âtîfet hû
İsmi ânın Kahramân, hayrâtıidübarzû
Bir bağçe kıldı inşâ bir çeşme itti icrâ
Hizmette kasdı hâlâ Dergâh-ı Pîr'eyâhû

Baba efendi elhakksa'y eylemekte ancak
Namında Feyzîmutlak fikreylesenayânbû
Bir çıktı cevher âsâtârihi söyle Baba
Bu bağçe pek Dilârâ oldu bu çeşme dîlcû

Sene 1326

2.6.3. Minder Kay

Çilehane tepesinin doğu kısmında Hacı Bektaşî Veli ile ilgili Velayetname 'de anlatılan Minder Kaya bulunmaktadır. Noyan (1963) çalışmasında Hacıbektaş'a ziyarette bulunanların bu kayalara gelip kesinlikle oturduklarını ve dertlerine derman arayarak dilekte bulduklarını belirtmiştir.

2.6.4. Kulunç Kaya

Çilehane mevkiinde bulunan bir kayadır ve üst yüzünden hafif meyillidir (konkav) şeklindedir. Halk arasında bu kayadan sırt üstü kaymanın bel ağrılarına iyi geldiği inancı bulunmaktadır (Noyan, 1998, s. 498).

Fotoğraf 20:Kulunç Kaya

Kaynak: (Kocaeli, 2013)

2.6.5. Ozan Mezarları ve Anıtları

Delikli Taş mevkiine varmadan doğu yönünde amfi tiyatro ve ünlü halk ozanlarının anılarına yaptırılmış olan heykeller bulunmaktadır. Aşık Mahsuni Şerif ve Turhan Selçuk, İlhan Selçuk'un mezarları bu mevkide bulunmaktadır (Hacı Bektaşî Veli Kültür Derneği, 2014).

Fotoğraf 21: Ozan Mezar ve Anıtları

Kaynak: (Çifçi, 2014)

2.6.6. Bektaş Efendi Türbesi

Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait bulunan, Külliye'nin 50 metre kadar güneyinde Bala Mahallesi 10 ada, 3 parselde yer alan Bektaş Efendi Türbesi üzerindeki kitabeden 1603 yılında inşa edildiği anlaşılmaktadır. Türbenin bugün bakım gerektiren ihtiyaçları olduğu tarafımda çekilmiş fotoğraftan anlaşılmaktadır. İçerideki nem oranını düzenlemek adına müze görevlilerin kullanmış buldukları birtakım nem dengeleyici cihazlar bugün türbenin içerisinde yer almaktadır.

Fotoğraf 22: Bektaş Efendi Türbesi

Kaynak: (Çifçi, 2014)

2.6.7. At Kaya

Bektaş Efendi Türbesinin yakınında bulunan At Kaya halk arasında yürüyen kaya şeklinde de bilinmektedir. Rivayete göre kendisine Aslanların üzerine binip yılanları kamçı olarak kullanarak gelen ziyaretçilerinin (Seyyid Mahmud Hayranî) gelişini haber alan Hacı Bektaşî Veli orada bulunan kayanın üzerine çıkarak gelenleri kayayı uçurarak karşıladığına inanılmaktadır ve bu nedenle ziyaretçiler tarafından bu kaya görülmektedir. (Birge, 1937, s. 55 ; Gölpınarlı, 1995, s. 49).

Fotoğraf 23: At Kaya

Kaynak: (Çifçi, 2014)

2.6.8. Kadıncık Ana Evi

Tarihi Akpınar çeşmesinin üst tarafında bulunan ev, Hacı Bektaşî Veli'nin Sulucakarahöyük'e geldiğinde orada bulunan 7 haneden biridir ve sahibi İdris Hoca'dır. Kadıncık Ana'nın ve İdris Hoca'nın Hacı Bektaşî Veli'yi burada ziyaret ettiğini Velâyetnamede belirtilmektedir. Birbirine ekli üç odadan oluşan evin sağ taraftaki ilk odasında Kadıncık Ana'nın içerisinde sır olup gizlendiğine inanılan tandır bulunmaktadır.

Koşay (1968) çalışmasında çilehane ve kadıncık ana evi arasında üzerleri karadut şeklinde, esmer renkte, içleri açılınca beyaz bir hamuru andıran bir nesne bulunduğunu belirtmiştir. Halk arasındaki inanişaya göre ise, bu Kadıncık Ana'nın

Hünkâr'a pişirmiş olduğu ekmeklerden kalan hamurlardır şeklinde yorumlamalar bulunmaktadır. Yavuzer (1993, s. 40) tez çalışmasında burayı ziyaret eden çocuğu olmayan bayanların, tandırın bulunduğu kısımdan toprak aldıkları ve su ile karıştırıp çocuk sahibi olmak için içtikleri gözleminde bulunmuştur.

Kadıncık Ana evinde ayrıca odanın sol duvarının yıkılmak üzere iken Hacı Bektaş'ın burayı sağlamaştırdığı kıyamete kadar yıkılmaz dediği eğri duvar da bu kısımda bulunmaktadır (Gölpınarlı, 1995, s. 28). Yine Yavuzer(1993) tez çalışmasında belirtmiş olduğu gibi bel ve sırt bölgelerinde ortopedik rahatsızlığı bulunan ziyaretçilerin bu eğri duvara sırtlarını sürdükleri ve şifa diledikleri gözlemlerine literatürde rastlamak mümkündür. Kadıncık Ana Evi'ndeki diğer iki oda ise, kendine ait kapılara sahiptir.

Fotoğraf 24: Kadıncık Ana Evi

Kaynak: (Çifçi, 2014)

Fotoğraf 25: Kadıncık Ana Evi Eğri Duvar

Kaynak: (Çifçi, 2014)

2.6.9. Akpınar Çeşmesi

Kadıncık Ana Evi'nin hemen alt kısmında yer alan ve üzerinde 1725 yılını gösteren bir restorasyon kitabesi yer alan çeşmenin kaynağının Arabistan'dan geldiğine inanılmaktadır (Gölpınarlı, 1995, s. 38-43).

Fotoğraf 26: Akpınar Çeşmesi

Kaynak: (Çifçi, 2014)

2.6.10. Beştaşlar

Hacıbektaş ilçesinin 8 km uzaklığında kuzey bölgesinde bulunan, Çivril Köyü yakınlarında 5 adet büyük kaya bulunmaktadır. Bu taşlar ile ilgili hikâye Velâyetname’de şu şekilde anlatılmaktadır: Sulucakaraöyük’te hane sayısının az olması nedeni ile sığırlara sırası ile çobanlık yapılmış ve Hacı Bektaşî Veli çobanlık yapacağı bir gün köylülerden “Saru” isminde biri sığırlarını Hünkâr’ın istememesine rağmen sürüye katmış ve Hünkâr kendisine bu sığırların kurda yem olacağını belirtmiş ve şahidinin de dağlardaki taşlar olduğunu söylemiştir. Akşam olunca sığırlarını kurt kapan “Saru” şikâyetini dile getirince Hacı Bektaşî Veli şahitlerini yani kayaları yanına çağırılmış ve konuşturmuştur (Gölpınarlı, 1995, s. 31). Bu nedenle Çivril Köyü yakınlarındaki kayalara Beştaşlar denmektedir.

Fotoğraf 27: Beştaşlar

Kaynak: (Çifçi, 2014)

2.6.11. Hamur Kaya

Hamur Kaya bölgesi Kadıncık Anca evinin Kuzey-Doğu kısmında kalmaktadır. Bir vatandaşın evinin arka kısmında bulunan Hamur Kaya’nın kıssası Velâyetnamede şu şekilde anlatılmaktadır: Kerpiç yapmak için balçık karan birinin

yanına giden Hacıbektaş kendisine yardım etmeye çalıştığı kişiden, “balçığı ayıklamak kolay, erlik ona derler ki şu kayanın üstüne çıkda onu ayaklarla yoğur, ayaklarının, dizlerinin izleri, o kayada kalsın. Bunu yap ta sana candan, gönülden muhip olalım” Bu sözün üzerine Hacı Bektaş Veli kayanın üzerine çıkar ve onu hamur gibi yumuşatır ve ayaklarının izi o kayada kalır (Gölpınarlı, 1995, s. 33).

Fotoğraf 28: Hamur Kaya

Kaynak: (Çifçi, 2014)

2.6.12. Hırka Dağı, Han ve Dede Bağı

Hacıbektaş ilçesine 15 km uzaklıkta bulunan 1670 m yükseklikte deki dağlık bir bölge olan Hırka Dağında Hacı Bektaş Velinin üşüdüğünde hırkasını yakarak ısındığı ve hırkadan savrulan küller neticesinde bu dağda ağaçların oluştuğu rivayet edilmektedir. İrene Melikof isimindeki bir Türkoloji Profesörü ’nün bu ağacın bulunmasına sebep olduğu bilinmektedir. Halk arasında Ardiç Ağacı olarak nitelendirilen ağaç hakkında Velâyetnamede Hacıbektaş’ın bir gelinden acıkınca biraz ekmek ve yağ istemesi ve geline “ Artsın eksilmesin, taşsın dökülmesin” diye hayır duasında bulunması ile gelişen kıssa anlatılmaktadır (Gölpınarlı, 1995, s. 24-25). Kıssanın sonunda gelin ve kaynanasının Hacıbektaş’ı ulu biri olduğunu anlaması

ve yöre halkı ile kendisini arayıp bulma çabaları anlatılmaktadır. Hünkâr'ın ise orada bulunan ardıç ağacının içine şu sözlerle “Ay ardıç beni bu dem ört perinle, budağınla. Yarın kıyamet günü sana dilekçi olam” gizlendiği ile ilgili bir bölüm ise anlatılmaktadır. Bu nedenle bu bölge ziyaretçiler tarafından gezilmektedir ve dua edilmektedir.

Hırka dağının arka kısmında akan Kızılıрмаğın yakınında bulunan Gülşehir İlçesine bağlı bulunan Tuz Köyü'nde çıkarılan tuz inanca göre kutsal sayılmaktadır Velayetname 'de anlatıldığı üzere tuz bulunmayan köye Hacı Bektaş Veli'nin bir armağanıdır ve burayı ziyaret edenler bu tuzlardan yanlarında götürmektedirler.

Hacıbektaş ilçesinin 3 km kadar bir mesafede bulunan bölgede ise Han Bağı bulunmaktadır. Bu ismi Tatar Hanının bu mevkiden geçmesi sebebiyle verildiği ve meşhur kara kazanın da Tatar Hanı tarafından hediye edildiği rivayet edilmektedir. Dede Bağı ise, kasabanın girişinden yaklaşık 2 mil uzaklıkta bulunmaktadır. Daha önceleri güvercinlik olduğu belirtilmektedir. Dedebağın'da velayetname 'de geçen taş kesilmiş buğday, mercimek ve paralar bu mevkide bulunmaktadır. Noyan (1998, s. 513) belirttiği üzere bu taşları buraya gelen ziyaretçiler çocukları olmaları için bir bardak su ile yutmaktadırlar. Bu mevkide ayrıca Arıca Baba Türbesi'nde bulunmaktadır.

3. BÖLÜM

HACI BEKTAŞI VELİ KÜLLİYESİNİN İNANÇ TURİZMİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, tarihi ve kültürel kaynakları, sosyal yapısı ile kendine has zengin bir potansiyele sahip olan Hacı Bektaş Veli Külliyesi'nin kültürel ve dini turizm kaynaklarını belirlemek, bu kaynakların turistlerin gelişlerinde ne ölçüde etkili olduğunu görmek ve Hacıbektaş ilçesindeki turizm arz kaynaklarının turistlerin seyahat deneyimlerinde tatmin düzeyleri üzerinde etkili olup olmadığını ortaya koymaktır. Çalışmanın alt amaçları ise;

- Hacı Bektaş Veli Külliyesine yapılan seyahatlerin öncelikli nedenlerini ortaya koymak,
- Ziyaretçilerin, Hacı Bektaş Veli Külliyesi dışında inanç kapsamında ziyarette buldukları diğer mekânları belirlemek,
- Ziyaretçilerin Hacı Bektaş Veli Külliyesi ziyaretlerinde bölgenin turizm işletmelerinden tatmin olup olmadıklarını ortaya koymak.
- Hacı Bektaş Veli Külliyesini ziyaret eden turistlerin inanç turizmi açısından bakış açılarını belirlemek
- Ziyaretçilerin Hacı Bektaş Veli Külliyesini tekrar ziyaret edip etmeyeceğini ortaya koymak,
- Ziyaretçilerin, aile ve yakın çevresine mekânı, önerip önermediğini belirlemek,

Ayrıca araştırmanın gerekliliğinin ve doğruluğunun ispatlanması, literatür bilgilerinin desteklenmesi için bazı hipotezler belirlenmiştir:

- Turistler yaşadıkları şehre döndüklerinde yakın çevrelerine Hacı Bektaş Veli Külliyesi ziyaretini önerecektir.

- Turistlerin Hacıbektaş ilçesinde düzenlenen etkinlikleri katılım ile Hacı Bektaş Veli Külliyesini ziyaret etme sayısı arasında olumlu bir ilişki vardır.
- Turistler Hacı Bektaş Veli Külliyesini tekrar ziyaret etme niyetindedir.
- Cinsiyet değişkenine göre bölgede sunulan turistik hizmetler için turistlerin tatmin düzeyi değer ortalamaları arasında anlamlı istatistikî bir ilişki vardır.
- Medeni Durumu değişkenine göre bölgede sunulan turistik hizmetler için turistlerin tatmin düzeyi değer ortalamaları arasında istatistikî bir ilişki vardır.
- Hacı Bektaş Veli Külliyesini inanç gereği ziyaret eden turistler ile tur programı nedeni ile ziyaret eden turistlerin bölgede sunulan hizmetler için tatmin düzeyi değer ortalamaları birbirine eşittir.
- Farklı gelir grubuna sahip turistler arasında, bölgede sunulan hizmetlerin tatmin durumu değer ortalamaları arasında anlamlı istatistikî bir ilişki vardır
- Farklı yaş ortalamalarına sahip turistler arasında, bölgede sunulan hizmetlerin tatmin durumu değer ortalamaları arasında anlamlı istatistikî bir ilişki vardır.
- Turistlerin bölgeye geliş sayısı arasında, bölgede edindikleri hizmet tatmin düzeylerinin değer ortalamaları arasında anlamlı istatistikî bir ilişki vardır.

3.2. Araştırmanın Önemi

Küresel rekabetin ağır yaşandığı günümüz turizm endüstrisinde, ülkeler farklı ve yeni turistik ürün çeşitlendirmesi stratejileri üzerinde durmakta veya sahip oldukları turistik potansiyeli en doğru şekilde kullanmak istemektedirler. Bu doğrultuda sahip oldukları doğal kaynak unsurlarını araştırmakta ve bu kaynakları gün yüzüne çıkararak uluslararası alanda diğer rakiplerine karşı rekabet avantajı elde etmektedirler. Tarih, kültür ve inanç dokusuyla diğer ülkelerden ayırıcı ve benzersiz özellikleri sahip olan toplumların, bu zenginliklerini turizm açısından ortaya koyması bu nedenle son derece önem teşkil etmektedir.

Türkiye’de önemli inanç zenginliklerinden biri olan Hacı Bektaş Veli Külliyesinin inanç turizmi açısından değerlendirilmesi ve Hacı Bektaş Veli Külliyesini bilimsel bir çalışma ile desteklemesi bakımından literatürde yapılmış

nadir çalışmalardan birisidir. Bu neden ile bu araştırmanı inanç turizmi konusundaki güncelliğinin literatüre katkı sağlayacağı düşünölmektedir. Bunların yanı sıra planlamacılar ve araştırmacılar için yol göstermesi açısından büyük önem arz etmektedir.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma kapsamında, İlk olarak araştırmaya benzer konularla ilgili olarak yapılmış bulunan dolaylı ve dolaysız teorik çalışmalar incelenmiştir. Başta inanç ve turizm kavramlarını konu edinen kitap, tez, makale, bildiri, rapor ve belge niteliğindeki kaynaklar olmak üzere, web siteleri, kurum ve kuruluşların yaptıkları çalışmalar incelenmiştir. İkincil olarak, araştırmanın yapılacağı mekân profesyonel tur rehberleri ve bölgedeki mekânlar hakkında derin bilgilere sahip Hacı Bektaşı Veli Müzesi çalışanları ile gezilerek araştırmada kullanılmak üzere bazı fotoğraflar çekilmiştir. Son olarak ise, sosyal bilimler araştırmalarında sıklıkla kullanılan anket tekniği kullanılmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda turistlerin görüşlerinin ölçölebilmesi için anket formu düzenlenmiştir. Bu araştırmanın anketi literatür bilgilerinin taranılmasından yararlanılarak geliştirilmiştir. Anket içerisinde yer alan ve 5'li likert ölçeğine göre tasarlanmış bulunan sorular ve ziyaretçilerin seyahatleri hakkında bilgi edinmek amacıyla hazırlanmış olan sorular sırasıyla şu literatür bilgileriyle ilişkilendirilerek hazırlanmıştır;

- Genel turizm literatür bilgisinden faydalanılarak oluşturulmuş sorular (9,11,12,13,14,15,16,17,18,20,22),
- Genel turizm işletmeciliği literatür bilgisinden faydalanılarak oluşturulmuş sorular (23,24,25,26,27,28,29,30,31,32,33,34,35,36,37,38,39,46,47,48,49),
- İnanç Turizmi ile ilgili literatür bilgisinden faydalanılarak oluşturulmuş sorular (50,51,52,53,54,55),
- Hacı Bektaşı Veli ile ilgili literatür bilgisinden faydalanılarak oluşturulmuş sorular (10,19,21),
- Son olarak yazar görüşü doğrultusunda oluşturulmuş sorular olmak üzere beş gruptan oluşmaktadır (41,42,43,44,45,55).

3.4. Araştırmanın Varsayımı ve Sınırlıkları

Araştırmada katılımcıların önermeleri doğru anladıkları varsayılmıştır. Ayrıca, hemen her çalışmada sınırlılık etkisi oluşturan zaman ve maliyet kısıntının yanı sıra bölgedeki tüm turistik işletmelerin hizmetleri hakkında daha anlamlı sonuçlar elde edebilmek amacıyla gününbirlik ziyarette bulunan katılımcılar analiz dışında tutulmuştur.

3.5. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, Hacı Bektaşî Veli Külliyesi'ni ziyaret eden turistler oluşturmaktadır. Araştırmacının amacına uygun verileri, ulaşılması güç ve hatta bazen de imkânsız sayıda birim içeren evren yerine, daha az veya ulaşılabilir sayıda birime indirgenen örneklem aracılığıyla veriler elde edilerek araştırma ve araştırma sonuçlarına tüm evren için genelleyebilir nitelik kazandırılabilir (Ural ve Kılıç ,2006).

Çalışmanın evrenini oluşturan ziyaretçilerin tamamına ulaşmak istenmesinin zorluğu nedeni ile bu evren üzerinden araştırmada örnekleme gidilmiştir. Çalışma Hacı Bektaşî Veli Külliyesi'ni ziyaret edenler arasından rastlantısal olarak seçilen turistlere toplam 450 anket dağıtılarak yapılmıştır. Araştırma anketine toplam 348katılımcı geri dönüşüm sağlamıştır. Kullanılabilir anket sayısı ise toplam 260'tır.

Yapılan araştırmada Hacı Bektaşî Veli Külliyesini ziyaret eden turistlerin 2013 yılındaki sayısının 468.932 olduğu Kültür Bakanlığının 2013 Yılında En Çok Ziyaret Edilen 10 Müze sıralaması incelenerek görülmüştür. Ancak, bölgedeki tüm turistik işletmelerin hizmetleri hakkında daha anlamlı sonuçlar elde edilebilmesi amacıyla gününbirlikçi katılımcıların analiz dışı bırakılması ile toplamda 468.932 ziyaretçi sayısına sahip bulunan evrenin daraldığı ön görülmüştür. Bu nedenle yapılan araştırmada Hacı Bektaşî Veli Külliyesini ziyaret eden gününbirlikçi turistlerin sayısı hakkında tam olarak sayısal bir veri bulanamaması ile 468.932 kişilik evren içerisinde gününbirlikçi olmayan turistler için ($\alpha = 0.05$) hata payında çalışmanın yürütülmesi için 260 kişilik bir örneklemin araştırmanın Cronbach's Alfa katsayı değerinin 0,938 olması nedeniyle yeterli olacağı görülmüştür (Baş, 2006).

3.6. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Hacı Bektaşı Veli Kllyesi'ni ziyaret eden turistlere uygulanan anketlerden elde edilen veriler SPSS 21 (Sosyal Bilimler İçin İstatistik Paket Programı - Statistical Packages for the Social Sciences) programı kullanılarak araştırma bulguları ile ilgili bir takım analizlere ve yorumlara yer verilmiştir. Bu bağlamda açıklayıcı bilgi olarak, örnekleme dâhil olan katılımcıların demografik zellikleri Frekans (sayı ve yüzdelik) değerleri ve araştırma sorularına verdikleri cevaplar açıklanmıştır.

Çalışmada, ziyaretçilere yöneltelen değişkenleri aynı grup altında incelemek için faktör analizi ve faktörlerin bağımsız değişkenler arasında ilişkisinin bulunması amacıyla T-testi(Independent Samples T-test) ve Anova (Oneway ANOVA) testleri analizleri yapılmıştır.

Anket formunun üçüncü bölümü oluşturan beşli likert leği değerleri; 1= çok kötü, 2= kötü, 3= idare eder, 4= iyi ve 5= çok iyi şeklinde puanlandırılmıştır. Ölçeklere ait aritmetik puanlar yorumlanırken ortalama, $\bar{x}=1.00-1.79$ arasında yer alanların çok kötü, $\bar{x}= 1.80-2.59$ arasında yer alanların kötü, $\bar{x}= 2.60-3.39$ arasında yer alanları idare eder, $\bar{x}= 3.40-4.19$ arasında olanların iyi ve $\bar{x}=4.20-5.00$ arasında yer alanların çok iyi değerini taşıdığı kabul edilmiştir.

3.6.1. Çalışmanın Güvenirlik Analizi

Araştırmalarda kullanılan ölçek aracının hata payının sıfırlanması ve ikinci bir analizde tekrar kullanımı sonucu ölçeğin aynı sonuçları vermesine duyulan emin olma durumu, bir araştırma leğinin güvenilirliğini oluşturur. Kısacası güvenilirlik, ölçeğin tekrar kullanılması koşulunda aynı kararlılık durumunu göstermesi durumudur (Ercan ve Kan, 2004, s. 212). Araştırmada ölçeğin güvenilirliğinin sağlanması açısından alfa güvenilirlik katsayısı incelenmiştir.

Alfa katsayı değerleri;

- $0,00 < x < 0,40$ güvenilir değildir,

- $0,40 < x < 0,60$ güvenilirlik düşük,
- $0,60 < x < 0,80$ güvenilir,
- $0,80 < x < 1,00$ ise oldukça güvenilirdir.

Bu araştırmada kullanılan ölçeğın Cronbach Alfa katsayısı $0,80 < x < 1,00$ aralığında olup, Cronbach's Alfa katsayısı 0,938 (standardize Alfa katsayısı ise, 0,939) çıkmıştır. Bu sonuçlara bakılarak araştırma ölçeğının güvenilir olduğu görölmektedir. Tablo 8'de ölçeğın önerme sayısı ve güvenilirlik analizi hakkında bilgiler özetlenmiştir.

Tablo 8: Önermelere ait Güvenirlik Analizi Tablosu

Cronbach'sAlpha	Standardize Edilmiş Cronbach's Alpha	Öge Sayısı
,938	,939	28

Cronbach's Alpha katsayısının 1'e yaklaştığı durumlarda araştırmanın güvenilirliği artmaktadır. Bu araştırmanın Cronbach's Alpha katsayısı,938 olarak bulunmuştur. Toplam 28 önerme sayısı ile anket ölçeğının güvenilirliğinin oldukça fazla olduğu görölmektedir.

3.6.2. Turistlere ait Demografik Faktörlerin Analizleri

Alan araştırması kapsamında katılımcıların doldurmuş olduğu anket formlarından elde edilen açıklayıcı bilgiler Tablo 9'daki gibi demografik bilgilerden oluşmaktadır. Anket çalışmasına konu olan demografik bilgiler yaş, cinsiyet, medeni durum, yaşanılan bölge, öğrenim durumu, sosyal statü, aylık gelir düzeyi ve dini inanç unsurlarından oluşmaktadır.

Tablo 9: Katılımcıların Demografik ve Mesleki Bilgileri

Demografik Özellik	Gruplar	F	%
Yaş	16-24	88	33,8
	25-64	139	53,5
	65 ve üzeri	33	12,7
Cinsiyet	Kadın	101	38,8
	Erkek	159	61,2
Medeni Durum	Evli	137	52,7
	Bekâr	123	47,3
Yaşadığı Bölge	Marmara Bölgesi	73	28,1
	Ege Bölgesi	17	6,5
	Akdeniz Bölgesi	20	7,7
	İç Anadolu Bölgesi	80	30,8
	Güneydoğu Anadolu	17	6,5
	Doğu Anadolu	1	0,4
	Karadeniz Bölgesi	24	9,2
	Yurt Dışı	28	10,8
Öğrenim Durumu	İlköğretim	36	13,8
	Ortaöğretim	157	60,4
	Lisans	35	13,5
	Lisansüstü	32	12,3
Sosyal Statü	Özel Sektör	67	25,8
	Esnaf	13	5,0
	Memur	44	16,9
	Çiftçi	11	4,2
	Emekli	30	11,5
	Ev hanımı	24	9,2
	Öğrenci	71	27,3
Aylık Gelir Düzeyi	1,000 ve altı	99	38,1
	1,000 – 2,500	98	37,7
	2,500 ve üstü	63	24,2
Dini İnancı	Musevi	5	1,9
	Hıristiyan	6	2,3
	İslam	239	91,9
	Hiçbiri	10	3,8

Katılımcıların yaş aralığına bakıldığında, en fazla 25-64 yaş aralığında bulunan turistlerin % 53,5 oran ile mekânı daha fazla ziyaret etikleri gözlemlenmiştir. Bu sonuca göre, araştırmaya katılan turistlerin, genç ve orta yaş grubu dağılımının diğer gruplara oran ile daha fazla olduğu görülebilir. Ziyarete bulunan turistlerin cinsiyet dağılımları ve medeni durumları incelendiğinde ise % 61,2 oran ile erkek turistlerin sayısının daha fazla olduğu görülmüştür.

Katılımcıların geldikleri bölge incelendiğinde, sırasıyla en çok ziyaretçinin % 30,8 oran ile İç Anadolu Bölgesinden, %28,1 oranla Marmara Bölgesinden geldikleri söylenebilir. Diğer bölgelerden gelen ziyaretçi oranlarının ise düşük seviyede kaldığı görülebilir. Hacı Bektaşî Veli Külliyesinin yurt dışından ise %10,8 ile ziyaretçi sayısına sahip olduğu ayrıca gözlemlenebilmektedir.

Katılımcıların eğitim düzeylerine bakıldığında, % 60,4 oran ile Ortaöğretim grubunun yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca ziyarete bulunan turistlerin sosyal statülerine bakıldığında ise, en çok ziyaretçi oranının %27,3 oran ile öğrencilerden oluşmuş olduğu söylenebilir. Bu durumun yanı sıra, turistlerin sosyal statü durumlarının genellikle özel sektör çalışanı, memur, emekli ve ev hanımı mesleklerinde yoğunlaşmıştır.

Katılımcıların gelir seviyesi incelendiğinde, 2,500 TL ve üstü gelir grubuna sahip ziyaretçi oranının % 24,2 oran ile en düşük seviyede olduğunu, 1.000 TL ve altı gelir grubu ile 1,000 TL – 2,500 TL gelir grubuna sahip turistlerinin oranlarının ise sırasıyla %38,1 ve % 37,7 olduğu görülmektedir. Bu durum mekânı ziyarete bulunan turistlerin neredeyse orta ve üstü bir gelire sahip olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların dini inançları incelendiğinde katılımcıların %91,9'luk büyük bir kısmının İslam inancına mensup oldukları, % 2,3'nün Hıristiyan, % 1,9'nun Musevi ve % 3,8'lik bir kısmının ise evrensel dinlere inanmadığı görülmektedir. Bu durumda İslam inancında Hacı Bektaşî Veli'nin öneminin büyük olduğu söylenebilir.

3.6.3. Turistlerin Esas Ziyaret Sebebine Yönelik Önermelerin Analizi

Bu bölümde, Hacı Bektaşî Veli Külliyesine gelen ziyaretçilerin öncelikli olarak seyahate katılma nedenleri ortaya konulacaktır. Bu amaç ile ankette sorulan önermeler analiz edilmiştir.

Tablo 10: “Hacı Bektaşî Veli Külliyesini, Tur Programı Nedeniyle Mi Yoksa İnanç Gereği Mi Ziyaret Ediyorsunuz” Önermesine Göre Dağılımı

Ziyaretçi Bilgileri	Gruplar	f	%
Esas Ziyaret Sebebi	İnanç Gereği	215	82,7
	Tur Programı Nedenli	45	17,3

Tablo 10 incelendiğinde, çalışmaya katılım gösteren turistlerin asıl ziyaret sebeplerine ilişkin önermeye yönelik yüzdelik dağılımda, %82,7’lik oran ile inanç gereği ziyaretlerin büyük bir orana sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca Tur programı ile gelenlerin oranı ise %17,3’tür.

Tablo 11: Hacı Bektaşî Veli Külliyesi Ziyaretçilerinin Seyahate Katılma Nedenleri

Ziyaretçi Bilgileri	Gruplar	f	%
Katılım Nedenleri	Kültürel Amaçlı	53	20,38
	Araştırma ve Eğitim	29	11,15
	Tarih ve Doğa Gezisi	36	13,84
	Dua ve İbadet	77	29,61
	Hastalığa Şifa Bulma	9	3,46
	Dilek Dilemek	37	14,23
	Dileğin Kabul Olması	19	7,37

Katılımcıların seyahate katılma nedenleri incelendiğinde sırasıyla % 29,61 oran ile dua ve ibadet nedenli seyahatler birinci sırada, % 20,38'lik oran ile kültürel amaçlı seyahatler ikinci sırada, %14,23'lük oranıyla dilek dilemek nedeninin üçüncü sırada yer almaktadır. Diğer seyahate katılma nedenleri ise sırasıyla, %13,84 oranıyla tarih ve doğa gezisi, %11,15 oranıyla araştırma ve eğitim, %7,37 oranıyla dileğin kabul olması ve % 3,46 oranıyla hastalığa şifa bulma şeklindedir. Genel olarak sonuçlar incelendiğinde, Hacı Bektaş Veli Külliyesi'ni entelektüel amaçlar ile inanç motivasyonuna sahip turist gruplarının ziyaret ettiği söylenebilir.

Tablo 12: Hacı Bektaş Veli Külliyesi Ziyaretçilerinin Ziyarete Bulunduğu Diğer Mekânlar

Ziyaretçi Bilgileri	Gruplar	f	%
	Çilehane	41	15,76
	At Kaya	19	7,30
	Beştaşlar	33	13,39
	Kadinci Ana Evi	24	9,23
Ziyaret Edilen Diğer Mekânlar	Zemzem Çeşmesi	28	10,76
	Han ve Dede Bağı	23	8,84
	Hamur Kaya	0	0,0
	Kulunç Kaya	14	5,38
	Minder Kaya	15	5,76
	Akpınar Çeşmesi	19	7,30
	Bektaş Efendi Türbesi	28	10,76
	Arıcı Baba Türbesi	16	6,15

Katılımcıların külliye haricinde ziyarete buldukları diğer mekânlar incelendiğinde sırasıyla, %15,76 oran ile Çilehanenin, % 13,39 oran ile Beştaşların, % 10,76'lık oran ile Zemzem çeşmesinin ve yine %10,76'lık oran ile Bektaş Efendi Türbesi'nin ziyaret edildiği görülmektedir. Ayrıca diğer mekânların ziyaretlerinde bulunma ortalamalarının %10'ayakın değerlere sahip olduğu tablodagörülmektedir. Ayrıca tabloda, Hamur Kaya bölgesinin hiçbir turist tarafından ziyaret edilmediği görülebilir. Bunun temel sebebi ise, Hamur Kaya'nın turistler tarafından bilinmemesi olarak gösterilebilir.

Tablo 13: Hacı Bektaş Veli Külliyesi'ne Gelen Ziyaretçilerin, “Hacı Bektaş Veli Külliyesi'nin Varlığını Nereden Öğrendiniz” Önermesine Göre Dağılımı

Ziyaretçi Bilgileri	Gruplar	f	%
Hacı Bektaş Veli Külliyesi'nin Varlığını Nereden Öğrendiniz	Televizyon	15	5,76
	Radyo	6	2,30
	İnternet	19	7,30
	Sosyal Medya	14	5,38
	Aile ve Arkadaş	110	42,36
	Seyahat Acentesi	7	2,69
	Seyahat Dergileri	6	2,30
	Turist El Kitapları	23	8,84
	Kendi Deneyimlerim	60	23,07

Tablo 13 incelendiğinde, ankete katılan turistlerin mekânın varlığı hakkında bilgi edinme yöntemi sırasıyla, % 42,36'lık oran ile mekân hakkındaki bilgisinin kaynağının aile ve arkadaş grupları, %23,07'lik oran ile mekân hakkında kendi deneyimleri sonucu, %8,84'lük bir oran ile turistik el kitaplarından edindikleri görülebilir. Diğer nedenle ise oran içerisinde fazla yer almamaktadır. Tablodan anlaşılan önemli bir sonuç ise, Hacı Bektaş Veli Külliyesinin varlığının kitle iletişim araçlarından da yararlanılarak tanıtılması ihtiyacı olduğu gözlemdir.

Tablo 14: “Hacı Bektaş Veli Külliyesine Geliş Şekliniz” Önermesine Göre Dağılımı

Ziyaretçi Bilgileri	Gruplar	f	%
Geliş Şekli	Bireysel	71	27,3
	Dernek, Vakıf ve Belediye	154	59,2
	Seyahat Acentesi	35	13,5

Tablo 14 incelendiğinde, katılımcı turistlerin %59,2'lik bir oranla çeşitli dernek, vakıf ve belediye tarafından organize edilmiş tur programları ile %27,3 gibi önemli bir kısmının ise mekânı bireysel olarak ziyaret ettikleri görülmektedir.

Seyahat acentelerinin düzenlemiş oldukları tur programları ile yapılan ziyaretlerin ise %13,5’lik bir oranla düşük seviyede olduğu tablodan anlaşılmaktadır. Bu durumun sonucu olarak, Hacı Bektaşî Veli Külliyesine yönelik olarak yapılan profesyonel tur programlarının ihtiyacını gündeme getirmektedir.

Tablo 15: “Hacı Bektaşî Veli Külliyesine Ne Tür Bir Araç İle Geldiniz” Önermesine Göre Dağılımı

Ziyaretçi Bilgileri	Gruplar	f	%
Araç Tipi	Şahsi Araç	127	48,8
	Otobüs	95	36,5
	Hava Yolu	38	14,6

Tablo 15 incelendiğinde, katılımcı turistlerin %48,8’nin şahsi araçlarını kullanarak mekâna geldiklerini görülmektedir. Ayrıca %36,5 oran ile Otobüs, %14,6 oran ile Hava Yolu taşımacılığını kullandıkları tabloda görülmektedir.

Tablo 16: Ziyaretçilerin, Hacı Bektaşî Veli Külliyesini Ziyaret Etme Sayısına Göre Dağılımı

Ziyaretçi Bilgileri	Gruplar	f	%
Ziyaret Etme Sayısı	1-3	67	25,8
	4	58	22,3
	5 ve üzeri	135	51,9

Tablo 16 incelendiğinde, ziyaret etme süre sayısı oranları sırasıyla %25,8’lik orana denk gelen 67 turist bölgeye 1-3 kez, %22,3’lük orana denk gelen 58 turist sayısının 4 kez, %51,9 orana denk gelen 135 turist ise mekânı 5 ve üzeri kez ziyaret ettikleri görülebilir. Turistlerin üçte ikilik oranının mekâna 5 ve üzeri kez ziyarete bulunmaları, mekânın tekrar ziyaret edilme sıklığının yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 17: Hacı Bektaş Veli Külliyesine Gelen Ziyaretçilerin Konaklama Tesis Türü Seçimine Göre Dağılımı

Ziyaretçi Bilgileri	Gruplar	f	%
Konaklama Tesis Türü	Otel	63	24,2
	Misafirhane	61	23,5
	Akraba Yanı	73	28,1
	Kiralık Ev	63	24,2

Tablo 17 incelendiğinde konaklama tesis türüne ilişkin yöneltilen önermenin sonucuna göre, turistlerin tesis türlerini neredeyse aynı oranlar ile tercih ettikleri görülmektedir. Kiralık ev şeklinde son yıllarda rağbet görerek artan konaklama birimlerinin ise Hacıbektaş ilçesinde geliştiğini söylemek mümkündür.

Tablo 18: Hacı Bektaş Veli Külliyesine Gelen Ziyaretçilerin Konaklama Sürelerine Göre Dağılımı

Ziyaretçi Bilgileri	Gruplar	f	%
Konaklama Süresi	1-3 gün	131	50,4
	4-7 gün	40	15,4
	8 ve üzeri	89	34,2

Tablo 18 incelendiğinde, konaklama sürelerine ilişkin önermede, katılımcı turistlerin %50,4'lük kısmının 1-3 gün arasında, %15,4'lük bir kısmının 4-7 gün arasında, %34,2 gibi bir kısmının 8 gün ve üzeri konaklama yaptıkları görülmektedir. Bölgede gerçekleşen 8 gün ve üzeri konaklama sayısının bölge turizmine olan katkısını daha fazla arttırdığı söylenebilir.

Tablo 19: Hacı Bektaş Veli Külliyesine Gelen Ziyaretçilerin Konaklama Yaptıkları İlçelere Göre Dağılımı

Ziyaretçi Bilgileri	Gruplar	f	%
Konaklama Destinasyon	Ürgüp	64	24,6
	Hacıbektaş	160	61,5
	Diğer	36	13,8

Tablo 19 incelendiğinde, katılımcı turistlerin %61,5’lik önemli bir kısmının Hacıbektaş ilçesinde, %24,6’lık bir kısmının Ürgüp’te, %13,8’nin ise diğer ilçelerde konaklama yaptıkları tabloda görülmektedir. Hacıbektaş ilçesindeki konaklama sayısının fazla olmasına bağlı olarak turistik konaklama işletmelerinin artması ile beraber bu sayıda daha fazla artış göstereceği şeklinde yorumlanabilir. Ürgüp bölgesinde konaklama sayısının Hacıbektaş ilçesinin haricindeki diğer bölgelere göre fazla olmasının sebebi, Ürgüp bölgesinde turizmin endüstrisinin gelişmiş olmasıdır.

Tablo 20: Hacı Bektaş Veli Külliyesine Gelen Ziyaretçilerin Adak İbadeti Gerçekleştirmelerine Göre Dağılımı

Ziyaretçi Bilgileri	Gruplar	f	%
Adak İbadeti	Evet	131	50,4
	Hayır	129	49,6

Tablo 20 incelendiğinde, adak veya kurban gerçekleştirme oranlarına göre, %50,4’lük bir kısmının adak veya kurban ibadetini gerçekleştirdikleri görülmüştür. Bu durum bölgede kurban ve adaklık hayvan satışlarının artmasına ve bölgedeki hayvancılığın gelişmesine katkı sağlayabilecek turizmin olumlu etkilerinden biri şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 21: Ziyaretçilerin Hacı Bektaş Veli Külliyesini Yakın Çevresine Tavsiye Etme Durumlarına Göre Dağılımı

Ziyaretçi Bilgileri	Gruplar	f	%
Yakın Çevreye Tavsiye	Evet	254	97,7
	Hayır	6	2,3

Tablo 21 incelendiğinde, katılımcı turistlerin %97,7’lik önemli bir oranı mekânı yakın çevrelerine tavsiye edeceği sonucu görülmüştür. Bölgeye ziyarete bulunan turistlerin yakın çevrelerine bölgeyi tavsiye etmesi durumu gelecek zamanlarda mekânın turizm açısından daha fazla tanınmasında oldukça önem teşkil

eden bir durumdur. Hacı Bektaş Veli Külliyesinin bu şekilde edineceği olumlu imaj, bölgenin gelişmesinde önemli bir durumdur. Bu bağlamda **H1**: “Turistler yaşadıkları şehre döndüklerinde yakın çevrelerine Hacı Bektaş Veli Külliyesi ziyaretini önerecektir” şeklinde tanımlanmış bulunan **hipotez 1** ret edilmemiştir.

Tablo 22: Ziyaretçilerin Hacıbektaş'ta Gerçekleştirilen Diğer Etkinliklere Katılmak İstemeleri Durumuna Göre Dağılımı

Ziyaretçi Bilgileri	Gruplar	f	%
Diğer Etkinlikler	Sadece Hacı Bektaş Veli Anma Etkinliği	101	38,8
	Sadece Mahsuni Şerif Anma Etkinliği	11	3,5
	Her İki Etkinlik Birlikte Katılım	119	45,8
	Hiçbiri	29	11,9

Tablo 22 incelendiğinde, katılımcı turistlerin bölgede gerçekleşen diğer etkinliklere katılmak niyetleri ile ilgili yöneltilen önermede, turistlerin bölgede senede bir kez gerçekleşen Hacı Bektaş Veli Anma Etkinliğine %38,8'lik oranla katılım göstereceklerini ifade etmişlerdir. %45,8'lik oranın ise hem Hacı Bektaş Veli Anma Etkinliğine hem de Mahsuni Şerif Anma Etkinliklerine katılım göstereceklerini ifade etmişlerdir. Düzenlenen bu etkinliklerin Hacı Bektaş Veli Külliyesinin tekrar ziyaret edilmesini etkileyecek bir olgu niteliğini taşımış olmasından dolayı bölgeye önemli katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda **H2**: “Turistlerin Hacıbektaş ilçesinde düzenlenen etkinlikleri katılım ile Hacı Bektaş Veli Külliyesini ziyaret etme sayısı arasında olumlu bir ilişki vardır.” şeklinde tanımlanmış bulunan **hipotez 2** ret edilmemiştir.

Tablo 23: Ziyaretçilerin Hacı Bektaş Veli Külliyesini Tekrar Ziyaret Etme Niyetine Göre Dağılımı

Ziyaretçi Bilgileri	Gruplar	f	%
Tekrar Ziyaret	Evet	248	95,4
	Hayır	12	4,6

Tablo 23 incelendiğinde, Katılımcıların Hacı Bektaş Veli Külliyesine tekrar ziyaret etme durumuna ilişkin, % 95,4'lük orana denk gelen 248 turistin mekânın tekrar ziyaret edileceği ifadesini kullandığı tabloda görülmektedir. Araştırmaya katılım göstermiş bulunan turistlerin neredeyse tamamına yakının külliyei tekrar ziyaret edeceğini belirtmiş olması durumu **H3**: “Turistler Hacı Bektaş Veli Külliyesine tekrar ziyaret etme niyetindedir” şeklinde tanımlanan **hipotez 3** ret edilmemiştir.

3.6.4. Yönelik Turistlere Yöneltilen Değişkenlerin Analizi

3.6.4.1. Açıklayıcı Faktör Analizi

Faktör analizi, katılımcılara yöneltilmiş bulunan değişkenlerin sayısını anlamlı bir şekilde azaltmak ve bu değişkenleri gruplandırarak alt boyutlara indirgemek amacı ile yapılmaktadır. İlişkilendirilmiş her bir faktör, değişkenlerin ilişkilerinin ölçülmesi neticesinde benzer özellikleri gösteren diğer değişkenlerden oluşmaktadır. Faktör analizi, katılımcıların bir konu hakkında vermiş buldukları cevaplara göre değişkenlerin korelasyonu hesaplanarak, birbirleri ile paralel ilişki gösteren diğer değişkenlerin aynı grup içerisinde faktör oluşturmasıdır (Ural ve Kılıç, 2006).

Bir araştırma için faktör analizi yapılırken temel ölçüt faktör yükleridir. Bu neden ile faktör yükleri değerlendirilmeden önce “Barlett Küresellik Testi” sonuçlarından elde edilen p değerinin incelenmesi gerekir. Barlett Küresellik Testinin p değerinin 0,05 anlamlılık değerinden düşük olması faktörlerin analize uygun olduğunu göstermektedir. Tablo 24’te de gösterildiği gibi Barlett Küresellik Testi’ne ait değerler $Ki \text{ kare} = 4480.656, p=0$, ve Serbestlik değeri = 406 olması sebebiyle değişkenler arasında faktör analizi yapmak için yeterli düzeyde ilişki bulunduğu görülmüştür. Barlett Küresellik Testi’nin yanı sıra Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi korelasyonların faktör analizine uygunluğunu test etmektedir. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri 0-1 arasında bir değer almaktadır ve en alt sınırı 0,50 şeklindedir. Araştırmada Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği ölçüsünün 0,910 olması verilerin faktör analizine tabi tutulması açısından yeterli olduklarını göstermektedir (Durmuş, Yurtkoru, ve Çinko, 2013, s.71-114).

Araştırma sonucunda ankette kullanılan 32 önerme üzerinde yapılan faktör analizi neticesinde, katılımcılara yöneltilmiş bulunulan “mekânlara giriş ücretlerinin durumu” ,“bölgede yaşayan halkın, cana yakın ve konukseverlik durumu” ve “mekânın sosyal ve dini statüsünün devam etmesi durumu” önermelerinin ölçülmek istenilen kavramları ölçmediği tespiti yapılmış ve bu önermeler analiz dışında bırakılmıştır. Yapılan analizler neticesinde, değişkenler toplamda 6 anlamlı faktörde toplanmıştır. Değişkenlerin toplandığı faktörler, faktör yüklerini oluşturan önermelerin içerikleri ile ilgili olarak isimlendirilmiştir. Bu faktörler sırasıyla; “yiyecek ve içecek işletmeleri”, “konaklama hizmetleri”, “ulaşım hizmetleri”, “hediyelik eşya hizmetleri”, “külliye ziyareti” ve “mekânların fiziki özellikleri” olarak belirlenmiştir. Aşağıdaki tablo 24’te açıklayıcı faktör analizi neticesinde elde edilen faktörler, faktör yükleri, öz değer, faktörlerin temsil ettikleri varyans %’leri ve faktörlerin güvenilirlik değerleri verilmiştir.

Tablo 24: Açıklayıcı Faktör Analizi

Faktör	Faktör Yüğü	Öz Değer	Açıklanan Varyans (%)	Güvenilirlik(α)
<u>Yiyecek ve İçecek İşletmeleri Hiz.</u>		3.830	13.208	,903
Yiyeceklerin Tazelik ve Lezzet Durumu	,811			
Menü Çeşitliliği ve Kültürel Mutfak	,764			
Fiyatlandırma Tarifeleri	,722			
Temizlik ve Hijyen Durumu	,713			
Yeterlilik ve Rezervasyon Durumu	,676			
Çalışan Misafirperverliği ve Güler yüzlülüğü	,541			
<u>Konaklama İşletmeleri Hiz.</u>		3.563	12.285	,881
Temizlik ve Hijyen Durumu	,806			
Konfor ve Fiyatlandırma Tarifeleri	,724			
Güvenlik İmkânlarının Durumu	,721			
Çalışan Misafirperverliği ve Güler Yüzlülüğü	,713			
Yeterlilik Ve Rezervasyon Durumu	,685			
<u>Ulaştırma İşletmeleri Hiz.</u>		3.365	11.603	,871
Trafik İşaretlerinin Durumu	,838			
Trafik Yoğunluğu	,803			
Alt ve Üst Yapı Durumu	,692			

Araçların Konfor Ve Fiyat Durumu	,689			
Şahsi Araç Park İmkânları	,655			
<u>Hediyelik Eşya Satış Hiz.</u>		2.630	9.070	,807
Hediyelik Eşya Kalite	,777			
Hediyelik Eşya Fiyatı	,739			
Hediyelik Eşya Esnaf Misafirperverliği	,668			
Hediyelik Eşya Çeşitliliği	,663			
<u>Külliyeye Ziyareti Hiz.</u>		3.556	12.261	,846
Din Adamlarından Bilgi Edinebilme Durumu	,792			
Turist Rehber Kitaplarının Yeterliliği	,727			
Turist Rehberlerinin Yeterliliği	,698			
Turist Bilgilendirme Merkezi Durumu	,686			
İnanç Öğelerinin Müzik İle Yansıtılması Durumu	,578			
Lokma Kurban Hizmetleri Durumu	,534			
<u>Mekânların Fiziki Özellikleri</u>		2.445	8.430	,825
Mekânın Temizlik ve Hijyeni	,817			
Mekânın Tarihi ve Turistik Yerlerinin Fiziki Durumu	,812			
Mekânın Güvenlik Hizmeti	,755			
<i>Toplam Açıklanan Varyans (%)</i>				
<i>Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliği Ölçüsü</i>			,910	
<i>Barlett Küresellik Testi Ki Kare</i>			4480.656	
<i>Serbestlik Değeri</i>			406	
<i>p Değeri</i>			,000	

Tablo 25: Faktörler Arasında Korelasyon İlişkisi

Faktörler	Korelasyon	Yiyecek İçecek İşlt. Hiz. Tat.	Konaklama İşlt. Hiz. Tat.	Ulaştırma İşlt. Hiz. Tat.	Hediyelik Eşya Hiz. Tat.	Külliye Ziyareti Tat.i	Mekânın Fiziki Özellikleri Tat.
Yiyecek İçecek İşlt. Hiz.	Pearson Kor. Sig. (2-tailed) N	1 .000 260	.628** .000 260	.497** .000 260	.519** .000 260	.617** .000 260	.418** .000 260
Konaklama İşlt. Hiz. Tat.	Pearson Kor. Sig. (2-tailed) N	.628** .000 260	1 .000 260	.519** .000 260	.457** .000 260	.505** .000 260	.355** .000 260
Ulaştırma İşlt. Hiz. Tat.	Pearson Kor. Sig. (2-tailed) N	.497** .000 260	.519** .000 260	1 .000 260	.477** .000 260	.496** .000 260	.404** .000 260
Hediyelik Eşya Hiz. Tat.	Pearson Kor. Sig. (2-tailed) N	.519** .000 260	.457** .000 260	.477** .000 260	1 .000 260	.506** .000 260	.368** .000 260
Külliye Ziyareti Tat.i	Pearson Kor. Sig. (2-tailed) N	.617** .000 260	.505** .000 260	.496** .000 260	.506** .000 260	1 .000 260	.413** .000 260
Mekânın Fiziki Özellikleri Tat.	Pearson Kor. Sig. (2-tailed) N	.418** .000 260	.355** .000 260	.404** .000 260	.368** .000 260	.413** .000 260	1 .000 260

** . Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır. (2-tailed).

Bağımlı değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisi 0.01 anlamlılık düzeyinde, faktörler arasında doğrusal yönden bir ilişki olduğunu gösterir. Tablo 25 incelendiğinde faktörlerin tümü arasında doğrusal yönden bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Faktörler arasındaki en güçlü doğrusallık ilişkisi yiyecek ve içecek hizmetleri ile konaklama hizmetleri ve mekânın fiziki özellikleri unsurları arasında bulunurken, en zayıf ilişki konaklama hizmetleri ile mekânın fiziki özellikleri unsurları arasında bulunmaktadır. Diğer tüm faktörler arasında ise nispeten orta seviyede bir doğrusallık ilişkisi bulunmaktadır.

3.6.4.2. Bağımsız Örneklem T-testi

Bağımsız örneklem t-testi iki bağımsız örneklem grubunun ortalamalarının birbirinden farklı olup olmadığını test etmek amacıyla kullanılır. Bu testin yapılabilmesi için iki bağımsız örneklem grubunun mevcut bulunması gerekmektedir (Ural ve Kılıç, 2006).

Bağımsız gruplar t-testinin test istatistiği gruplarının arasındaki varyans durumunun eşit olup olmamasına göre farklılık göstermektedir. Bu nedenle, t-testi yapılmadan önce grupların varyanslarının eşitliğinin test edilmesi gerekmektedir. Homojenlik testi olarak da bilinen Levene testinin kabul edilmesi durumunda hesaplanan t-testi istatistikleri ile kabul edilmediği durumlar da hesaplanan t-testi istatistikleri arasındaki değerler farklılık gösterir. Levenetest'inde gruplar arasındaki varyansın eşit olup olması durumu sig. Değerine bakılarak anlaşılır. Levenetesti'nde sig. değerinin 0,05'ten büyük olması durumu varyansların birbirlerine eşit olduğunu gösterir. Bu durum gruplar arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı sonucunu verir. Levenetesti'nde sig. değerinin 0,05'ten küçük olması durumunda ise varyansların birbirlerine eşit olmadığını gösterir (Durmuş, Yurtkoru, ve Çinko, 2013, s. 118.). Bu durum ise gruplar arasında anlamlı bir farklılığın bulunabileceği sonucunu verir. Bu durumda bağımsız gruplar T-testi'nde yer alan Sig. (2-tailed) değerine bakılır. T-test'inde yer alan Sig. (2-tailed) değerinin 0,05'ten büyük olması durumu değişkenlerin bağıllık değerlerinin ortalamalarının eşit olduğunu ve gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı sonucunu verir. Sig. (2-tailed) değerinin 0,05'ten küçük olduğu durumda ise değişkenlerin bağıllık değerlerinin ortalamalarının eşit olmadığı ve gruplar arasında anlamlı bir farklılığın bulunduğu sonucu analiz edilir. Grupların farklılık gösterdiği analiz edildikten sonra grup ortalamalarına bakılarak yorumlamalarda bulunulur (Durmuş, Yurtkoru, ve Çinko, 2013, s.123).

Bu durumda soru formu incelendiği takdirde demografik özelliklere göre sadece cinsiyet ile ilgili değişkenler için, seyahat ile ilgili bilgilere göre ise sadece turistlerin Hacı Bektaş Veli Külliyesini ziyaret etmelerindeki esas nedene yönelik olarak sorulan önerme ile ilgili değişkenler için Bağımsız Örneklem T-testi yapılabileceği görülmektedir.

Tablo 26:Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Örneklem T-Testi

Grup İstatistikleri					Ortalamaları Eşitliği İçin T-Testi İstatistiği			Varyans Eşitliği Levene	
Faktör Grupları	Cinsiyet	N	Ort.	St. Sap	Varyans Durumu	Sig.(2-tailed)	Ort. Fark	F	Sig.
<u>Yiyecek ve İçecek İşletmeleri Hizmetleri</u>	Kadın	101	3.18	,922	Kabul Edilmiş	-	-	,607	,437
	Erkek	159	2.94	,903	Kabul Edilmiş	-	-		
<u>Konaklama İşletmeleri Hizmetleri</u>	Kadın	101	3.28	,945	Kabul Edilmemiş	-	-	,051	,821
	Erkek	159	2.89	,993	Kabul Edilmiş	-	-		
<u>Ulaştırma İşletmeleri Hizmetleri</u>	Kadın	101	3.34	,811	Kabul Edilmiş	,004	,354	4,79	,029
	Erkek	159	2.99	1,02	Kabul Edilmiş	,002	,354		
<u>Hediyelik Eşya Satış Hizmetleri</u>	Kadın	101	3.42	,878	Kabul Edilmemiş	-	-	,819	,366
	Erkek	159	3.18	,874	Kabul Edilmiş	-	-		
<u>Külliyeye Ziyareti</u>	Kadın	101	3.07	,945	Kabul Edilmiş	-	-	,692	,406
	Erkek	159	2.83	,914	Kabul Edilmiş	-	-		
<u>Mekânların Fiziki Özellikleri</u>	Kadın	101	3.57	,938	Kabul Edilmemiş	,860	,023	6,56	,011
	Erkek	159	3.54	1,12	Kabul Edilmiş	,854	,023		

p<0,05

Tablo 26 incelendiğinde yalnızca “Ulaşım Hizmetleri” ve “Mekânın Fiziki Özellikleri” faktörlerinin Varyans Eşitliklerinin Levene Testi’nde sig. değerinin 0,05’ten küçük olduğu görülecektir. Bu durumda değişkenler arasında anlamlı bir farklılığının olabileceği anlaşılmaktadır. Analizin devamında T-testi’nde Sig. (2-tailed) değerine bakılarak değişkenler arasındaki bağıllık değerlerinin ortalamalarının durumu analiz edilmiştir. “Ulaşım Hizmetleri” faktörünün Sig. (2-tailed) değerinin 0,05’ten küçük olması nedeni ile değişkenler arasında anlamlı bir farkın bulunduğu görülmüştür. Grupların ortalama değerleri sütununda görülebileceği gibi kadın ziyaretçilerin “Ulaşım Hizmetleri” konusundaki tatmin düzeyleri fazladır (kadın: 3,34; erkek: 2,99).“Mekânın Fiziki Özellikleri”

faktörünün Sig. (2-tailed) değerinin 0,05'ten büyük olması nedeni ile değişkenler arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. O halde cinsiyet değişkenine göre katılımcılar arasında mekâna yönelik sunulan ulaşım hizmetleri haricinde herhangi bir farklı tatmin düzeyinin olmadığı söylenebilir. Bu bağlamda hipotez **H4** : “Cinsiyet değişkenine göre bölgede sunulan turistik hizmetler için turistlerin tatmin düzeyi değer ortalamaları arasında anlamlı istatistikî bir ilişki vardır.”, şeklinde tanımlanan **hipotez 4** ret edilmemiştir.

Tablo 27:Medeni Durumu Önermesine Göre Bağımsız Örnekle T-Testi

<i>Grup İstatistikleri</i>					<i>Ortalamaları Eşitliği İçin T-Testi İstatistiği</i>			<i>Varyans eşitliği Levene Testi</i>																																																																																			
<i>Faktör Grupları</i>	<i>Medeni Durum</i>	<i>N</i>	<i>Ort.</i>	<i>St. Sap</i>	<i>Varyans Durumu</i>	<i>Sig.(2t ailed)</i>	<i>Ort. Fark</i>	<i>F</i>	<i>Sig.</i>																																																																																		
<i>Yiyecek ve İçecek İşletmeleri Hizmetleri</i>	Evli	137	2,8017	,829	Kabul Edilmiş	-	-	2,867	,092																																																																																		
	Bekar	123	3,3076	,938	Kabul Edilmemiş	-	-			<i>Konaklama İşletmeleri Hizmetleri</i>	Evli	137	2,8073	,962	Kabul Edilmiş	-	-	,001	,981	Bekar	123	3,3106	,960	Kabul Edilmemiş	-	-	<i>Ulaştırma İşletmeleri Hizmetleri</i>	Evli	137	2,9620	,997	Kabul Edilmiş	-	-	2,940	,088	Bekar	123	3,3171	,882	Kabul Edilmemiş	-	-	<i>Hediyelik Eşya Satış Hizmetleri</i>	Evli	137	3,1186	,822	Kabul Edilmiş	-	-	,1,318	,252	Bekar	123	3,4492	,916	Kabul Edilmemiş	-	-	<i>Külliyeye Ziyareti</i>	Evli	137	2,6995	,867	Kabul Edilmiş	-	-	,263	,609	Bekar	123	3,1775	,941	Kabul Edilmemiş	-	-	<i>Mekanların Fiziki Özellikleri</i>	Evli	137	3,6253	1,14	Kabul Edilmiş	,056	,33040	7,783	,006	Bekar	123	3,4797	,942
<i>Konaklama İşletmeleri Hizmetleri</i>	Evli	137	2,8073	,962	Kabul Edilmiş	-	-	,001	,981																																																																																		
	Bekar	123	3,3106	,960	Kabul Edilmemiş	-	-			<i>Ulaştırma İşletmeleri Hizmetleri</i>	Evli	137	2,9620	,997	Kabul Edilmiş	-	-	2,940	,088	Bekar	123	3,3171	,882	Kabul Edilmemiş	-	-	<i>Hediyelik Eşya Satış Hizmetleri</i>	Evli	137	3,1186	,822	Kabul Edilmiş	-	-	,1,318	,252	Bekar	123	3,4492	,916	Kabul Edilmemiş	-	-	<i>Külliyeye Ziyareti</i>	Evli	137	2,6995	,867	Kabul Edilmiş	-	-	,263	,609	Bekar	123	3,1775	,941	Kabul Edilmemiş	-	-	<i>Mekanların Fiziki Özellikleri</i>	Evli	137	3,6253	1,14	Kabul Edilmiş	,056	,33040	7,783	,006	Bekar	123	3,4797	,942	Kabul Edilmemiş	,032	,33040														
<i>Ulaştırma İşletmeleri Hizmetleri</i>	Evli	137	2,9620	,997	Kabul Edilmiş	-	-	2,940	,088																																																																																		
	Bekar	123	3,3171	,882	Kabul Edilmemiş	-	-			<i>Hediyelik Eşya Satış Hizmetleri</i>	Evli	137	3,1186	,822	Kabul Edilmiş	-	-	,1,318	,252	Bekar	123	3,4492	,916	Kabul Edilmemiş	-	-	<i>Külliyeye Ziyareti</i>	Evli	137	2,6995	,867	Kabul Edilmiş	-	-	,263	,609	Bekar	123	3,1775	,941	Kabul Edilmemiş	-	-	<i>Mekanların Fiziki Özellikleri</i>	Evli	137	3,6253	1,14	Kabul Edilmiş	,056	,33040	7,783	,006	Bekar	123	3,4797	,942	Kabul Edilmemiş	,032	,33040																															
<i>Hediyelik Eşya Satış Hizmetleri</i>	Evli	137	3,1186	,822	Kabul Edilmiş	-	-	,1,318	,252																																																																																		
	Bekar	123	3,4492	,916	Kabul Edilmemiş	-	-			<i>Külliyeye Ziyareti</i>	Evli	137	2,6995	,867	Kabul Edilmiş	-	-	,263	,609	Bekar	123	3,1775	,941	Kabul Edilmemiş	-	-	<i>Mekanların Fiziki Özellikleri</i>	Evli	137	3,6253	1,14	Kabul Edilmiş	,056	,33040	7,783	,006	Bekar	123	3,4797	,942	Kabul Edilmemiş	,032	,33040																																																
<i>Külliyeye Ziyareti</i>	Evli	137	2,6995	,867	Kabul Edilmiş	-	-	,263	,609																																																																																		
	Bekar	123	3,1775	,941	Kabul Edilmemiş	-	-			<i>Mekanların Fiziki Özellikleri</i>	Evli	137	3,6253	1,14	Kabul Edilmiş	,056	,33040	7,783	,006	Bekar	123	3,4797	,942	Kabul Edilmemiş	,032	,33040																																																																	
<i>Mekanların Fiziki Özellikleri</i>	Evli	137	3,6253	1,14	Kabul Edilmiş	,056	,33040	7,783	,006																																																																																		
	Bekar	123	3,4797	,942	Kabul Edilmemiş	,032	,33040																																																																																				

p<0,05

Tablo 26 incelendiğinde, yalnızca “Mekânın Fiziki Özellikleri” faktörünün Varyans Eşitliği Levene Testi’nin sig. Değerinin 0,05’ten küçük olduğu görülecektir. Bu durumda değişkenler arasında anlamlı bir farklılığının olabileceği

anlaşılmaktadır. Analizin devamında T-testi'nde Sig. (2-tailed) değerine bakılarak değişkenler arasındaki bağıllık değerlerinin ortalamalarının durumu analiz edilmiştir. Sig. (2-tailed) değerinin 0,05'ten küçük olması nedeni ile değişkenler arasında anlamlı bir farkın bulunduğu görülmüştür. Bekâr ziyaretçilerin mekanın fiziki durumu konusunda evli çiftlere göre tatmin derecesi fazladır (evli: 3,36; bekar: 3,47). Bu bağlamda hipotez **H5** : “Medeni Durumu değişkenine göre bölgede sunulan turistik hizmetler için turistlerin tatmin düzeyi değer ortalamaları arasında istatistikî bir ilişki vardır.” şeklinde tanımlanan **hipotez 5** ret edilmemiştir.

Tablo 28: Esas Seyahat Nedeni Değişkenine Göre Bağımsız Örneklem T-Testi

<i>Grup İstatistikleri</i>					<i>Ortalamaları Eşitliği İçin T-Testi İstatistiği</i>			<i>Varyans eşitliği Levene Testi</i>																																																																																													
<i>Faktör Grupları</i>	<i>Seyahat Nedeni</i>	<i>N</i>	<i>Ort.</i>	<i>St. Sap</i>	<i>Varyans Durumu</i>	<i>Sig.(2 tailed)</i>	<i>Ort. Fark</i>	<i>F</i>	<i>Sig.</i>																																																																																												
<i>Yiyecek ve İçecek İşletmeleri Hizmetleri</i>	Tur Gereği	45	3,30	,927	Kabul Edilmiş	-	-	,177	,674																																																																																												
	İnanç Gereği	215	2,98	,906	Kabul Edilmiş	-	-			<i>Konaklama İşletmeleri Hizmetleri</i>	Tur Gereği	45	3,41	,959	Kabul Edilmemiş	-	-	,671	,413	İnanç Gereği	215	2,96	,984	Kabul Edilmiş	-	-	<i>Ulaştırma İşletmeleri Hizmetleri</i>	Tur Gereği	45	3,32	,826	Kabul Edilmiş	-	-	3,05	,082	İnanç Gereği	215	3,08	,981	Kabul Edilmiş	-	-	<i>Hediyelik Eşya Satış Hizmetleri</i>	Tur Gereği	45	3,61	,762	Kabul Edilmemiş	-	-	1,89	,169	İnanç Gereği	215	3,20	,890	Kabul Edilmiş	-	-	<i>Külliyeye Ziyareti</i>	Tur Gereği	45	3,14	,800	Kabul Edilmiş	-	-	1,82	,178	İnanç Gereği	215	2,87	,953	Kabul Edilmiş	-	-	<i>Mekânların Fiziki Özellikleri</i>	Tur Gereği	45	3,82*	,886	Kabul Edilmemiş	,056	,33040*	4,57	,033*	İnanç Gereği	215	3,49*	1,07	Kabul Edilmiş	,032*	,33040*	p<0,05						
<i>Konaklama İşletmeleri Hizmetleri</i>	Tur Gereği	45	3,41	,959	Kabul Edilmemiş	-	-	,671	,413																																																																																												
	İnanç Gereği	215	2,96	,984	Kabul Edilmiş	-	-			<i>Ulaştırma İşletmeleri Hizmetleri</i>	Tur Gereği	45	3,32	,826	Kabul Edilmiş	-	-	3,05	,082	İnanç Gereği	215	3,08	,981	Kabul Edilmiş	-	-	<i>Hediyelik Eşya Satış Hizmetleri</i>	Tur Gereği	45	3,61	,762	Kabul Edilmemiş	-	-	1,89	,169	İnanç Gereği	215	3,20	,890	Kabul Edilmiş	-	-	<i>Külliyeye Ziyareti</i>	Tur Gereği	45	3,14	,800	Kabul Edilmiş	-	-	1,82	,178	İnanç Gereği	215	2,87	,953	Kabul Edilmiş	-	-	<i>Mekânların Fiziki Özellikleri</i>	Tur Gereği	45	3,82*	,886	Kabul Edilmemiş	,056	,33040*	4,57	,033*	İnanç Gereği	215	3,49*	1,07	Kabul Edilmiş	,032*	,33040*	p<0,05																							
<i>Ulaştırma İşletmeleri Hizmetleri</i>	Tur Gereği	45	3,32	,826	Kabul Edilmiş	-	-	3,05	,082																																																																																												
	İnanç Gereği	215	3,08	,981	Kabul Edilmiş	-	-			<i>Hediyelik Eşya Satış Hizmetleri</i>	Tur Gereği	45	3,61	,762	Kabul Edilmemiş	-	-	1,89	,169	İnanç Gereği	215	3,20	,890	Kabul Edilmiş	-	-	<i>Külliyeye Ziyareti</i>	Tur Gereği	45	3,14	,800	Kabul Edilmiş	-	-	1,82	,178	İnanç Gereği	215	2,87	,953	Kabul Edilmiş	-	-	<i>Mekânların Fiziki Özellikleri</i>	Tur Gereği	45	3,82*	,886	Kabul Edilmemiş	,056	,33040*	4,57	,033*	İnanç Gereği	215	3,49*	1,07	Kabul Edilmiş	,032*	,33040*	p<0,05																																								
<i>Hediyelik Eşya Satış Hizmetleri</i>	Tur Gereği	45	3,61	,762	Kabul Edilmemiş	-	-	1,89	,169																																																																																												
	İnanç Gereği	215	3,20	,890	Kabul Edilmiş	-	-			<i>Külliyeye Ziyareti</i>	Tur Gereği	45	3,14	,800	Kabul Edilmiş	-	-	1,82	,178	İnanç Gereği	215	2,87	,953	Kabul Edilmiş	-	-	<i>Mekânların Fiziki Özellikleri</i>	Tur Gereği	45	3,82*	,886	Kabul Edilmemiş	,056	,33040*	4,57	,033*	İnanç Gereği	215	3,49*	1,07	Kabul Edilmiş	,032*	,33040*	p<0,05																																																									
<i>Külliyeye Ziyareti</i>	Tur Gereği	45	3,14	,800	Kabul Edilmiş	-	-	1,82	,178																																																																																												
	İnanç Gereği	215	2,87	,953	Kabul Edilmiş	-	-			<i>Mekânların Fiziki Özellikleri</i>	Tur Gereği	45	3,82*	,886	Kabul Edilmemiş	,056	,33040*	4,57	,033*	İnanç Gereği	215	3,49*	1,07	Kabul Edilmiş	,032*	,33040*	p<0,05																																																																										
<i>Mekânların Fiziki Özellikleri</i>	Tur Gereği	45	3,82*	,886	Kabul Edilmemiş	,056	,33040*	4,57	,033*																																																																																												
	İnanç Gereği	215	3,49*	1,07	Kabul Edilmiş	,032*	,33040*																																																																																														
p<0,05																																																																																																					

Tablo 28 incelendiğinde yalnızca “Mekânın Fiziki Özellikleri” faktörünün Varyans Eşitliği Levene Testi’nin sig. Değerinin 0,05’ten küçük olduğu görülecektir. Bu durumda değişkenler arasında anlamlı bir farklılığının olabileceği anlaşılmaktadır. Analizin devamında T-testi’nde Sig. (2-tailed) değerine bakılarak değişkenler arasındaki bağıllık değerlerinin ortalamalarının durumu analiz edilmiştir. Sig. (2-tailed) değerinin 0,05’ten küçük olması nedeni ile değişkenler arasında anlamlı bir farkın bulunduğu görülmüştür. Grupların ortalama değerleri sütununda görülebileceği gibi tur programı nedeniyle ziyarette bulunan ziyaretçilerin inanç gereği ziyarette bulunan ziyaretçilere göre “Mekânın Fiziki Özellikleri” konusundaki tatmin düzeyleri fazladır (Tur nedeni: 3,82; İnanç nedeni: 3,49). Bu bağlamda hipotez **H6** :“ Hacı Bektaşî Veli Külliyesini inanç gereği ziyaret eden turistler ile tur programı nedeni ile ziyaret eden turistlerin bölgede sunulan hizmetler için tatmin düzeyi değer ortalamaları birbirine eşittir.”, şeklinde tanımlanan **hipotez 6** ret edilmiştir.

3.6.4.3. Tek Yönlü Varyans Analizi

Tek yönlü varyans analizinin (ANOVA), bağımsız örneklem t-test’ten farklı olan yanı ikiden fazla bağımsız gruba yapılabilmesidir. Bu testin yapılabilmesi için karşılaştırılacak olan değişkenlerin birbirinden bağımsız olması ve bu değişkenlerden elde edilen ölçümlerin en az eşit aralıklı ölçek düzeyinde ölçülmüş olması gerekmektedir (Sipahi vd., 2010, s.128).

Bağımsız gruplar t-test’inde olduğu gibi ANOVA testinin yapılabilmesi için de öncelikle Levene testi’nden elde edilen sig. değerine bakılır bu değer 0,05’ten büyük olması durumunda ön koşul olan grupların varyanslarının homojen yani eşit olması şartı sağlanmış olur ve ANOVA testinden elde edilen p değerine bakılarak analize devam edilir. Bu p değerinin 0,05’ten büyük olması değişkenler arasında anlamlı farklılığın olmadığını, küçük olması durumunda ise anlamlı farklılığın var olduğunu gösterir. Anlamlı farklılık tespit edildiği takdirde değişkenler arasındaki farklılık düzeyini açıklayan ikili karşılaştırma testlerinden olan Scheffe ve Tukey testinin Ortalama Farkları (Mean Difference) değerleri incelenerek farklılık düzeyleri ortaya konmuş olur (Sipahi vd., 2010, s.131).

Tek yönlü varyans analizinin (ANOVA) testi yapılırken dikkat edilmesi gereken önemli konu ise; testler karşılaştırılan değişkenlerin gözlem sayılarının otuzdan küçük olmaması ve değişkenlerin gözlem sayılarının birbirlerine yakın olması gerektiğidir (Durmuş, vd., 2013, s.132).

Tablo 29: Gelir Düzeyi Değişkenine Bağlı Tek Yönlü Varyans Analizi

<i>Faktör Grubu</i>	<i>Sig. (Levene)</i>	<i>F</i>	<i>Sig. (anova)</i>	<i>Aylık geliri</i>	<i>Ortalama Fark (tukey)</i>
Yiyecek içecek işletmeleri	,479	4,693	0,10	1000-2500+	,39226*
Konaklama İşletmeleri Hizmetleri	,443	4,189	0,16	1000-2500+	,40355*
Ulaştırma İşletmeleri Hizmetleri	,008	4,326	,014	1000-2500+	,34638*
Hediyelik Eşya Satış Hizmetleri	,023	1,360	,259	-	-
Küllüye Ziyareti	,355	1,308	,272	-	-
Mekânların Fiziki Özellikleri	,237	,524	,593	-	-

Tablo 29 incelendiğinde Anova testinin yapılabilmesi için gerekli olan Levene testi p değerinin 0,05'ten büyüklüğü şartı sadece yiyecek içecek işletmeleri, konaklama işletmeleri hizmetleri ve ulaştırma işletmeleri hizmetleri faktörleri için uygun olduğu görülmektedir. Bu faktörlerin Anova testi p değerleri de değişkenler arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Yiyecek-içecek işletmeleri hizmetleri tatmini faktöründen 1000 TL ve altı gelir grubuna ait olan ziyaretçiler 2500 TL ve üstü gelir grubuna ait olan ziyaretçilere göre 0,39226 ortalama fark değeriyle daha fazla tatmin olmuşlardır. Konaklama işletmeleri hizmetleri tatmini faktöründen 1000 TL ve altı gelir grubuna ait olan katılımcılar 2500 TL ve üstü gelir grubuna ait olan katılımcılara göre 0,40355 ortalama fark değeriyle daha fazla tatmin olmuşlardır. Ulaştırma işletmeleri hizmetleri tatmini faktöründen 1000 TL ve altı gelir grubuna ait olan katılımcılar 2500 TL ve üstü gelir grubuna ait olan katılımcılara göre 0,34638 ortalama fark düzeyinde daha fazla tatmin olmuşlardır. Bu bağlamda bölgede sunulan hizmetlerin düşük gelirli turistler ile yüksek gelire sahip turist grupları arasında farklılıklarının olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum lüks turistik hizmetlerin bölgede yeterli düzeyde arz edilmediğini göstermektedir. Bu

bağlamda **H7**: “ Farklı gelir grubuna sahip turistler arasında, bölgede sunulan hizmetlerin tatmin durumu değer ortalamaları arasında anlamlı istatistiki bir ilişki vardır” şeklinde tanımlanan **hipotez 7** ret edilmemiştir.

Tablo 30: Yaş Durumu Değişkenine Bağlı Tek Yönlü Varyans Analizi

<i>Faktör Grubu</i>	<i>Sig. (Levene)</i>	<i>F</i>	<i>Sig. (anova)</i>	<i>Yaş Durumu</i>	<i>Ortalama Fark (Schfe/Tukey)</i>
Yiyecek içecek işletmeleri	,524	10,357	,000	16-24	0,53164
				25-64	
				25-64 65 ve +	0,51136
Konaklama İşletmeleri Hizmetleri	,779	5,929	,003	16-24	0,45677
				25-64	
Ulaştırma İşletmeleri Hizmetleri	,424	3,822	,023	16-24	0,33524
				25-64	
Hediyelik Eşya Satış Hizmetleri	,743	4,444	,013	16-24	0,29259
				25-64	
				65 ve +	0,45076
Küllüye Ziyareti	,994	8,302	,000	16-24	0,48602
				25-64	
				25-64	0,47854
				65 ve +	
Mekânların Fiziki Özellikleri	,164	2,813	,062	-	-

Tablo 30 incelendiğinde Anova testinin yapılabilmesi için gerekli olan Levene testi p değerinin 0,05'ten büyüklüğü şartının mekânın fiziki özellikleri faktörü hariç diğer bütün faktörler için uygun olduğu görülmektedir. Diğer faktörlerin Anova testi p değerleri ise değişkenler arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Yiyecek-içecek işletmeleri hizmetleri tatmini faktöründen 16-24 yaş aralığında bulunan ziyaretçiler 25-64 yaş gruplarına ait olan ziyaretçilere göre 0,53164 ortalama fark değeriyle, 65 yaş ve üstü yaş gruplarına ait olan ziyaretçilere göre ise 0,51136 ortalama fark değeriyle daha fazla tatmin olmuşlardır. Konaklama işletmeleri hizmetleri tatmini faktöründen 16-24 yaş aralığında bulunan ziyaretçiler 25-64 yaş gruplarına ait olan ziyaretçilere göre 0,45677 ortalama fark

değeriyle daha fazla tatmin olmuşlardır. Ulaştırma İşletmeleri Hizmetleri tatmini faktöründen 16-24 yaş aralığında bulunan ziyaretçiler 25-64 yaş gruplarına ait olan ziyaretçilere göre 0,33524 ortalama fark değeriyle daha fazla tatmin olmuşlardır. Hediyelik Eşya Satış Hizmetleri tatmini faktöründen 16-24 yaş aralığında bulunan ziyaretçiler 25-64 yaş gruplarına ait olan ziyaretçilere göre 0,29259 ortalama fark değeriyle, 65 yaş ve üstü yaş gruplarına ait olan ziyaretçilere göre ise 0,45076 ortalama fark değeriyle daha fazla tatmin olmuşlardır. Külliye ziyareti tatmini faktöründen 16-24 yaş aralığında bulunan ziyaretçiler 25-64 yaş gruplarına ait olan ziyaretçilere göre 0,48602 ortalama fark değeriyle, 65 yaş ve üstü yaş gruplarına ait olan ziyaretçilere göre ise 0,47854 ortalama fark değeriyle daha fazla tatmin olmuşlardır. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan genç turistlerin bölgedeki turistik hizmetlere olan tatmin düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir. Genç turistlerin bölgede sunulan turistik hizmetlerden yaş ortalaması fazla olan turist grubuna göre daha fazla tatmin olmasının sebebinin bölgede sunulan hizmetlerin fiyatlarının uygun olması ve bölgedeki turistik işletmelerin lüksten uzak, sade bir hizmet anlayışı ile arz edilmesinden dolayı kaynaklandığı söylenebilir. Bu durum genelde 3. yaş grubuna hitap etmesi planlanan kültür ve inanç merkezleri arz kaynaklarının Hacıbektaş bölgesinde tam olarak planlı bir şekilde yürütülmediğinin bir göstergesi olabilir. Bu bağlamda **H8** : “ Farklı yaş ortalamalarına sahip turistler arasında, bölgede sunulan hizmetlerin tatmin durumu değer ortalamaları arasında anlamlı istatistiki bir ilişki vardır.” şeklinde tanımlanan **hipotez 8** ret edilmemiştir.

Tablo 31: Turistlerin mekâna geliş sayısı değişkenine bağlı tek yönlü varyans analizi

<i>Faktör Grubu</i>	<i>Sig. (Levene)</i>	<i>F</i>	<i>Sig. (anova)</i>	<i>Kaçıncı Gelişiniz</i>	<i>Ortalama Fark (Schfee/Tukey)</i>
Yiyecek içecek işletmeleri	,192	1,020	,362	-	-
Konaklama İşletmeleri Hizmetleri	,166	6,098	,003	1 / 2 ve 3 1 / 4 +	,46850 ,48743
Ulaştırma İşletmeleri Hizmetleri	,074	5,933	,003	1/ 4 +	,48329
Hediyelik Eşya Satış Hiz.	,612	2,247	,108	-	-
Külliye Ziyareti	,456	,533	,587	-	-
Mekânların Fiziki Özellikleri	,018	2,146	,119	-	-

Tablo 31 incelendiğinde Anova testinin yapılabilmesi için gerekli olan Levene testi p değerinin 0,05'ten büyüklüğü şartının mekânın fiziki özellikleri faktörü hariç diğer bütün faktörler için uygun olduğu görülmektedir. Diğer faktörlerin Anova testi p değerleri incelendiğinde ise konaklama işletmeleri hizmet tatmini ve ulaştırma işletmeleri hizmet tatmini faktörlerinin değişkenler arasında anlamlı farklılıkları buldukları anlaşılmaktadır. Buna göre, Konaklama işletmeleri hizmetleri tatmini faktöründe Hacı Bektaş Veli Külliyesini ilk kez ziyaret eden ziyaretçiler 2 ve 3.' kez ziyaret eden ziyaretçilere göre, 46850 ortalama fark değeriyle, 4 ve üzeri kez ziyaret eden ziyaretçilere göre ise, 48743 ortalama fark değeriyle daha fazla tatmin oldukları gözükmektedir. Ulaştırma İşletmeleri Hizmetlerinden Hacı Bektaş Veli Külliyesini ilk kez ziyaret eden ziyaretçilerin 4 ve üzeri kez ziyaret eden ziyaretçilere göre, 48329 ortalama fark değeriyle daha fazla tatmin oldukları gözükmektedir. Bu bağlamda mekâna gerçekleştirilen ilk ziyaretlerden edinilen deneyimlerin tatmin düzeylerinin yüksek olduğu ve bu durumun tekrar gelme eğilimine dönüşmesi ile daha sonraki zamanlarda azalış gösterdiği görülmektedir. Bu durum turistlerin bölgeden almış buldukları hizmetlerin gelişim gösterememesi ve deneyim sayılarının artışına bağlı olarak farklılık gösterdiği söylenebilir. Bu bağlamda **H9**: "Turistlerin bölgeye geliş sayısı arasında, bölgede edindikleri hizmet tatmin düzeylerinin değer ortalamaları arasında anlamlı istatistikî bir ilişki vardır." şeklinde geliştirilen **hipotez 9** ret edilmemiştir.

Tablo 32: Turistlerin seyahatlerindeki kalış süreleri değişkenine bağlı tek yönlü varyans analizi

<i>Faktör Grubu</i>	<i>Sig. (Levene)</i>	<i>F</i>	<i>Sig. (anova)</i>	<i>Seyahatteki kalış süreniz</i>	<i>Ortalama Fark (Schfee/ Tukey)</i>
Yiyecek içecek işletmeleri	,150	6,329	,002	4-7/ 1-3 gün	,44030
				4-7/ 8 ve +	,60754
Konaklama İşletmeleri Hiz.	,167	9,978	,000	1-3/ 8 ve +	,41463
				4-7/ 8 ve +	,71916
Ulaştırma İşletmeleri Hiz.	,275	8,317	,000	1-3/ 8 ve +	,46654
				4-7/ 8 ve +	,57326
Hediyelik Eşya Satış Hiz.	,849	1,895	,152	-	-
Külliyeye Ziyareti	,026	2,645	,073	-	-
Mekânların Fiziki Özellikleri	,202	1,124	,323	-	-

Tablo 32 incelendiğinde Anova testinin yapılabilmesi için gerekli olan Levene testi p değerinin 0,05'ten büyüklüğü şartının külliye ziyareti tatmini faktörü hariç diğer bütün faktörler için uygun olduğu görülmektedir. Diğer faktörlerin Anova testi p değerleri incelendiğinde ise yiyecek içecek işletmeleri hizmet tatmini, konaklama işletmeleri hizmet tatmini ve ulaştırma işletmeleri hizmet tatmini faktörlerinin değişkenler arasında anlamlı farklılıkları buldukları görülmüştür. Buna göre, yiyecek içecek işletmeleri hizmeti tatmini faktöründe Hacı Bektaş Veli Külliyesi seyahatinde 4-7 gün arasında konaklayan ziyaretçilerin 1-3 gün arasında konaklayan ziyaretçilere göre ,44030 ortalama fark değeriyle, 8 gün ve üzeri konaklayan ziyaretçilere göre ise ,60754 ortalama fark değeriyle daha fazla tatmin oldukları gözükmektedir. Konaklama işletmeleri hizmetleri tatmini faktöründe Hacı Bektaş Veli Külliyesi seyahatinde 1-3 gün arasında konaklayan ziyaretçilerin 8 gün ve üzere arasında konaklayan ziyaretçilere göre ,41463 ortalama fark değeriyle daha fazla tatmin oldukları gözükmektedir. Ayrıca, 4-7 gün arasında konaklayanların ise 8 gün ve üzere konaklayan ziyaretçilere göre ,71916 ortalama fark değeriyle daha fazla tatmin oldukları görülmüştür. Ulaştırma İşletmeleri Hizmetlerinden Hacı Bektaş Veli Külliyesini seyahatinde 1-3 gün arasında konaklayan ziyaretçilerin 8 gün ve üzeri arasında konaklayan ziyaretçilere göre ,46654 ortalama fark değeriyle, 4-7 gün konaklayan ziyaretçilerin ise 8 gün ve üzeri konaklayan ziyaretçilere göre ,57326 ortalama fark değeriyle daha fazla tatmin oldukları gözükmektedir. Bu bağlamda Hacı Bektaş Veli Külliyesini ziyaret eden turistlerin bölgeden edindikleri hizmetlere ilişki tatmin düzeylerinin kısa süreli seyahatlerinde yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum turistlerin bölgede uzun süreli konaklamalar gerçekleştirmelerini engelleyici bir unsur olarak bölgedeki turizm gelirlerini olumsuz etkileyici bir durum şeklindedir. Bu bağlamda **H10**: “Turistlerin bölgedeki kalış süreleri ile bölgedeki işletmelerden edindikleri hizmet tatmini değer ortalamaları arasında anlamlı istatistiki bir ilişki vardır.” şeklinde tanımlanan **hipotez 10**ret edilmemiştir.

Tablo 33: Nevşehir’de konaklama yapılan bölge değişkenine bağlı tek yönlü varyans analizi

<i>Faktör Grubu</i>	<i>Sig. (Levene)</i>	<i>F</i>	<i>Sig. (anova)</i>	Konaklama Bölgesi	<i>Ortalama Fark (Schfee/ Tukey)</i>
Yiyecek içecek işletmeleri	,691	,209	,812	-	-
Konaklama İşletmeleri Hizmetleri	,435	1,795	,168	-	-
Ulaştırma İşletmeleri Hizmetleri	,670	,633	,532	-	-
Hediyelik Eşya Satış Hizmetleri	,529	,1,767	,173	-	-
Külliye Ziyareti	,440	,234	,792	-	-
Mekânların Fiziki Özellikleri	,112	,661	,661	-	-

Levene testinden elde edilen p değerleri bütün faktörler için ön koşulu sağlamaktadır. Bununla birlikte Anova testinden elde edilen p değerlerinin bütün faktörler için 0,05 değerinden büyük olması sebebiyle Nevşehir’de ziyaretçilerin herhangi bir destinasyonda konaklama yapmaları durumunun Hacı Bektaşî Veli Külliyesi seyahatinde herhangi bir tatmin faktörü arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Bu bağlamda **H11** :“Turistlerin Nevşehir’de konaklama yapmış buldukları bölgeden edindikleri hizmet tatmini değer ortalamaları arasında istatistikî bir ilişki vardır” şeklinde tanımlanan **hipotez 11** ret edilmiştir.

3.6.4.4. Katılımcı Görüşleri

Araştırmaya katılan katılımcıların, anket formundaki önermeler dışında araştırma hakkında belirtmiş oldukları görüş ve öneriler çalışmanın değerini artırmak açısından büyük önem teşkil etmektedir. Bu bağlamda anket formlarında belirtilmiş olan görüşleri kısaca anlatmak doğru olacaktır. Anket formlarında çok fazla katılımcı görüşü bulunmasına karşın tam olarak anlaşılamayan veya araştırma konusuyla ilgili olmayan yorumlar çalışmanın bütünlüğü açısından dikkate alınmamıştır.

Bir katılımcı Hacı Bektaş Veli Külliyesinin inanç turizmi bakımından ziyaret edilmesine ilişkin belirtmiş olduğu görüşlerinde İl Kültür ve Turizm Müdürlüklerinin, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün ve yerel yönetimlerin yeterli düzeyde Hacı Bektaş Veli Külliyesinin tanıtımını uluslararası alanda yapamadıklarını, yerel yönetimlerin bu konuda sadece politik davrandıklarını ve tanıtımların yerel boyutları aşamadığını belirtmiştir. Çözüm olarak ise Turizm Bakanlığı'nda bir alt birim olarak görev yapan Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü'nün Hacı Bektaş Veli Külliyesi tanıtımına özen göstermesi gerektiğini ve uluslararası turizm fuarlarında tanıtımlar gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Benzer bir şekilde başka bir katılımcı ise, İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri ve bazı kuruluşlar tarafından tanıtım amaçlı hazırlanan broşür ve dergilerin yeterli niteliklere sahip olmadığını, hazırlanan bu tanıtım araçlarının sadece Türkçe dilinde olduğuna ve bölgeyi yabancı ziyaretçilerinde tur programı nedeniyle ziyaret ettiğine dikkat çekmiştir. Bu nedenle tanıtım amaçlı hazırlanan broşür ve dergilerin farklı dillerde olmasının yararlı olacağını vurgulamıştır.

Başka bir katılımcı, bölgeye ve mekâna tur düzenleyen profesyonel seyahat acentesi işletmelerinin yerel yönetimlerin yapmış olduğu tanıtım faaliyetlerine aktif katılım göstermesi gerektiğini belirtmiştir.

Başka bir katılımcı farklı bir yorumda bulunarak, bölgeye ve mekâna tur düzenleyen dernek, vakıf, belediye ve profesyonel seyahat acentesi işletmelerinin tur programları esnasında Bektaşilik inancının önderlerinden mekânın ve bölgenin daha iyi anlatılması için destek almasının daha anlamlı olacağını belirtmiştir.

Bir başka katılımcı da çok farklı bir yorumda bulunarak, bölgenin tanıtımı ve turistlerin ziyaretlerinden tatminini sağlamak için sözlü Türk kültürünün bir ögesi olan ve Bektaşî inancına mensup bireyler tarafından ibadet esnasında kullanılan bir müzik enstrümanı olan Bağlamanın bölge ve mekânda Bektaşî inancının turistlere daha iyi anlatılabilmesi ve turistlerin memnuniyetlerinin artırılabilmesi için kullanılması gerektiğini belirtmiştir.

Bir başka katılımcı da Hacı Bektaşî Veli Külliyesi'nin yeterli sayıda turist tarafından ziyaret edildiğini ancak büyük çoğunluğunun bölgede yetersiz ağırlama imkânları nedeniyle konaklama yapamadığını ve bu durumun turistlerin seyahat deneyimlerini olumsuz etkileyerek, turistlerin seyahatlerindeki tatmin düzeylerini olumsuz etkileyebileceğinden bahsetmiştir. Çözüm olarak ise bölgeye yapılacak olan turistik işletme yatırımlarının artırılması yönünde yetkili kurum ve kuruluşların daha çok faaliyetlerde bulunması gerektiğini ve bakanlık belgeli turistik yatırımların artırılması gerektiğini ifade etmiştir. Aynı katılımcı, bölgede her şey dâhil sistemin daha yolun başında iken hiç uygulanmaması gerektiğinden ve bölgedeki diğer alternatif turizm türlerinin geliştirilmesi için reklam ve tanıtım çalışmalarının yapılması gerektiğinden bahsetmiştir.

Alternatif turizm geliştirme yaklaşımının benimsenerek, bölge turizminin geliştirmesi ve bu konuda sadece turizmin paydaşları olan kamu kurum ve kuruluşlarıyla birlikte hareket etmenin yanı sıra bölge halkının da turizme katılımının tam anlamıyla sağlanmasının gerekliliğinden bir başka katılımcı tarafından bahsedilmiştir.

Farklı bir yorumda bulunan başka bir katılımcı ise, turizme açılan Hacı Bektaşî Veli Külliyesi'nin turistik bir ürün olarak benimsenmesinin ve ağır rekabet koşullarında sektörde öncü rol oynamasının bölgedeki turistik işletmelerin yüksek gelir getiren turist gruplarına da hitap edecek şekilde hizmet vermesi ile gerçekleşeceğini ifade etmiştir.

Sonuç

Araştırmada ortaya konulan amaçların, görüşlerin büyük oranda araştırmanın sahip olduğu amaç ve literatürdeki destekleyici bilgilerle örtüştüğü çalışmaya ait önceki bölümlerden de açıkça anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Hacı Bektaşî Veli Külliyesi'nin güçlü bir inanç turizmi potansiyeline sahip olduğu görülmüştür. Bu çıkarımda önemli olan noktalardan bir tanesi ziyaretçilerin seyahatleri esnasındaki tatmin düzeylerinin ilerleyen dönemlerdeki turizm hareketlerinin gelişimine katkı sağlayacağı gerçeğidir. Araştırma kapsamında ortaya konulan onbir hipotezin dokuzu ikisi ret edilmiş, dokuzu ise ret edilmemiştir. Araştırmanın sonuç kısmını Hacı Bektaşî Veli Külliyesi'nde inanç turizminin gelişmesi ile ilgili, mekânı ziyaret eden turistlerin tatmin düzeyleri ve son olarak da ziyaretçilerin mekâna tekrar geri gelme eylemi ile arkadaş ve yakın çevrelerine mekânı önermeleri arasındaki ilişki üzerinde durularak araştırmayı sonuç ve öneriler olmak üzere iki temel bölümde incelemek mümkündür.

Çalışmanın ilk bölümünde, inanç turizmi kavramı üzerinde durularak, inanç kavramının tarihi ve kültürel değerleri ile ülkelerin turizm potansiyelleri üzerinde ne ölçüde çekicilik unsuru oluşturduğu, turistik işletmelerin bu çekicilik düzeyine ne şekilde katkı sunduğu ve bu gelişmelerin bölge halkı üzerinde nasıl etkiler meydana getirdiği üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünde Hacı Bektaşî Veli'nin hayatı, inançsal ve ruhani önderliği ve eserleri ile ilgili bilgilere, Bektaşilik inancının ve Bektaşilik inancı kapsamında yerine getirilmesi gereken öğretiler için mekân arz eden ve bu amaçla inşa edilmiş olan somut ve süreç içerisinde oluşmuş soyut kültürel değerlerin turizm açısından oluşturmuş olduğu potansiyel turizm unsurlarına ilişkin açıklayıcı bilgiler verilmiştir. Bununla birlikte bölgedeki diğer ziyaret yerlerinin turizm potansiyelini ilişkin bilgi veren ve bu potansiyelleri ortaya koyan kaynaklardan faydalanılarak külliyeye yakın olan bölgelerde bulunan ve turistik ürün potansiyeli arz eden kaynaklar da araştırmaya dahil edilerek bölgesel bir değerlendirme yapılmıştır.

Araştırmanın son bölümünde ise, Hacı Bektaşî Veli Külliyesi'nin tarihi, kültürel ve inanç zenginliği ile inanç turizmi arasındaki ilişkisi ve bölgeye arz

kaynağı sunan işletmelerin durumu ile ilgili turistlerin tatmin düzeylerinin belirlenmesine yönelik analizler yapılmıştır. Hacı Bektaş Veli Külliyesi'ni günübirlikçi olarak ziyarette bulunmayan 260 turist ile yapılan anket çalışması neticesinde, mekâna Türkiye'nin çok farklı bölgelerden ve yurt dışından gurbetçi turistlerin geldiği görülmüştür. Araştırmanın yapıldığı dönemde, mekâna ziyaret gerçekleştiren turistlerin ortalama bir yaş aralığında olduğu ve ziyaretçilerin % 27,3 gibi büyük bölümünün öğrencilerden oluştuğu görülmüştür. Ayrıca ziyarette bulunan turistlerin mekânı % 82,7 gibi büyük bir oran ile inanç gereği ziyaret ettikleri ve ana seyahat motivasyonlarının %29,61 oran ile dua ve ibadet, %20,38 kültür amaçlı eğilimler olduğu analiz edilmiştir.

Turistlerin seyahatleri ile ilgili bilgilere ilişkin anket önermelerinin analizlerinde ise, mekânı 5 ve üzeri kez ziyaret eden turistlerinin oranının %51,9 gibi bir rakam ile yüksek olduğu ve ziyarete gelen turistlerin %59,2'sinin genelde çeşitli dernek, vakıf ve belediyelerin düzenlemiş bulunduğu tur organizasyonları neticesinde mekânı ziyaret ettikleri görülmüştür. Ayrıca ziyaretçilerin %50,4 gibi bir oran ile bölgede genelde 1-3 gün arasında %61,5 gibi bir oran ile de Hacıbektaş ilçesi, % 24,6 oran ile de Ürgüp bölgesinde konaklama yaptıkları analiz edilmiştir. Bu durumun yanı sıra, ziyaretçilerin % 50,4 gibi yarısından fazlasının mekân ziyareti sırasında adak- kurban ibadeti gerçekleştirdikleri görülmüştür.

Ziyaretçilerin Külliye haricinde ayrıca sırasıyla, %15,76 oran ile Çilehaneyi, % 13,39 oran ile Beştaşları, % 10,76'lık oran ile Zemzem çeşmesini ve yine %10,76'lık oran ile Bektaş Efendi Türbesi'ni ziyaret ettikleri görülmüştür. Diğer mekânların ziyaretlerinde bulunma ortalamalarının %10'a yakın değerlere sahip olduğu Hamur Kaya mevkinin ise hiçbir turist tarafından ziyaret edilmediği analiz edilmiştir. Mekânı ziyaret eden turistlerin Hacı Bektaş Veli Külliyesi'nin varlığını nereden öğrendiklerine ilişkin önermeye %42,36 oran ile aile ve arkadaş, %23,07 oran ile kendi deneyimleri şeklinde yanıtladıkları görülmüştür.

Turistlerin seyahatleri ile ilgili yöneltile kapalı uçlu önermelerin analizinde ise, mekâna ziyarette bulunan turistlerin % 97,7'sinin mekânı yakın çevresine önereceği, % 95,4'nün mekânı tekrar ziyaret edeceği ve son olarak bölgede geleneksel olarak gerçekleştirilen diğer etkinliklerden olan Hacı Bektaş Veli Anma

Etkinliği ve Mahsuni Şerif Anma Etkinliğine % 45,8 oran ile katılım göstereceklerini belirttikleri analiz edilmiştir.

Araştırmanın çnc bölümünde çalışmanın ölçeğini oluşturan ve likert 5’li değerlendirme leği ile değerlendirilen sorulara yönelik yapılan analiz sonrasında, lek (Yiyecek ve içecek işletmeleri hizmetleri tatmini, konaklama işletmeleri hizmetleri tatmini, ulaştırma işletmeleri hizmetleri tatmini, hediyeelik eşya satış hizmetleri tatmini, kllye ziyareti tatmini, mekânların fiziki özellikleri tatmini.) 6 faktöre indirgenmiŐtir. Bu faktörlerin ifade ettiği anlam ise mekânı ziyaret eden turistlerin genel anlamda bölgede arz edilen hizmetlerden tatmin oldukları sonucunu ortaya koymuştur.

Hacı Bektaşi Veli Kllyesinin, Dünya’daki diğer turistik inanç merkezleri ile rekabet edebilmesi ve önemli bir inanç merkezi haline gelebilmesi açısından, mekânda uygulanması gerekmekte olan bazı adımların mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle çalışmanın önemli bir kısmını meydana getiren bir takım öneriler getirilmiştir. Bu neriler;

- Bu araştırma sonucunda yaş ortalamaları orta seviyede ve gelir seviyesi ise normal dağılım gösteren turistlerin bölgeye hem inançsal hem de kültürel bilgi birikimlerini artırmak amacı ile seyahat ettikleri söylenebilir. Bu bağlamda turistlerin, bölgede genel anlamda kısa olan konaklama sürelerinin artırılması sağlanmalı ve mekâna olan ilginin artırılması sağlanmalıdır.
- Bölgede ziyaret edilen Hacı Bektaşi Veli ile ilgili diğer unsurlar, mekânın gerçek turistik potansiyelini ortaya koyacağından dolayı ziyaretçilere daha iyi tanıtılarak turizm faaliyetlerinin daha fazla mekâna yayılması sağlanmalıdır.
- Hacı Bektaşi Veli Kllyesinin varlığının daha iyi bilinmesi ve tanıtılması için kitle iletişim araçları ve sosyal medya daha etkin bir biçimde kullanılmalıdır. Ayrıca mekân tanıtımı hakkında hazırlanan broşür, dergi ve turistik rehber kitapları geliştirilerek ziyaretçilere sunulmalıdır.
- Mekâna çeşitli vakıf, dernek ve belediyelerin düzenlemiş bulunduğu tur programlarının yanı sıra seyahat acenteleri ve tur operatörlerinin de

hazırlamış olduğu daha profesyonel turlar düzenlenmeli ve tur programlarının kalitesi artırılmalıdır.

- Bölgede bulunan konaklama tesisleri ve yiyecek içecek tesislerinin nitelikleri genişletilerek bölgedeki ana turistik işletmelerinin kalitesi artırılmalıdır. Bu sayede külliye ve yakınındaki tesislerdeki konaklama sayısının süresi uzatılmalı ve sayısı arttırılmalıdır.
- Mekânı ziyaret eden turistlerin yarısından fazlasının adak-kurban hizmetini gerçekleştirmesi bu bölgede hayvancılığın gelişim göstereceğini göstermektedir. Bu nedenle profesyonel adak-kurban ibadeti hizmeti veren kesimhaneler ve mutfaklar ile banket organizasyonları geliştirilerek daha iyi hizmet sağlanmalıdır. Bu bağlamda diyanet işleri ve/veya ilgili vakıflarla işbirliği yapılması etkin bir yöntem olabilir.
- Bölgede geleneksel olarak gerçekleştirilen anma etkinliklerinin niteliği seyahat acenteleri ve diğer turizm paydaşları tarafından artırılarak tanıtım tüm Dünya'ya yapılmalıdır. Ayrıca etkinlik turizminin bu bölgede inanç turizmi ile gelişeceği göz önünde bulundurularak etkinlikler süresince meydana gelebilecek aşırı talep turizm planlayıcısı ve politikacıları tarafından göz önünde bulundurulmalıdır. Bu planlamalar kültürel değerlerin korunmasını ön gören sürdürülebilir turizm kalkınması odaklı yapılmalıdır. Aksi takdirde söz konusu kültürel ve tarihi değerler hasara uğrayabilir. Son olarak sürdürülebilir turizm kalkınmasına katkı sunulması ve planlama dökümanlarına dâhil edilmesi sonucunda sürdürülebilir turizm projelerine ve faaliyetlerine destek veren ulusal ve uluslararası kuruluşlardan finansal destek alınarak bölgenin turizm arzını nitel ve nicel olarak genişletmek için özel sektör paydaşlarına yönelik turizm teşvikleri uygulanması gerekir. Bu planlamaların düzenli bir biçimde uygulamaya geçirilmesi durumunda bölgedeki inanç turizmi faaliyetlerinin kısa, orta ve uzun vadede daha programlı ve profesyonel bir çizgide ilerleyerek tam bir destinasyon markalaşması oluşması yönünde bölge turizmine katkı sunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ADAM, B., M. KATAR, 2005 **Dinler Tarihi**, Dü. M. Katar, Eskişehir: T.C Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1151, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 610.
- AKBULUT, D.: 2013 “İnanç ve Üretim Bağlamında Hacıbektaş Taş İşçiliği”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 68, s.221-238.
- AKOK, M.: 1968 “Hacıbektaş Veli Mimari Manzumesi”, **Türk Etnografya Dergisi**, Sayı: X, s.27-58.
- AKSOY, M.: 1998 Türkiye'de İnanç Turizmi ve Seyahat Acentelerinin İnanç Turizmine Olan İlgilerine Yönelik Bir Uygulama, **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı.
- AKTAŞ, A., Y. EKİN, 2007 “The Importance and The Role of Faith (Religious) Tourism as Alternative Tourism Resources in Turkey”, Ed. R. Raj ve N. D. Morpeth, (içinde), **Religious Tourism and Pilgrimage Festivals Management an International Perspective**, Cambridge: CAB International, s. 170-183.
- ALECU, I. C.: 2010 “Epistemological Aspects of Religious Tourism in Rural Areas”, **International Journal of Business, Management and Social Sciences**, Cilt: 2, Sayı: 3, s. 59-65.

- ALKAN, M.: 2009 “Yeniçeriler ve Bektaşılık”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 50, s. 243-260.
- ALKAN, M.: 2011 “Hacı Bektaş-i Veli Tekkesine Nakşibendi Bir Şeyhin Tayini: Merkezi Bir Dayatma ve Sosyal Tepki”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 57, 213-223.
- ALTIER, S.: 2008 “Bektaş İkonografisi Üzerine Bir Deneme: Hacı Bektaş Veli Müzesi’ndeki Figürlü Keşkül-ü Fukaralar”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 17, s. 101-116.
- AMBROSİO, V.,2007 “Sacred Pilgrimage and Tourism as Secular Pilgrimage”, Ed. R. Raj ve N. D. Morpeth, (içinde), **Religious Tourism and Pilgrimage Festivals Management an International Perspective**, Cambridge: CAB International, s. 78-88.
- ANSARİ, M., MAHDAVİNEJAD, M., ABEDİ, M., 2012 “The Role of Historic and Heritage Wealth in Sustainable”, **Asian Journal of Social Sciences and Humanities**, Vol:1, No: pp. 70-77.
- ÂŞIKPAŞAOĞLU TARIHI., 1970 İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- BALCIOĞLU, T. H., 1937 **Tarihte Edremit Şehri**, Balıkesir: Edremit Halkevi Yayınları, Balıkesir Vilayet Matbaası.
- BENSON, E. I.: 2013 “Visitors to Religious Sites in South Western Nigeria – Their Experience of the Physical Infrastructure”, **Journal of Tourism**

- Consumption and Practice**, Vol:5, No: 2, pp: 94-114.
- BENSON, E. I.: 2013 “Visitors to Religious Sites in South Western Nigeria – Their Experience of the Physical Infrastructure”, **Journal of Tourism Consumption and Practice**, Vol: 5, No: 2, pp: 14-18.
- BİRGE, J. K., 1937 **The Bektashi Order of Dervishes**, Bristol: Burleigh Press.
- BLACKWELL, R., 2007. “Motivations for Religious Tourism, Pilgrimage, Festivals and Events”, Ed. R. Raj ve N.D. Morpeth, (içinde), **Religious Tourism and Pilgrimage Festivals Management an International Perspective**, Cambridge: CAB International, s. 35-47.
- CASELLAS, D. V.: 2013 “Structuration and Branding of A Religious Tourism Product: Catalonia Sacra”, **University of Girona Special Issue**, Vol: 11, No: 3, pp: 135-145.
- CLARKE, A., JANCSİK, A., LÁBODÍ, I., RAFFAY, A., 2012 “Sustaining The Religious Tourism Experience: Reflections from the RECULTIVATUR Project”, **The 2nd Lecce Conference on Religious Tourism: Sustainable Religious Tourism Commandments, Obstacles and Challenges** (pp: 1-15), 26-28 October 2012, Lecce, Italy: University of Salento, Italy.
- COLTMAN, M. M., 1989 **Introduction to Travel and Tourism**, New York: Van Nostrand Reinhold.

- CORNİLLE, C., 2010 “Empathy And Inter-Religious Imagination”, Ed. R. Kearney ve E. R. Patron, (içinde), **Traversing the Heart**, Journeys of the Inter-Religious Imagination, Boston: Koninklijke Brill NV, pp: 107-122.
- CSAPO, J., 2012 “The Role and Importance of Cultural Tourism in Modern Tourism Industry” , Ed. M. Kasimoglu ve H. Aydin, (içinde), **Strategies for Tourism Industry - Micro and Macro Perspectives** Rijeka, Croatia: InTech, pp: 201-232.
- ÇEKEN, H.: 2008 “Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 2, s. 293-306.
- ÇİFÇİ, İ. :2014 **Hacıbektaş Gezi Notları**. Nevşehir, Hacıbektaş, (2014, 08 19).
- ÇİMEN, Ş.: 2004 Alevi Bektaşî Kültüründe Hacı Bektaş-i Veli Külliyesi'nin Yeri ve Önemi. **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı.
- DEMİR, N.: 2001 Sözlü Türk Kültüründe Hacı Bektaş Veli, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 57, s. 15-28.
- DİGANCE, J., 2006 “Religious and Secular Pilgrimage”, Ed. D.J. Timothy ve D.H. Olsen, (içinde), **Tourism, Religion and Spiritual Journeys**, New York:

- Taylor & Francis e-Library, pp: 36-48.
- DÖNMEZ, B. M.: 2010 “Alevi Cem Ritüellerinde Canlandırılan Kırklar Söylencesinin "Şiir, Müzik ve Dans" ile İlişkisi”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 14, s. 191-199.
- DRULE, A. M., CHİŞ, A., BACİLA, M. F., CİORNEA, R., 2012 “A New Perspective of Non-Religious Motivations of Visitors To Sacred Sites: Evidence from Fomania”, **Procedia - Social and Behavioral Sciences**, Vol: 62, pp: 431-435.
- DURMUŞ, B., YURTKORU, E. S., ÇİNKO, M., 2013 **Sosyal Bilimlerde Spss'le Veri Analiz**, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- EGRESİ, I., BAYRAM, B., KARA, F., 2012 “Tourism At Religious Sites: A Case From Mardin, Turkey”, **Geographica Timisiensis**, Cilt: 21, Sayı: 1, s. 5-15.
- EGRESİ, I., BAYRAM, B., KARA, F., KESİK, O. A., 2012 “Unlocking the Potential of Religious Tourism in Turkey”, **GeoJournal of Tourism and Geosites** , Vol: 9, No: 1, pp: 63-80.
- ERBAŞ, A.: 2002 “İslam Dışı Dinlerde Hac”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 5, s. 97-121.
- FARAHANİ, H. Z., G. MUSA, 2012 “The Relationship Between Islamic Religiosity and Residents’ Perceptions of Socio-Cultural Impacts of Tourism in Iran: Case Studies of Sare’in and Masooleh”, **Tourism Management**, Vol: 33, pp: 802- 814.

- GİL, A. R., J. D. E. CURIEL, 2008 “Religious Events as Special Interest Tourism. A Spanish Experience.” **PASOS, Revista de Turismo y Patrimonio Cultural**Vol: 6, No: 3, pp: 419-433
- GOODWIN, G., 2008 **Yeniçeriler**, Çev.D. Türkömer, İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.
- GÖLPINARLI, A., 1953 **Bektaş**, Türk Ansiklopedisi, Cilt: VI, . Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- 1995 **Bektaş kitabın ismimi????**
- 1995 **Manakıb-ı Hacı Bektaş-i Veli "Vilayet-Name"**, İstanbul: İnkılap Kitapevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.
- GÜLPINARLI, A., 1963 **Alevi-Bektaşî Nefesleri**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- GÜMÜŞOĞLU, D., TOKÇİFTÇİ, 2012 J. **Şeyh Baba Mehmed Süreyya Bektaşilik ve Bektaşiler**,Düz. İ. Akkuş, İstanbul: Höşgörü Yayınları.
- GÜNGÖR, M.: 2005 Süleyman Mabedi, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Ana Bilim Dalı.
- GÜZEL, F. Ö.: 2012 “Türkiye’deki Hristiyan Pazarı Değerlerinin Analizi ve İnanç Tabanlı Pazarlama Kapsamında Bu Değerlerin İlgili Pazarlara İletilmesi”, **Mediterranean Journal of Humanities**, Cilt: 2, Sayı: 2, s. 133-141

- HACI BEKTAŞ-I VELİ.,1994 **Makaalât ve Müslümanlık**, Çev. M. Yaman, Ankara: Ayyıldız Yayınları.
- HACIBEKTAŞ BELEDİYESİ.: 2014 **25. Uluslararası 51. Ulusal Hacı Bektaş Veli’yi Anma ve Kültür Sanat Etkinlikleri**, Nevşehir, Hacıbektaş, Türkiye: Hacıbektaş Belediyesi.
- HACIOĞLU, N., Ö. TEKİN, 2014 “Türkiye’de İnanç Turizmi Çalışmalarına Kısa Bir Bakış”, Ed. Y. Bilim ve Ö. Özer, (içinde), **İnanç Turizmi Seçme Konular**, Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları, s. 47-61.
- HANANDEH, A. E.: 2013 “Quantifying the Carbon Footprint of Religious Tourism: The Case of Hajj”, **Journal of Cleaner Production**, Vol: 52 pp:53-60.
- KAYTANBIYIK, M.: 2009 “Doğumunun 800.Yılında Hacı Bektaş-i Veli’yi Anmak”, **21. Yüzyıl Dergisi**, s. 267-284.
- KELEŞ, A.: 2008 Ortak Kimlik ve Müzik 1980 sonrası Alevi-Bektaşî Uyanışı, **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul:Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı.
- KELNER, S., 2010 **Tours That Bind Diaspora, Pilgrimage, and Israeli Birthright Tourism**, New York: New York University Press.
- KIZILOĞLU, S.: 2012 “İsrail Devleti’nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahüdiler ve Siyonizm’in Gelişimi”, **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler**

- Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, s. 35-64.
- KOÇAK, Y.: 2003 “Kırklar Meclisi”. **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 27.
- KOŞAY, H. Z.: 1967 “Bektaşilik ve Hacı Bektaş Tekkesi”. **Türk Etnografya Dergisi**, Cilt: X, s. 19-26.
- 1968 “Bektaşilik ve Hacıbektaş Türbesi”, **Türk Etnografya Dergisi**, Cilt: X, s.19-26.
- KÖPRÜLÜ, F., 1976 **Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar**, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- KÖSE, M. Z.: 2009 “Yeniçeri Ocağının Bektaşileşmesi Süreci ve Yeniçeri- Bektaş İlişkileri”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 49 195-208.
- KREİNER, N. C., SHMUELİ, D.F., GAL, M.B, 2013 “Spatial Transgression of New Religious Sites in Israel”, **Applied Geography**, Volume: 40, pp: 103-114. Derginin ismine tekrar baktım senin yazdığım şekilde değildi dergi ismi Applied Geography diye geçiyor
- KURNAZ, H. B.: 2013 İnanç Turizmi Kapsamında Hac Ve Umre Organizasyonu Yapan Seyahat Acentelerinin Pazarlama Faaliyetlerinin İncelenmesi A Grubu Acentalara Yonelik Bir Uygulama, **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Ana Bilim Dalı.
- LEVİ, D., S. KOCHER, 2009 “Understanding Tourism at Heritage Religious

- Sites". **Journal of the City and Regional Planning Department**, Vol: 6, No: 1, pp: 17-21.
- MADEN, F. (2011). "Hacı Bektaş Veli Tekkesi'nde Nakşî Şeyhler ve Sırrı Paşa'nın Lâyhası", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 59, s. 159-180.
- MELİKOFF, İ.:1972 "Yunus Emre İle Hacı Bektaş Veli", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**,Cilt: 20, 27-36.
- İstanbul univ edebiyat fakultesını netten bulup ben ekledimcunki dergı ismi bole gecıyor
- 1997 "Anadoluda Heterodoks İslam" **Tuttum Aynayı Yüzüme Ali Göründü Gözüme**, Çev. İ. C. Erseven, İstanbul: Ant Yayınları
- NASR, S. H., 2001 "The Spirit of the Cities", Ed. I. Serageldin, E. Shluger, J. ve Martin-Brown (içinde), **Historic Cities and Sacred Sites: Cultural Roots for Urban Futures**, Washington: The International Bank for Reconstruction / The World Bank, s. 3-10.
- NORMAN, A.: 2004 **Spiritual Tourism: Religion and Spirituality in Contemporary Travel**. Sydney, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), University of Sydney, The Degree of Bachelor of Arts.
- NOYAN, B., 1963 **Hacıbektaş'ta Pirevi ve Diğer Ziyaret Yerleri**, İzmir: Ticaret Matbacılık T.A.Ş.

- 1998 **Bütün Yönleriyle Bektaşılık ve Alevilik**, Cilt 1, Ankara: Ardıç Yayınları.
- NURMUHAMMEDOĞLU, N.B., 1991 **Hoca Ahmed Yesevi Türbesi**, Çev. H. Bice, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları / 1343.
- NYAUPANE, G., D. TİMOTHY, 2009 “Introduction: Heritage Tourism and the Less-Developed World”, Ed. Dallen J. ve N. Gyan P. (içinde), **Cultural Heritage and Tourism in the Developing World A regional perspective**, New York: Taylor & Francis e-Library, s. 3-20.
- OKUYUCU, A., M. SOMUNCU, 2014 “Türkiye’de İnanç Turizmi: Bugünkü Durum, Sorunlar ve Gelecek”, Ed. Y. Bilim ve Ö. Özer, (içinde), **İnanç Turizmi Seçme Konular** Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları, s. 11-46.
- OLSEN, D. H.: 2008 Contesting Identity, Space And Sacred Site Management at Temple Square in Salt Lake City, Utah. Waterloo, **(Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, University of Waterloo, Degree of Doctor of Philosophy in Geography.
- OYTAN, T., 1962 **Bektaşiliğin İç Yüzü**, Cilt: 2, İstanbul: Kanaet Kitap Evi
- ÖZBAKIR, A.: 2010 Malatya Kale Yöresi Alevi-Bektaşi İnançlarının Tespit ve Değerlendirilmesi **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı.

- ÖZBAKIR, A.: 2010 Malatya Kale Yöresi Alevi-Bektaşî İnançlarının Tespit ve Değerlendirilmesi, **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı.
- ÖZTÜRK, M., 1991 **Hacı Bektaş Veli ve Çevresinde Oluşan Kültür Değerleri Bibliyografyası**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- PERSONAL, SOCIAL AND HUMANITIES EDUCATION SECTION EDUCATION BUREAU.: 2013 **Tourism and Hospitality Studies**, Hong Kong: The Government of the Hong Kong Special Administrative Region
- PORÍA, Y., BUTLER, R., AÍREY, D., 2003 “Tourism, Religion and Religiosity: A Holy Mess”., **Current Issues in Tourism**, Vol: 6, No: 4, pp: 340-363.
- POTDAR, M., P. TALEKAR, 2011 “Religious Tourism in Kolhapur District: A Geographical Analysis”, **Lokawishkar Research Journal**, Vol: 1, No: 2, pp: 39- 43.
- PUSZTAI, B.: 2004 Religious Tourist: Constructing Authentic Experiences in Late Modern Hungarian Catholicism, **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Hungary: University of Jyvaskyla, Faculty of Humanities of the University of Jyvaskyla.
- ROJO, D. M.: 2007 Religious Tourism: The Way to Santiago, **(Master Degree Programme Thesis)**, Poole, Bournemouth University, Fachhochschule

- Heilbronn, Ma European Tourism Management
- ROTHERHAM, I. D., 2007 Sustaining Tourism Infrastructures for Religious Tourists and Pilgrims within the UK, Ed. R. Raj ve N. D. Morpeth, (içinde), **Religious Tourism and Pilgrimage Festivals Management, An International Perspective** Sheffield: CAB International, s. 64-77.
- RUNDQUIST, K., 2010 **Religious Tourism is No Longer a Niche Segment**, United States: ASTAnetwork.
- SARGIN, S.: 2006 “Yalvaç'ta İnanç Turizmi”. **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 2, s. 1-18.
- SERÇEK, S.: 2011 Bütünleşik Pazarlama İletişimi Çerçevesinde Türkiye'de İnanç Turizminin Geliştirilmesi, **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Eğitim Anabilim Dalı.
- SEZGİN, O. M., 2001 **Genel Turizm ve Turizm Mevzuatı**, Ankara: Detay Yayıncılık.
- SHACKLEY, M., 2006 **Atlas of Travel and Tourism Development**, Oxford: Elsevier Ltd.
- SHACKLEY, M., 2006 **Atlas of Travel and Tourism Development**, Oxford: Elsevier Ltd.
- SHAHAK, I.: 2005 **Jewish History, Jewish Religion The Weight of Three Thousand Year**, Colorado: Online on the AAARGH website.

- SİMONE CHARTERİS, M. T., S. W. BOYD, 2010 “The Development of Religious Heritage Tourism in Northern Ireland: Opportunities, Benefits and Obstacles”, **Original Scientific Paper**, Vol: 58, No: 3, pp: 229-257.
- SİMONE-CHARTERİS, M., B. STEPHEN, 2011 “The Potential for Northern Ireland to Promote Politico-Religious Tourism: An Industry Perspective”, **Journal of Hospitality Marketing and Management**, Vol: 20, No: 3/4, pp: 457-483.
- SİNGH, R. P., 2013 **Hindu Tradition of Pilgrimage: Sacred Space & System**, New Delhi, India: Dev Publishers and Distributors.
- SİPAHİ, B., YURTKORU, E. S., ÇİNKO, M., 2010 **Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi**, İstanbul: Beta aynı kitabı yazmıştın uste ancak yılları farklı yılları farklı olan ıkı aynı kitap mı kullandın.
- SUNAR, C., 1975 **Melâmilik ve Bektâşîlik**, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
- ŞAHİNER, T.: 2012 İnanç Turizmi Potansiyeli ve Halkın İnanç Turizmine Bakış Açısından Karaman,(**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı.
- ŞAMAN, E.: 2009 Mersin İli İnanç Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesi: Mersin'de İnanç Turizmine Katılanların Profili Üzerine Bir Araştırma, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Mersin:

- Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik A.B.D.
- ŞARDAĞ, R., 1985 **Her Yönü ile Hacı Bektaş-ı Veli ve En Yeni Eseri Şerh-i Besmele**, Ankara: Özgür Yayınları
- ŞAVK, Ü. Ç., 2011 **Sorularla Evliya Çelebi İnsanlık Tarihine Yön Veren 20 Kişiden Biri**, Dü. M. Cengiz, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi.
- T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI MÜSTEŞARLIĞI., 2000 **Turizm ve Kültür. Doğu Anadolu Projesi Ana Planı**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.
- T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, KÜLTÜR VARLIKLARI VE MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ., 2014 **Hacıbektaş Veli Müzeleri**, Nevşehir: Güçlü Ofset Matbacılık.
- TANMAN, M. B., 1996 **Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi**, Cilt:14, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- TANYU, H., 1968 **Türklerde Taşla İlgili İnançla**, . Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi.
- THIERRY, R. R., 1985 **Meryem Ana Evi'nin Esrarı**, İzmir: Meryem Ana Evi Derneği.
- TIMOTHY, D. J., D. H. OLSEN, 2006 "Tourism and Religious Journeys", Ed. D. J. Timothy ve D. H. Olsen, (içinde), **Tourism, Religion and Spiritual Journeys** New York: Taylor & Francis e-Library, s.1-23.
- TOURİSM-REVIEW.COM.: (2008). "Religious Tourism: A New Era, A Dynamic Industry". Ethical Religious: Faith Tourism –

- Big Business , 33-43.
- TURNER, V., E. TURNER, 1978 **Image and Pilgrimage in Christian Culture: Anthropological Perspective**, New York: Columbia University Press,.
- UĞURLU, A. R., 2009 **Aşk-ı Muhabbet**, İstanbul: Secil Ofset.
- UĞURLU, A., 1995 **Alevilikde Cem ve Musahibli**, Erzincan: Anadolu Matbaa-Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti
- ULUSOY, A. C., 1986 **Hünkar Hacı Bektas Veli ve Alevi Bektasi Yolu**, Nevşehir.
- URAL, A., İ. KILIÇ, 2006 **Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi**, Ankara: Detay Yayıncılık
- USTA, K. M.: 2005 İnanç Turizmi Potansiyeli Açısından İznik'in Değerlendirilmesi, **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**,Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Ana Bilim Dalı.
- ÜNAL, F., 1964 "Hacıbektaş İlçesinin Turistik Önemi", **Karahöyük Dergisi**, Hacı Bektaş Kültür, Kalkınma ve Yardım Derneği Yayını, Cilt:1, Sayı: 5, s. 1-18.
- VELÎ, H. H., 2007 **Fevâid (Yararlı Öğütler)**, İstanbul: Can Yayınları
- VUKONİC, B., 1998 "Religious Tourism: Economic Value or an Empty Box?",**Zegreb International Review of Economics and Business**, Vol: 1, No: 1, pp: 83-94.

- WILLIAMS, H., 2001 “Historic Cities: The Sense of Place, Sacred and Secular”, Ed. I. Serageldin, E. Shluger ve J. Martin-Brown, (içinde), **Historic Cities and Sacred Sites: Cultural Roots for Urban Futures**, Washington: The International Bank for Reconstruction / The World Bank, s. 401-405.
- WORLD TOURİSM ORGANİZATİON (UNWTO).: 2011 “Religious Tourism in Asia and the Pacific”, **Madrid: World Tourism Organization.**
- WRİGHT, K. J., 2008 **The Christian Travel Planne.**, Nashville: Zondervan Publishing House.
- YAMAN, M., 2011 **Alevilik, İnanç, Edep, Erkân**, İstanbul: Demos Yayınları
- YAVUZER, H.: 1993 *Hacıbektaş Yöresi Bektaşî İnançlarının Din Sosyolojisi Yönünden İncelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı(Din Sosyalijsi
- YEOMAN, I., 2008 **Tomorrow's Tourist: Scenarios and Trends**, Oxford: Benchmarking National Tourism Organisations and Agencies.
- YÖRÜK, G.: 2010 İnanç Turizmi Potansiyeli Açısından Demre'nin Değerlendirilmesi, **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri.

ZENGİN, A.: 2010

Eyüp Kentsel Sit Alanının İnanç Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi ve Yerleşim Dokusunun Korunması Üzerine Bir Araştırma, **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul:Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı.

İNTERNET KAYNAKÇASI

ARTUN, E.: 2014

“Hatay İnanç Merkezlerinin Hatay'ın Tanıtılmasına Katkısı Üzerine Görüşler”, (Çevrimiçi)[http://turkoloji.cu.edu.tr/HALK BILIM/erman_Artun_hatay_inanc_merkezleri.pdf](http://turkoloji.cu.edu.tr/HALK_BILIM/erman_Artun_hatay_inanc_merkezleri.pdf), (Erişim Tarihi: 3 Nisan 2014).

ASİL, M.: 2013

“Hacı Bektaş-ı Veli Anma Törenlerine doğru”,13.08.2013, (Çevrimiçi) <http://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/214707--haci-bektas-i-veli-anma-torenlere-dogru>, (Erişim Tarihi: 19 Eylül 2014).

BUANO, R.: 2013

“3000 Yıldır Süregelen Bir Dil: İbranice”, Şalom Haftalık Siyasi ve Kültürel Gazete, (Çevrimiçi)<http://www.salom.com.tr/news>, (Erişim Tarihi: 05 Ocak 2014)

CHRİSTOPHER, A.: 1993

“Who Are the Real Israelites? ”, (Çevrimiçi)http://www.bibliotecapleyades.net/sociopolitica/esp_sociopol_zion34.htm, (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2014).

- HACI BEKTAŞI VELİ KÜLTÜR DERNEĞİ.: 2014 “Gezilecek Turistik Yerler”, (Çevrimiçi) <http://www.hacibektasdernegi.com/ilcemiz/gezilecek-turistik-yerler>, (Erişim Tarihi 8 Kasım 2014).
- İSPARTA İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ.: 2014 “*St. Paul (Aziz Paulus)*”, ısparta İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (Çevrimiçi) <http://www.ispartakulturturizm.gov.tr/TR,71232/st-paul-aziz-paulus.html>, (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2014).
- İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ.: 2010 “Avrupa Kültür Başkenti İstanbul”, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, (Çevrimiçi) http://www.ibb.gov.tr/sites/ks/tr-TR/0-Istanbul-Tanitim/Pages/2010_Avrupa_Kultur_Baskenti_Istanbul.aspx, (Erişim Tarihi: 31 Mart 2014)
- KOCAELİ, Ö.: 2013 “Hacı Bektaş’a İlgil Büyük”, Özgür Kocaeli Gazetesi, 29.07.2013, (Çevrimiçi) <http://www.ozgurkocaeli.com.tr/haber/haci-bektasa-ilgi-buyuk-136907.html>, (Erişim Tarihi: 27 Ekim 2014).
- KOÇ, A.: 2010 “Tarsuslu Havari St. Paul’un Doğum Yerinde onun İzlerini Aradım”, 23.09.2010, (Çevrimiçi) http://turkiyeturizm.com/news_detail.php?id=30752#.U3urVtJ_v5Q0, (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2014).

- KRAUTHAMMER, C.: 1998 “Brief History of Israel and the Jewish People”,11.05.1998, (Çevrimiçi), <http://www.science.co.il/Israel-history.php>, (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2014).
- KUR’AN i. 2. “Bakara Süresi. 198 Ayeti Tefsiri”, (Çevrimiçi)http://www.kuranmeali.org/2/bakara_suresi/198.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx, (Erişim Tarihi: 12 Mart 2014).
- MEGAREVMA.NET.: 2013 “Constantinopolis Ekümenik Patrikhanesi”, 20.06.2013, (Çevrimiçi) <http://www.megarevma.net/patrikhane.htm> (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2014).
- MERYEMANA.INFO.: 2014 “*Meryem Ana Evi'nin Esrari*”, (Çevrimiçi),<http://www.meryemana.info/tr/meryem-ana-evi-hakkinda/meryem-ana-evi-nin-esrari>, (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2014).
- ÖZCİMBİT, A.: 2011 “Kabe'nin Şifresi ve Gerçek Sırrı Nedir?”,11.04.2011,(Çevrimiçi)<http://blog.milliyet.com.tr/kabe-nin-sifresi-ve-gercek-sirri-nedir-/Blog/?BlogNo=313534>, (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2014)
- ÖZTÜRK, A.: 2010 “Allah İsrailoğulları'nı Neden Üstün Kıldı”, 06.06.2010, (Çevrimiçi) <http://blog.milliyet.com.tr/> (Erişim Tarihi 5 Ocak 2014).
- SÖYLEMEZ, H., E. ŞEN, 1998 “Turizmi Hıristiyan hacılar patlatacak”, 25.03.1998, (Çevrimiçi)

<http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-3759-34-turizmi-hiristiyan-hacilar-patlatacak.html>, (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2014).

T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI.: 1990 “Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994”, (Çevrimiçi) <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx>, (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2014).

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI AYASOFYA MÜZESİ.: 2014 “Ayasofya Tarihçe”, (Çevrimiçi), <http://ayasofyamuzesi.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2014).

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI KÜLTÜR VARLIKLARI VE MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ.: 2013 “2013 Yılında En Çok Ziyaret Edilen 10 Müze”, (Çevrimiçi) <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,43336/muze-istatistikleri.html>, (Erişim Tarihi: 19 Eylül 2014)

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YATIRIM VE İŐLETMELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ.: 2014 “Alternatif Turizm Türleri, İnanç Turizmi”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İőletmeler Genel Müdürlüğü, (Çevrimiçi) <http://www.ktbyatirimisletmeler.gov.tr/TR,10173/inanc-turizmi.html>, (Erişim Tarihi: 25 Mart 2014).

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI.: 2007 “Türkiye Turizm Stratejisi 2023 - Eylem Planı 2007-2013”, 02.03.2007, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İőletmeler Genel Müdürlüğü, (Çevrimiçi),

- <http://www.kultur.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2014)
- TBB.GEN.TR.:2007 “İnanç Turizmi”, (Çevrimiçi), <http://www.tbb.gen.tr/turkce/turizm/inanc/index.html>, (Erişim Tarihi: 31 Mart 2014).
- TUİK.: 2013 “Turizm İstatistikleri”, 01.08..2013, (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2014).
- WİKİPEDIA.: 2014 “Semah”, (Çevrimiçi)<http://tr.wikipedia.org/wiki/Semah>, (Erişim Tarihi: 09.08.2014).
- WİKİPEDIA.: 2014 “Kırklar Cemi”, (Çevrimiçi), http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1rklar_Cemi, (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2014).
- WİKİPEDIA.: 2014 “Meryem Ana Evi”, (Çevrimiçi) http://tr.wikipedia.org/wiki/Meryem_Ana_Evi, (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2014).
- WORLD TOURİSM ORGANİZATİON (UNWTO).: 2011 “Tourism Towards 2030 Global Overview”, (Çevrimiçi) <http://www2.unwto.org/>, (Erişim Tarihi: 20 Mart 2014)
- WORLD TOURİSM ORGANİZATİON (UNWTO).: 2014 “UNWTO Tourism Highlights 2014 Edition”, (Çevrimiçi) <http://mkt.unwto.org/publication/unwto->

tourism-highlights-2014-edition, (Erişim Tarihi: 20 Mart 2014).

YENİ ŞAFAK.: 2012

“İşte 6,9 Milyarlık Dñyanın Din Nñfusu”,
18.12.2012 (Çevrimiçi)
<http://www.yenisafak.com.tr/aktuel/iste-69-milyarlik-dunyanin-din-nufusu-436757>,
(Erişim Tarihi: 20 Ekim 2014)

Ekler

Değerli Katılımcı,

Bu anket, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Programı alanında hazırlamakta olduğum “İnanç Turizmi Kapsamında Hacı Bektaş Veli Külliyesine Yönelik Bir Araştırma” adlı yüksek lisans tez çalışması ile ilgilidir. Yalnızca birkaç dakikanızı ayırarak anket sorularına vereceğiniz cevaplar, bizim için çok değerlidir. Anket sonuçları tamamen akademik bir çalışma için kullanılacaktır. Katkılarınız için şimdiden teşekkür ederim.

Arş. Gör. İbrahim ÇİFÇİ İ.Ü. İktisat Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü ibrahim.cifci@istanbul.edu.tr

I. DEMOGRAFİK BİLGİLER

1- Yaşınız ( ) 16-24 ( ) 25-64 ( ) 65+	2- Cinsiyetiniz ( ) Kadın ( ) Erkek ( ) Diğer
3- Medeni Durumunuz ( ) Evli ( ) Bekâr	4- Yaşadığınız Şehir/Ülke .....
5- Öğrenim Durumunuz ( ) İlköğretim ( ) Ortaöğretim ( ) Lisans ( ) Lisansüstü	6- Sosyal Statünüz ( ) Özel Sektör Çalışanı ( ) Esnaf ( ) Memur ( ) Çiftçi ( ) Emekli ( ) Ev Hanımı ( ) Öğrenci
7- Dini İnançınız ( ) Yahudi ( ) Hristiyan ( ) İslam	8- Aylık Gelir Düzeyiniz (TL) ( ) 1000 ( ) 1000-2500 ( ) 2500-5000 ( ) 5000 ve üst

II. SEYAHAT İLE İLGİLİ BİLGİLER

9- Seyahatinizdeki öncelikli nedeniniz (Birden fazla tercih işaretleyebilirsiniz) ( ) Kültürel amaçlı ( ) Araştırma ve Eğitim ( ) Dinlenme, Eğlence ve Gezi ( ) Dua ve İbadet ( ) Temizlenme ve Günahlardan Arınma Niyeti ( ) Bir İsteğimin Gerçekleşmesi İçin Dilek Dilemek ( ) Daha önce dilediğim dilek kabul olduğu için ( ) Hastalığa Şifa Bulma	10- Hacibektaş’da ziyaret ettiğiniz diğer mekânlar hangisidir (Birden fazla tercih işaretleyebilirsiniz) ( ) Çilehane ( ) Hamur Kaya ( ) At Kata ( ) Selam Kaya ( ) Beş Taş ( ) Kulunç Kaya ( ) Balım Evi ( ) Minder Kaya ( ) Akpınar Çeşme ( ) Zemzem Çeşmesi ( ) Bey Döndü ( ) Bektaş Efendi Türbesi ( ) Hırka Dağı ( ) Han ve Dede Bağı
11- Hacı Bektaş Veli külliyesinin varlığını nereden öğrendiniz? (Birden fazla tercih işaretleyebilirsiniz) ( ) Televizyon ( ) Seyahat Acentesi ( ) Radyo ( ) Seyahat Dergileri ( ) İnternet Siteleri ( ) Rehber Kitaplar ( ) Sosyal Medya ( ) Kendi deneyimleriniz ( ) Akrabalar/Arkadaşlar	12- Hacı Bektaş Veli Külliyesini tur programına dahil olduğu için mi; yoksa inancınızın bir gereği olarak mı ziyaret ediyorsunuz? ( ) Tur Programı Nedeniyle ( ) İnanç Gereği
13- Hacı Bektaş Veli Külliyesine geliş şekliniz ( ) Bireysel ( ) Aile veya Arkadaş Grubuyla ( ) Organize Tur ( ) Organize tur (Seyahat Acentesi)	14- Hacı Bektaş Veli Külliyesine ne tür bir araç ile geldiniz ( ) Şahsi Araç ( ) Toplu Taşıma ( ) Hava Yolu
15- Hacı Beştaş Külliyesine kaçınıcı geliştiniz? ( ) 1 ( ) 2-3 ( ) 4 veya üzeri	16- Ziyaretiniz süresince konaklama yaptığımız tesis türü ( ) Otel ( ) Misafirhane ( ) Akraba Yanı ( ) Kiralık Ev
17- Seyahattaki kalış süreniz ( ) 1-3 Gün ( ) 4-7 Gün ( ) 8 Gün ve üzeri	18- Nevşehir’de nerede konaklama yaptınız? Yazınız: .....
19- Hacibektaş Ziyaretinizde Adan (Kurban) ibadeti gerçekleştirdiniz mi? ( ) Evet ( ) Hayır	20- Hacı Bektaş Veli Külliyesini yakın çevrenize tavsiye eder misiniz? ( ) Evet ( ) Hayır
21- Hacibektaş’ düzenlenen etkinliklerden hangisine katılmayı düşünüyorsunuz? (Birden fazla tercih işaretleyebilirsiniz) ( ) Hacı Bektaş Veli Anma Etkinliği ( ) Mahsuni Şerif Anma Etkinliği ( ) Hiçbiri	22- Hacı Bektaş Veli Külliyesine tekrar gelmeyi düşünüyor musunuz? ( ) Evet ( ) Hayır

Hacı Bektaş Veli Külliyesi ziyaretiniz ile ilgili bazı memnuniyet belirleyici özellikler aşağıda verilmiştir. Bu özellikleri, ziyaretinizi göz önünde bulundurarak aşağıda verilen ölçeklere göre değerlendiriniz ve kutucukları işaretleyiniz.

III. Bölüm. Hacı Bektaş Veli Külliyesi Ziyareti Servis Memnuniyet Anketi

Aşağıdaki sorular ile Hacı Bektaş Veli Külliyesi ziyaretinize yönelik genel olarak tatmin düzeyinize yönelik soruları yanıtlayınız. Bu ölçekte (1) Çok Kötü , (2) Kötü, (3) İdare Eder, (4) İyi, (5) Çok İyi seçeneğini temsil etmektedir.		Çok Kötü	Kötü	İdare Eder	İyi	Çok İyi
23	Yeterlilik ve Rezervasyon Durumu					
24	Konfor ve Fiyatlandırma Tarifeleri					
25	Güvenlik İmkânlarının Durumu					
26	Temizlik ve Hijyen Durumu					
27	Çalışan Misafirperverliği ve Güler Yüzlülüğü					
28	Yeterlilik ve Rezervasyon Durumu					
29	Fiyatlandırma Tarifeleri					
30	Menü Çeşitliliği ve Kültürel Mutfak Açısından Zenginliği					
31	Yiyeceklerin Tazelik ve Lezzet Durumu					
32	Temizlik ve Hijyen Durumu					
33	Çalışan Misafirperverliği ve Güler Yüzlülüğü					
34	Mekânlara Giriş Ücretlerinin Durumu					
35	Ulaşılabilirlik Açısından Bölgenin Genel Alt ve Üst Yapı Durumu					
36	Ulaştırma Araçları Açısından Trafik Yoğunluk Durumu					
37	Şehir İçi Ulaşım İmkânları ve Trafik İşaretlerinin Genel Durumu					
38	Ulaştırma Araçlarının Konfor ve Fiyatlandırma Tarifeleri					
39	Şahsi Araçlar İçin Park İmkânları					
40	Mekândaki Turist Rehberlerinin Yeterlilik Düzeyleri					
41	Turist Bilgilendirme Merkezlerinin Yeterliliği ve Aktif Çalışma Durumu					
42	İnanç ve Hacı Bektaş Veli Hakkında Turist Rehber Kitaplarının Yeterliliği					
43	İnanç ve İbadet Hakkında Din Adamlarından Bilgi Edinebilme Durumu					
44	Lokma ve Kurban İbadeti (Kesim/Pişirme/Dağıtım) Hizmeti Durumu					
45	Hatıra ve Hediye Eşya Ürünlerinin Çeşitlilik Durumu					
46	Hatıra ve Hediye Eşya Ürünlerinin Fiyat Tarifeleri					
47	Hatıra ve Hediye Eşya Ürünlerinin Kalite Durumu					
48	Hatıra ve Hediye Eşya Ürünleri Satan Esnafın Misafirperverliği					
49	Bölgede Yaşayan Halkın, Cana Yakın ve Konukseverlik Durumu					
50	Mekânın Sosyal ve Dini Statüsünün Devam Etmesi Durumu					
51	Mekân İçindeki İbadethanelerin, Tarihi ve Turistik Yerlerin Fiziki Durumu					
52	Mekândaki İnanç Öğelerinin Müzik İle Yansıtılması Durumu					
53	Bölgenin ve Mekânın Temizlik ve Hijyen Durumu					
54	Mekândaki Kamera ve Güvenlik Sistemlerinin Durumu					

55-Hacı Bektaş Veli Külliyesi'nin inanç turizmi kapsamında ziyaret edilmesi ile ilgili görüşleriniz nelerdir?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....